

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Národní hospodářství

ANALÝZA VLIVU HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY
VLÁDY NA PREFERENCE VOLIČŮ V ČESKÉ
REPUBLICE V LETECH 1993–2017

bakalářská práce

Autor: Jan Hrobař

Vedoucí práce: Ing. Milan Bednář

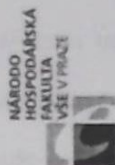
Rok: 2018

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Jan Hrobař
V Praze, dne 11. 5. 2018

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval svému vedoucímu bakalářské práce Ing. Milanu Bednářovi za ochotný přístup a věcné rady, bez kterých by tato práce nikdy nemohla vzniknout. Rovněž bych rád poděkoval své rodině za jejich neutuchající podporu při studiu.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Zpracovatel : **Jan Hrobař**

Studijní program: **Ekonomie a hospodářská správa**

Obor: **Národní hospodářství**

Název tématu: **Analýza vlivu hospodářské politiky vlády na preference voličů v České republice v letech 1993–2017**

Zásady pro vypracování:

1. Cílem bakalářské práce bude analyzovat vliv hospodářské politiky vlády na volební preference voličů. Využijí k tomu poznatků z teorie veřejné volby a behaviorální ekonomie. V práci budu analyzovat volební chování v České republice na základě dvou teorií: teorie ekonomického hlasování a teorie tematického hlasování. Hlavním cílem práce bude zjistit, která z těchto teorií je věrnější aproximací reality volebního chování v České republice v letech 1993–2017.
2. V posledních letech neustále roste význam behaviorální ekonomie. Tento obor proniká i do teorií studujících rozhodování voličů, zejména v práci Bryana Caplana. Tyto poznatky mají zcela zásadní význam pro hospodářskou politiku, jak ukazují četné studie i realita všedního dne. V teorii ekonomického hlasování jde především o to, jak hospodářská politika ovlivňuje preference voličů. V teorii tematického hlasování potom jak preference voličů ovlivňují hospodářskou politiku. Má pozornost pak bude zaměřena na behaviorální faktory, které ovlivňují formování těchto preferencí. Mým hlavním přínosem by mohlo být objasnění některých trendů v hospodářské politice v České republice.
3. V teoretické části popíši přístupy k analýze volebního chování voličů. Pak se budu zejména soustředit na vybrané dvě ústřední teorie – teorii ekonomického hlasování a teorii tematického hlasování. Druhou zmíněnou teorii dále doplním o aktuální poznatky z behaviorální ekonomie a vysvětlím jak ovlivňují úsudek voličů.
4. V praktické části provedu analýzu obou teorií v České republice mezi roky 1993–2017. V teorii ekonomického hlasování vyberu reprezentativní ukazatele ekonomické situace v zemi a ukážu, jaký měly tyto ukazatele vliv na preference voličů. V teorii tematického hlasování vyberu a kategorizuji volební témata a jejich vliv na preference voličů. Následně obě teorie porovnáám z hlediska kvality popisu volebního chování v ČR.
5. Klíčová slova:
Ekonomické hlasování, tematické hlasování, behaviorální ekonomie, kognitivní zkreslení, makroekonomické ukazatele
Keywords:
Economic voting, issue voting, behavioral economics, cognitive bias, macroeconomic indicators

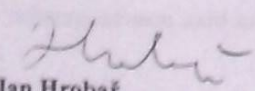
Rozsah práce: min. 45 normostran

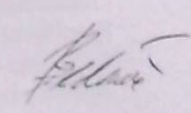
Seznam odborné literatury:

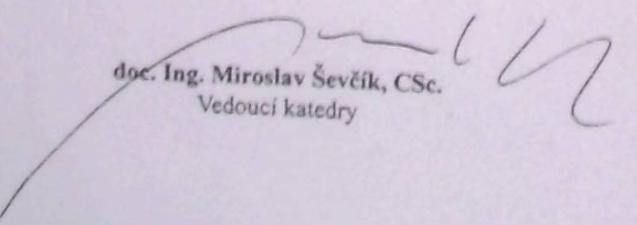
1. Caplan, B. (2011). The myth of the rational voter: Why democracies choose bad policies. Princeton University Press.
2. Easaw, J. (2010). It's all 'bad' news! Voters' perception of macroeconomic policy competence. Public Choice, 145(1-2), 253-264.
3. Havlík, V. (2014). Volby do Poslanecké sněmovny 2013 (Vol. 1000). Masarykova univerzita.
4. Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. Macmillan.
5. Kunštát, D. (2014). 25 let české demokracie očima veřejnosti. Academia.
6. Rubin, P. H. (2003). Folk economics. Southern Economic Journal, 157-171.
7. Svačinová, P. (2013). Ekonomické hlasování a odpovědnost vládních stran ve střední Evropě. Středoevropské politické studie, 15(2-3), 77-100.
8. Vlachová, K. (1997). Czech Political Parties and their Voters: an Analysis of Voting Patterns in the Czech Republic. Czech Sociological Review, 39-56.

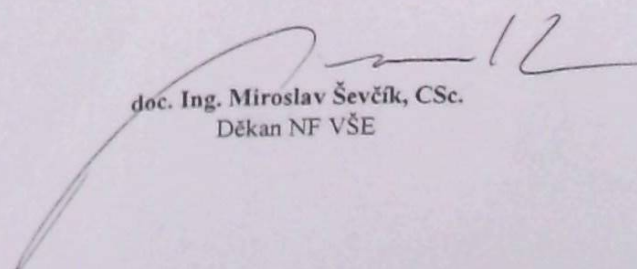
Datum zadání bakalářské práce: březen 2018

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2018

Jan Hrobař
Ředitel

Ing. Milan Bednář
Vedoucí práce

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Vedoucí katedry

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Děkan NF VŠE

Abstrakt

Tato práce pojednává o vlivu hospodářské politiky vlády na volební chování v ČR v letech 1993–2017. V teoretické části jsou rozebrány přístupy k volebnímu chování. Pozornost je soustředěna na teorii ekonomického a tematického hlasování. Poslední zmiňovaná teorie je obohacena o poznatky z behaviorální ekonomie, zejména od Bryana Caplana. V praktické části jsou za pomoci teorií ekonomického a tematického hlasování analyzovány dominantní vzorce chování voličů za jednotlivé etapy. Využito je k tomu kvalitativní analýzy dat v jednotlivých obdobích z hlediska vývoje preferencí, stavu ekonomiky a tematické agendy. Je testována hypotéza, že teorie ekonomického hlasování je vhodnější pro vysvětlení volebního chování v ČR ve zkoumaném období. Práce dochází k závěru, že teorie ekonomického hlasování je vhodná pro vysvětlení volebního chování jen pro některé etapy. V jiných etapách naopak převažuje tematické hlasování.

Klíčová slova:

Volební chování, ekonomické hlasování, tematické hlasování, behaviorální ekonomie, kognitivní zkreslení, makroekonomické ukazatele

JEL klasifikace:

D72, D83, E02, E71

Abstract

This thesis deals with the influence of the government's economic policy on electoral behavior in the Czech Republic in 1993-2017. In the theoretical part, approaches to electoral behavior are analyzed. Attention is focused on the theory of economic and issue voting. The last-mentioned theory is enriched with knowledge from behavioral economics, especially from Bryan Caplan. In the practical part, the dominant behavioral patterns of voter's behavior for individual stages are analyzed using theories of economic and issue voting. It is used the qualitative analysis of data in individual periods in terms of the development of preferences, the state of the economy and the issue agenda. The hypothesis that the theory of economic voting is better suited to explain electoral behavior in the Czech Republic in the period under review is tested. The thesis concludes that the theory of economic voting is suitable for explanation of electoral behavior only for some stages. In other stages, issue voting prevails.

Keywords:

Voting behavior, economic voting, issue voting, behavioral economics, cognitive bias, macroeconomic indicators

JEL classification:

D72, D83, E02, E71

Obsah

Úvod	1
Teoretická část	3
1 Vztah hospodářské politiky a politického vývoje	3
2 Teorie ekonomického hlasování	5
2.1 Percepce a hodnocení národní ekonomiky	7
3 Teorie tematického hlasování	9
3.1 Behaviorální přístup k teorii tematického hlasování	10
3.1.1 Předsudky vůči trhu	13
3.1.2 Předsudky vůči cizincům	14
3.1.3 Posedlost zaměstnaností	15
3.1.4 Pesimistické zkreslení	15
3.1.5 Multiplikátory zkreslení	16
Praktická část	19
4 Analýza vývoje společnosti	19
4.1 Období 1993–1996	19
4.1.1 Politický vývoj	19
4.1.2 Ekonomický vývoj	20
4.1.3 Dominantní témata pohledem stran	23
4.1.4 Analýza volebního chování	24
4.2 Období 1996–1998	26
4.2.1 Politický vývoj	26
4.2.2 Ekonomický vývoj	27
4.2.3 Dominantní témata pohledem stran	30
4.2.4 Analýza volebního chování	30
4.3 Období 1998–2002	34
4.3.1 Politický vývoj	34
4.3.2 Ekonomický vývoj	36
4.3.3 Dominantní témata pohledem stran	38
4.3.4 Analýza volebního chování	39
4.4 Období 2002–2006	40
4.4.1 Politický vývoj	40
4.4.2 Ekonomický vývoj	42
4.4.3 Dominantní témata pohledem stran	44
4.4.4 Analýza volebního chování	45
4.5 Období 2006–2010	46
4.5.1 Politický vývoj	46
4.5.2 Ekonomický vývoj	48
4.5.3 Dominantní témata pohledem stran	50
4.5.4 Analýza volebního chování	51
4.6 Období 2010–2013	53
4.6.1 Politický vývoj	53
4.6.2 Ekonomický vývoj	54
4.6.3 Dominantní témata pohledem stran	57

4.6.4	Analýza volebního chování	57
4.7	Období 2013–2017.....	60
4.7.1	Politický vývoj.....	60
4.7.2	Ekonomický vývoj.....	62
4.7.3	Dominantní témata pohledem stran	64
4.7.4	Analýza volebního chování	64
5	Trendy v ekonomickém hlasování	66
6	Trendy volebních témat.....	69
	Závěr.....	74
	Seznam literatury a dalších pramenů.....	76
	Seznam obrázků, tabulek a grafů	85

Úvod

Často opomíjeným tématem v oblasti hospodářské politiky je vzájemná interakce mezi nositeli hospodářské politiky a voliči. Pozornost je většinou upírána na nositele hospodářské politiky, zejména vládu nebo jednotlivá ministerstva a tolik pozornosti se nevěnuje těm, kdo skutečně na fundamentální úrovni rozhodují o podobě hospodářské politiky. Tím, kdo skutečně rozhoduje jsou právě samotní voliči. Oni ve volbách rozhodují, která hospodářská koncepce bude vítězná. Uvažují přitom jak retrospektivně na základě HP v minulém období, tak prospektivně dle preferencí v HP, kterou strany nabízejí. Hlavním přínosem této práce by mohlo být objasnění vztahu mezi hospodářskou politikou a volebním chováním a jeho trendy.

Tato práce se zabývá vztahem hospodářské politiky a volebního chování. K analýze volebního chování jsou využity dvě ústřední teorie. (1) Teorie ekonomického hlasování vychází z předpokladu, že voliči vnímají stav ekonomiky a retrospektivně podle toho hodnotí úspěšnost vlády v hospodářské politice. Úspěšnou vládu odmění volebním ziskem, neúspěšnou už znovu nezvolí. (2) Teorie tematického hlasování vychází z předpokladu, že voliči mají názory na témata z hospodářské a veřejné politiky, Ve volbách pak vykonávají prospektivní hlasování podle toho, s jakou politickou stranou nejvíce souzní. Hlavní hypotézou práce je, že teorie ekonomického hlasování je vhodnější pro vysvětlení volebního chování v ČR ve zkoumaném období než teorie tematického hlasování. Zároveň práce stanovuje vedlejší hypotézu: Ve sledovaném období jsou přítomny témata, které vykazují znaky systematických chyb, jak je popsal Bryan Caplan (2010).

Je využívána kvalitativní analýza volebního chování pro každé jednotlivé období. V případě ekonomického hlasování jsou použity makroekonomické agregáty, které sami voliči vnímají jako nejrelevantnější a jsou porovnány s vývojem preferencí a výsledky voleb. Zároveň jsou využity data individuálních percepcí, jak sami voliči subjektivně hodnotí stav ekonomiky. Obdobně v případě tematického hlasování jsou vybrány nejrelevantnější témata, která byla v daném předvolebním období politicky nejexponovanější a je analyzován jejich vliv na volební výsledky.

V teoretické části je čerpáno především od teoretiků teorie racionální volby, jako byli Anthony Downs. Jeho kniha *An Economic Theory of Democracy* z roku 1957 položila základy nejen ekonomickému hlasování, ale i ekonomickému přístupu k volebnímu chování obecně. V této části je analyzována nejen samotná teorie, ale i její předpoklady, omezení a specifika. Další část rozebírá teorii tematického hlasování a její předpoklady a východiska. Zároveň je provedena syntéza se soudobými poznatky behaviorální ekonomie. Přitom je

čerpáno především z práce Bryana Caplana a jeho knihy Mýtus racionálního voliče, Daniela Kahnemana a jeho knihy Myšlení rychlé a pomalé a od dalších autorů.

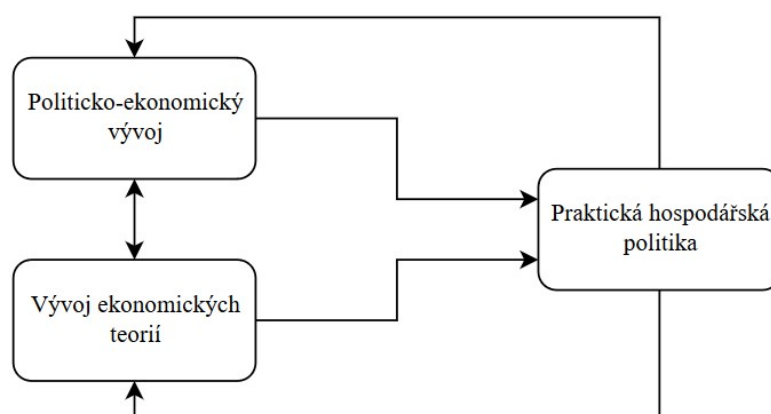
Praktická část obsahuje rozbor daného volebního období z pohledu politického, ekonomického a tematického vývoje a následnou analýzu výsledků. Každé období je pak zakončeno rozbořem volebního chování z hlediska obou zkoumaných teorií. Konec praktické části obsahuje rozbor celého období zvlášť pro každou zkoumanou teorii samostatně. Zároveň je porovnáván vliv ekonomického a tematického hlasování na volební chování napříč různými etapami. V rozboru trendů volebních témat je dokazována vedlejší hypotéza o přítomnosti systematických chyb v tématech rozhodujících volby.

Teoretická část

1 Vztah hospodářské politiky a politického vývoje

Hospodářskou politikou rozumíme přístup státu, respektive vlády k ekonomice své země. Ta je v našich podmínkách výsadním nositelem HP. Využívá k tomu rozličné přístupy a nástroje, vycházející z ekonomických teorií. Jak ukazuje obrázek č. 1, klíčovou oblastí, která determinuje hospodářskou politiku státu je politicko-ekonomický vývoj (Žák 2006). A platí to i naopak, směr kauzality je oboustranný. V této práci se budeme zabývat oběma případy: (1) kdy je dominantní směr kauzality od PHP k politicko-ekonomickému vývoji; (2) kdy je dominantní směr od politicko-ekonomického vývoje k PHP.

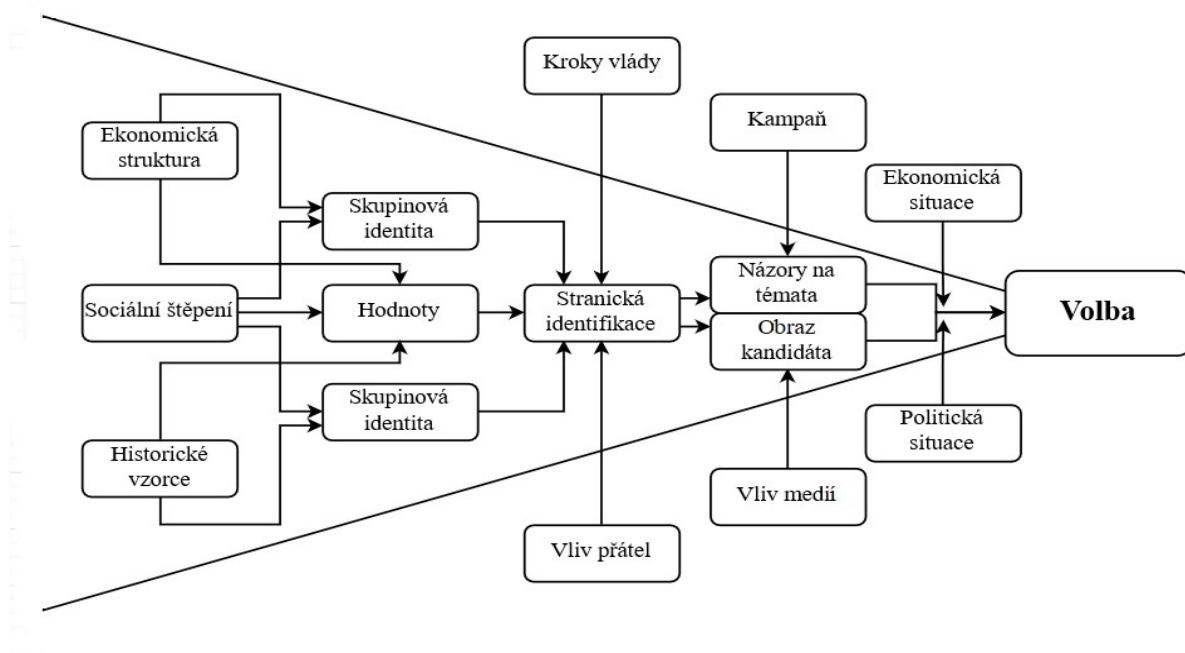
Obrázek č. 1 - Praktická hospodářská politika a její determinanty

Zdroj: Žák 2006, vlastní zpracování

V obou případech kauzality však o podobě hospodářské politiky v konečném důsledku rozhodují voliči. Ti se nerozhodují jen na základě toho, jakou současnou hospodářskou politiku vláda vykonává, či pouze podle politicko-ekonomického vývoje. Do hry vstupuje celá řada faktorů. Všechny relevantní faktory, které ovlivňují volbu jsou znázorněny tzv. kauzálním trychtýřem (funnel of causality), viz obrázek č.2. Na levé straně trychtýře můžeme vidět především dlouhodobé proměnné dané institucionálními vlivy, sociální třídou atd. Jak se přesouváme stále více napravo, začínají dominovat krátkodobé proměnné, které však v daný okamžik mají větší vliv. Všechny proměnné však spolu interagují, jak je znázorněno na obrázku.

Obrázek č. 2 - Kauzální trychtýř volebního chování

Zdroj: Dalton 2002, str. 184, vlastní zpracování

Samotná volba je multidimenzionální společensko-vědní fenomén do kterého vstupuje nespočet proměnných o různých vahách. Při pohledu na obrázek se budeme zabývat především krátkodobými vlivy blízko ústí trychtýře. V případě ekonomického hlasování bude akcentován vliv ekonomické situace jako klíčového krátkodobého faktoru. V případě tematického hlasování bude akcentován vliv hospodářsko-politických témat, které mají dostatečnou štěpící názorovou linii a sílu rozhodovat o výsledku voleb. Nebude opomenut faktor médií, volebních kampaní a dalších faktorů majících vliv na determinaci síly těchto témat.

2 Teorie ekonomického hlasování

Zajištění dobré ekonomické situace a péče o ekonomický blahobyt v zemi je bezesporu jednou z nejsledovanějších oblastí ze strany občanů – potenciálních voličů. Základním předpokladem teorie je kauzální vztah mezi ekonomickou situací a volebním chováním. Je přitom využíván tzv. model odměny a trestu. Když je ekonomická situace v zemi vnímána pozitivně, voliči odmění vládnoucí stranu a odevzdají jí svůj hlas, naopak při špatně vnímané ekonomické situaci v zemi vládnoucí stranu potrestají a budou volit opoziční strany (Evans 2004: str. 118-120). Incentivy trestat neutěšenou situaci v zemi jsou pak silnější, tudíž výsledná penalizace za špatnou ekonomickou situaci je silnější než odměna za dobrou ekonomickou situaci. Přičemž teorie předpokládá, že hodnocení ekonomiky ze strany voličů se projeví nejen ve volebních výsledcích, ale i v průběhu volebního období změnou preferencí zainteresovaných stran (Nannestad, Paldam 1993). V duchu této teorie jsou pak samotné volby jakýmsi „referendem o ekonomice“ (Duch, Stevenson 2008: str.1).

Teorie ekonomického hlasování vychází z teorie racionální volby¹. Voliči jsou tedy vnímáni jako racionální jednotlivci, maximalizující svůj užitek. V tomto kontextu pohlíží na volby jako na prostředek výběru vlády, která pro něj bude v ekonomické oblasti nejvíce prospěšná (Downs 1957). Voliči se přitom mohou rozhodovat na základě retrospektivního nebo prospektivního hlasování. Jako mnohem významnější se však ukazuje retrospektivní hlasování, kdy voliči hodnotí ekonomiku zpětně a na základě toho, zda se podle nich zhoršila či zlepšila, hlasují ve volbách (Svačinová 2013, str. 78). Dále se mohou rozhodovat podle egotropního nebo sociotropního hlasování. Egotropní hlasování předpokládá, že se voliči rozhodují podle jejich osobních ekonomických poměrů, jak se činnost vlády projevila nebo projeví na jeho konkrétní situaci, například na výši jeho platu nebo starobního důchodu. Sociotropní hlasování naproti tomu uvažuje rozhodování na základě ne osobních, ale kolektivních cílů, kdy opět vychází z hodnocení stavu ekonomiky a co bude nejprospěšnější pro společnost jako celek². S tímto konceptem se také ve výzkumech pracuje častěji, neboť stav svých osobních ekonomických poměrů spojují voliči s hospodářskou politikou vlády jen

¹ Teorie racionální volby je označení ekonomického přístupu k lidskému jednání. Ta stojí na předpokladu, že jednotliví aktéři se v ekonomickém smyslu chovají racionálně i v oblasti politiky. Historický počátek formulování základních tezí je spojen se jménem Anthonyho Downse a jeho Ekonomické teorie demokracie z roku 1957 (Řichová 2000).

² Tento koncept není v rozporu s teorií racionální volby, ze které vychází. Někteří teoretici upozorňují, že cíle, kterých chce volič jednatel v duchu teorie racionální volby dosáhnout, nemusí být vždy pouze v zájmu jeho samého (egotropní hlasování), ale může se jednat i o cíle kolektivní (Mikešová, Šimon 2015).

zprostředkovaně a jsou si vědomi vlastní role v této oblasti. Naproti tomu za stav ekonomiky jako celku připisují odpovědnost vládě (Evans 2004: str. 135-139).

Zcela klíčovým faktorem při rozhodování voličů v teorii ekonomického hlasování je vnímaná odpovědnost vlády za ekonomickou situaci v zemi. Voliči musí přisuzovat odpovědnost za stav ekonomiky dané vládě (Anderson 2007: str. 279). Ti přitom přirozeně tíhnou k systému myšlení post hoc, ergo propter hoc³, kdy automaticky hledají kauzalitu mezi stavem ekonomiky a hospodářskou politikou současné vlády.⁴ Voliči a lidé obecně mají „slabost pro kauzální myšlení“ a automaticky hledají kauzalitu i tam, kde není (Kahneman 2012, str. 85-87). I přes tuto kognitivní zkratku mají voliči často problémy identifikovat ekonomicky odpovědného aktéra. Významnou roli v tomto hraje institucionální nastavení v dané zemi. Ve většinových dvoustranických systémech je identifikace odpovědného aktéra mnohem jednodušší, než v poměrných vícestranických systémech s koaličními vládami, kde lze odpovědnost snáze zamaskovat (Powell, Whitten 1993: str. 402). Roli také hraje stranické obsazení klíčových vládních postů, které jsou vnímány jako odpovědné za stav ekonomiky. Dalšími institucionálními faktory může být délka volebního období, kdy vládám v zemích s kratšími volebními obdobími bývá přisuzována menší odpovědnost za stav ekonomiky (Hellwig, McAllister 2016). Také vysoká míra stranické identifikace v zemi snižuje vnímání odpovědnosti vlády za ekonomickou situaci v zemi (Kayser, Wlezien 2011). Svoji roli hraje i zapojení ekonomiky do mezinárodního obchodu a s tím spojené exogenní šoky. Zatímco vládám v uzavřených ekonomikách bude připsána odpovědnost za ekonomickou situaci téměř beze zbytku, v otevřených ekonomikách to tak být nemusí a vláda nebude vnímána jako odpovědná za ekonomickou situaci způsobenou exogenními šoky, např. v podobě hospodářské krize nebo oživení (Svačinová 2013, str. 82). I přes všechny tyto faktory, které mohou posilovat nejednoznačnost odpovědnosti vlády za ekonomickou situaci v zemi, je vliv ekonomiky na výsledky voleb vnímán jako „nezaměnitelný sociálně-vědní fakt“ (Anderson 2007: str. 271).

³ Z latinského významu potom, tudíž proto. Myšlenková chyba poukazující že časová následnost neznamená nutně příčinou souvislost.

⁴ Toto ještě umocňuje fakt, že voliči jsou racionálně neznalí (navíc zde existuje značná informační asymetrie) a nedokážou posoudit dopady hospodářsko-politických opatření na ekonomiku.

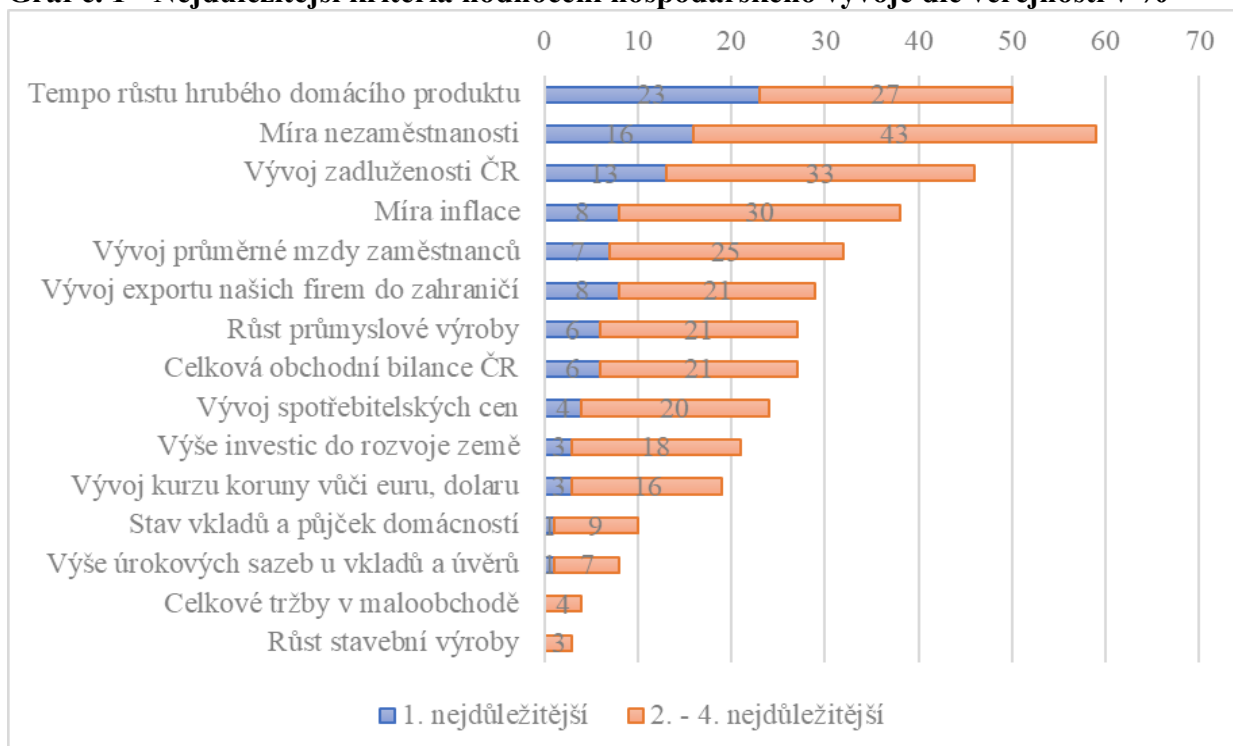
2.1 Percepce a hodnocení národní ekonomiky

První výzkumy soustředící se na teorii ekonomického hlasování můžeme pozorovat v 50. a 60. letech. Tyto výzkumy zkoumaly sociotropní hlasování voličů na agregovaných makroekonomických ukazatelích jako HDP, nezaměstnanost nebo inflace (Evans 2004, str. 127). Ty přinesly poměrně značnou variabilitu výsledků. Zatímco v některých studiích se potvrdily hypotézy o vlivu makroekonomických ukazatelů na volební chování, v některých výzkumech nedošlo k potvrzení tohoto vlivu, a to jak napříč jednotlivými zeměmi, tak časovým obdobím (Duch, Stevenson 2008: str. 21-25). Poté s rozvojem výzkumů veřejného mínění v 70. a 80. letech se místo agregovaných makroekonomických dat, které nemusí mít s percepcí voličů ohledně ekonomiky nic společného, začaly využívat dotazníková šetření. Ty ukazovaly, jak voliči skutečně vnímají ekonomickou situaci v zemi, namísto objektivních makroekonomických dat. V současném výzkumu převládá konsensus, že výsledky voleb a proměny stranických preferencí lépe vysvětlují data na individuální úrovni zaměřené na percepci ekonomiky, než objektivní makroekonomické ukazatele ekonomiky (Duch, Stevenson 2008: 26).

Tato práce se bude zabývat testováním obou sociotropních přístupů, a to jak na makroekonomických datech, tak na individuálních percepcích voličů ohledně stavu ekonomiky. V případě makroekonomických ukazatelů bude kladen důraz na ty, kteří sami voliči vnímají jako nejdůležitější. Na grafu č. 1 můžeme vidět data ze sociologického průzkumu (STEM 2005), kde měli voliči ohodnotit důležitost jimi vnímaných makroekonomických ukazatelů.⁵ Za nejdůležitější jsou považovány v zásadě dva – tempo růstu HDP a míra nezaměstnanosti. HDP je obecně vnímáno stejně důležitě napříč všemi sociálními skupinami bez větších rozdílů. Důraz na růst HDP bývá koneckonců velmi silně akcentován v dnešní společnosti (Sedláček 2012: str. 255-262). Naopak míra nezaměstnanosti je akcentována především u lidí s nízkým vzděláním, kteří jsou nejvíce ohroženou skupinou na trhu práce. Mezi další ukazatele vnímané jako významné se umístil vývoj zadluženosti země, míra inflace a vývoj průměrné mzdy zaměstnanců. V druhém případě testování na individuálních percepcích bude rovněž využito sociologických šetření zkoumajících vnímání stavu ekonomiky očima voličů.

⁵ Výzkumná otázka zněla: „Hospodářský vývoj bývá posuzován prostřednictvím různých ukazatelů. Vyberte ze seznamu ukazatel, který je pro Vás osobně nejdůležitější, když hodnotíte hospodářský vývoj naší země. Postupně vyberte druhý nejdůležitější, třetí a čtvrtý.“

Graf č. 1 - Nejdůležitější kritéria hodnocení hospodářského vývoje dle veřejnosti v %

Zdroj: STEM 2005, vlastní zpracování

Problematika výzkumu ekonomického hlasování vykazuje mnohé problémy. Výsledky vlivu stavu a vývoje ekonomiky na volební chování nejsou jednoznačné. Velké množství studií považuje stav ekonomiky za jeden ze zásadních faktorů ovlivňujících rozhodování voličů. Objevuje se ovšem i řada studií, které poukazují na velmi omezený vliv stavu ekonomiky na volební chování (Mikešová, Šimon 2015: str. 119). „Empirický výzkum naráží i na tzv. problém nestability – efekty ekonomického hlasování jsou nekonzistentní nejen v mezinárodním porovnání, ale i v jednotlivých zemích v různých etapách“ (Svačinová 2013: str. 79).

3 Teorie tematického hlasování

Teorie tematického hlasování stojí na předpokladu odlišných preferencí voličů ohledně hospodářské a obecně veřejné politiky. Voliči mají odlišné pohledy na to, jakou hospodářskou a veřejnou politiku mají vlády prosazovat a jakým směrem se má společnost vyvíjet. K tématům jako problematika zdanění, regulace podnikání nebo boj s korupcí prakticky každý volič zaujímá nějaký postoj a každá strana k němu zaujímá konkrétní stanoviska, vyjádřená v programech a rétorice. Vazba mezi preferencemi voličů ohledně konkrétních témat a tvorbou veřejných politik je zprostředkována tím, jaké pozice k daným tématům zastávají politické strany (Lebeda 2006, str. 177). Současný výzkum volebního chování akcentuje důležitost tematického hlasování a jeho vliv.

Tato teorie rovněž vychází z Downsovi (1957) teorie racionální volby. Podobně jako u ekonomického hlasování i zde voliči mohou uplatňovat egocentrický nebo sociotropický přístup k hlasování. V případě egocentrického hlasování sledují čistě svůj osobní zájem, kdy pro něj může být rozhodující otázka nastavení daní z jeho příjmů. Naopak u sociotropického hlasování se rozhoduje na základě toho, co vnímá jako nejlepší pro celou společnost např. téma v otázce regulace migrace.

Aby mohli voliči vykonávat tematické hlasování, nutným předpokladem jsou dostatečné znalosti o veřejných politikách, jež jim umožní hlasovat podle témat. To však nutně není nerealistický předpoklad, který by byl v rozporu s teorií racionální neznalosti (Downs 1957). Prakticky každý volič má nějakou oblast zájmu a tím i témata, ke kterým zaujímá určitý postoj. Nemusí mít také dokonalé informace o problému a jednotlivých stanoviscích stran k tématu. Postačí, když dokáže identifikovat politický subjekt, který je nejbližší jeho vlastní pozici a s kterým tedy nejvíce souhlasí. Se snadnější identifikací pomáhá voličům i pravo-levé dělení, kdy politické strany skrze určitou ideologii spojují jednotlivá témata a postoje a nabízejí je pak voličům k výběru (Lebeda 2007, str. 178). Je však zcela zřejmé, že k potenciální síle témat rozhodovat volby je nutná mediální a politická exponovanost. K tomu, aby témata mohla rozhodovat volby, jsou tak nutné následující podmínky. Voliči musí: (a) zastávat postoj k danému tématu; (b) vědět, jaká je vládní politika k danému tématu; (c) chápat rozdíly mezi postoji jednotlivých stran k danému tématu; (d) hlasovat pro stranu, jež je nejbližší na jejich škále pro dané téma (Campbell a kol. 1980). Formalizovaným vyjádřením těchto předpokladů jsou prostorové modely. Ty operují jak s předpokladem blízkosti, tak směru. Ty implikují, že pokud strany nebo voliči nezaujímají k tématům pozice, které se nějak liší, nemůže docházet k tematickému hlasování. Naopak témata se stávají důležitými a

rozhodujícími, je-li postoj hlavních stran na určitá témata co nejvíce vzdálen (Lebeda 2007, str. 178).

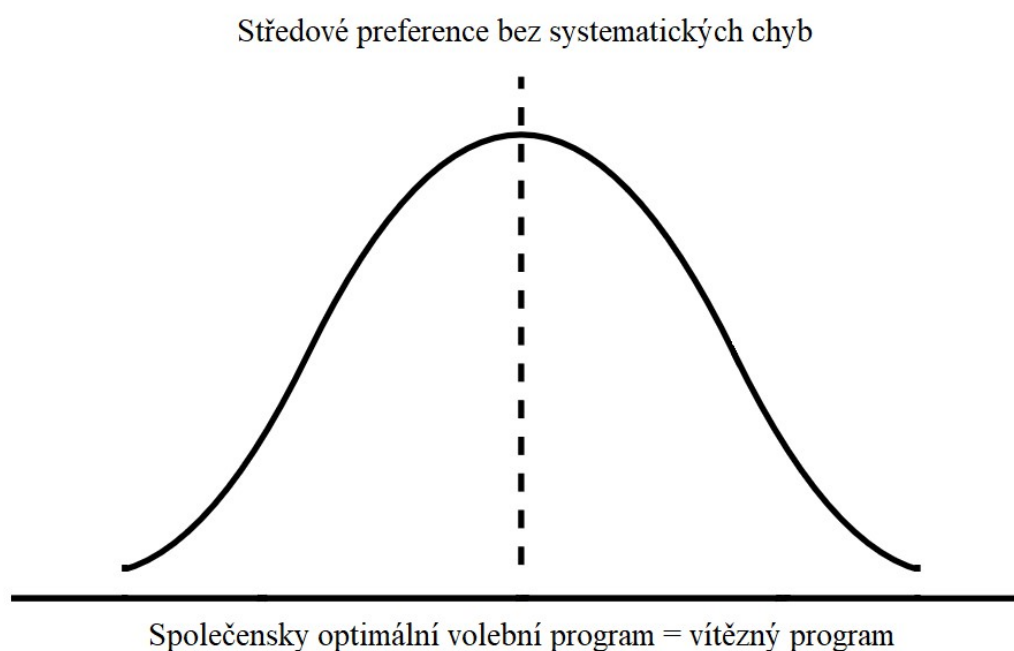
3.1 Behaviorální přístup k teorii tematického hlasování

Od té doby, co Downs (1957) formuloval hypotézu, že voliči jsou racionálně neznalí, ekonomové, politologové, sociologové a psychologové diskutovali o tom, jakou roli hrají informace v individuálním volebním rozhodnutí a jaké z toho plynou implikace pro agregovaný výsledek voleb (Nordin 2014). Jelikož hlas jednotlivce ve volbách nic neznamena a má jen malou šanci, že ovlivní výsledek voleb, v individuální rovině voliči nebudou chtít získávat dodatečné informace o politickém dění.⁶ Na individuální úrovni je tak zcela racionální nevěnovat politice pozornost a nezískávat potřebné informace, které by zajistily soulad mezi svými postoji a volenými veřejnými politikami. Na základě tohoto zjištění na individuální úrovni by se mohlo zdát, že demokracie založená na neinformovaných voličích musí nutně fungovat špatně. Na agregátní úrovni však existuje koncept zázraku agregace, který je v rozporu s výše uvedeným závěrem (Caplan 2010, str. 20). Existence zázraku agregace⁷ implikuje, že demokracie může dobře fungovat, i kdyby byli voliči prakticky bez informací. Pokud by byli voliči 100% neinformovaní, rozložení hlasů by bylo zcela nahodilé a v dlouhém období by všechny strany dosahovaly stejného výsledku. Pokud by však jen 1 % voličů bylo informovaných, dojdeme k zcela jinému výsledku. Zatímco zbylých 99 % neinformovaných voličů volí zcela nahodile a jejich hlasy se rozloží mezi všechny alternativy, zbylé 1 % informovaných bude představovat právě ten rozdíl, který rozhodne volby. Při tomto nahodilém rozložení neinformovanosti a zlomku informovaných tak bude vítězit optimální veřejná politika, jak ukazuje obrázek č. 3.

⁶ Pokud jim toto získávání informací samo o sobě nepřináší užitek.

⁷ Zázrak agregace je příklad zákona velkých čísel. Jsou-li splněny správné podmínky, chybné odhady jednotlivců budou na sobě nezávislé a nahodilé, takže budou mít tendenci se vzájemně vynulovat. Chyby v jednom směru budou kompenzovány chybami v opačném směru (Page, Shapiro 1993: str. 41)

Obrázek č. 3 - Model středového voliče s nahodilými chybami

Zdroj: Caplan 2010, str. 26, vlastní zpracování

Agregát, ve kterém bude 99 % voličů neinformovaných a 1 % informovaných voličů tak bude dosahovat podobných výstupů, jako kdyby všichni byli dokonale informovaní (Caplan 2010 str. 23). Nicméně i tento pouhý modelový předpoklad, že je jen 1 % voličů informovaných je značně pesimistický. Jelikož pohled do historie a realita všedního dne však naznačují, že vítězí přinejmenším suboptimální veřejné politiky, je třeba si klást otázku, proč zázrak agregace nefunguje.

Zázrak agregace však platí za předpokladu nesystematicky rozložených chyb mezi voličstvem. Existuje zde tak argument, který by mohl zázrak agregace vyvrátit: existence systematických chyb vychylujících směr preferencí jedním směrem. Existenci mnoha systematických chyb, kterých se lidé dopouštějí každý den mapuje např. rozsáhlý výzkum Kahnemana a Tverského.⁸ Mnohem závažnější implikace pro tuto práci však přináší Caplanův výzkum (2010)⁹ dokládající, že závažných systematických chyb se voliči dopouštějí i v ekonomických otázkách. Jestliže se tedy preference voličů ohledně hospodářské politiky

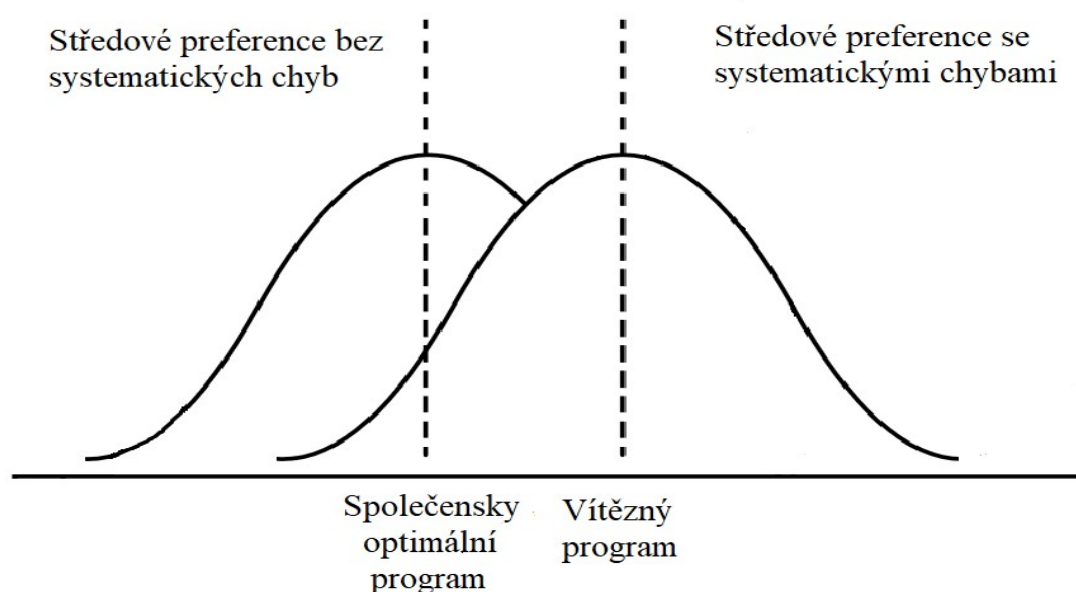
⁸ Vysvětlují to existenci dvou kognitivních systémů. Přičemž ve většině věcí se rozhodujeme na základě systému 1 – rychlého, intuitivního a emocionálního. Na základě tohoto systému 1 pak vznikají naše preference a volby, bez aktivace hlubší kognitivní analýzy v podobě systému 2. Nutně se však při tomto druhu rozhodování dopouštíme systematických chyb (Kahneman 2012).

⁹ Tento výzkum vychází ze studie Survey of Americans and Economist on the Economy z roku 1996, která dokládá značné rozdíly v pohledech veřejnosti a ekonomů na hospodářsko-politická témata.

utvářejí na základě chybných ekonomických představ, bude ve volbách vítězit neoptimální hospodářská politika, jak ukazuje obrázek č. 4.

Zdrojem těchto chyb jsou preference voličů ohledně názorů. Tyto preference se zakládají na psychologických faktorech. Některé názory jsou voličům zkrátka přitažlivější než jiné a přikládají subjektivní hodnotu postojům, které zastávají. Některé názory ohledně hospodářské politiky přijdou voličům intuitivně správně a těch se pak drží. Jiné názory mohou být silně ovlivněny emocemi. Postoje spojené s např. protekcionistickými opatřeními jsou pro mnoho lidí zdrojem hrdosti a sebevědomí (Caplan 2010, str. 35).

Obrázek č. 4 - Model středového voliče se systematickými chybami

Zdroj: Caplan 2010, str. 27, vlastní zpracování

Navzdory tomu, že se lidé drží těchto iracionálních předpokladů a ideologií, chovají se racionálně. „Právě existence preferencí týkající se názorů je tou kritickou myšlenkou, která dává do souladu iracionalitu voličů s teorií racionální volby“ (Caplan 2010, str. 36). Přisuzují subjektivní hodnotu jak svému hmotnému blahobytu, tak svému přesvědčení či ideologii. Do jejich uživatelské funkce se tak promítají dvě hlediska: osobní bohatství a věrnost jejich politickému světonázoru. Iracionální přesvědčení má hodnotu samo o sobě (Caplan, 2010, str. 33). Jak ukazují mnohé studie, iracionalita zvyšuje celkovou spokojenost se životem (Ivanovičová a Gropel 2009). Vzniká tak koncept racionální iracionality, kde je iracionalita statek sám o sobě, který pak lidé mohou směřovat za hmotné bohatství. Zcela zásadním faktorem jsou pak náklady iracionality. V tržním prostředí jsou tyto náklady obvykle vysoké

(příklad Beckerova zaměstnavatele s rasovými předsudky, který je vytlačen z trhu svými neiracionálními konkurenty) a nedovolují se iracionalitě na trhu dlouho udržet. Na politickém trhu je tomu naopak, kde vzhledem k mizivé pravděpodobnosti, že jeden náš konkrétní hlas ovlivní volby, je cena iracionality prakticky nulová. Neexistuje zde žádný tlak na racionalitu a voliči se tedy budou řídit svými iracionálními přesvědčeními, vycházející z jejich preferencí ohledně názorů, které posléze vedou k systematickým chybám v otázce hospodářských politik (Caplan 2010, str. 37).

Systematické chyby v hospodářsko-politickém kontextu jsou rozděleny do čtyř kategorií: (1) předsudky vůči trhu; (2) předsudky vůči cizincům; (3) posedlost zaměstnaností; (4) pesimistické zkreslení. Při existenci těchto systematických chyb, v návaznosti na teorii tematického hlasování, existuje logický předpoklad, že volby rozhodují témata, založená na těchto systematických chybách.

3.1.1 Předsudky vůči trhu

Lidé mají tendenci podceňovat ekonomické výhody, které přináší tržní mechanismus (Caplan 2010, str. 54). Samotné podnikání založené na zisku vzbuzuje silné pocity a pochybnosti o společenské prospěšnosti. Veřejnost vnímá sledování vlastního prospěchu jako jednání škodlivé samo o sobě, pro většinu lidí je koncept neviditelné ruky trhu natolik neintuitivní myšlenka, že je a priori zamítnuta. Lidé rovněž nevnímají tržní transakce jako oboustranně výhodnou směnu, ale spíše jako situaci, kdy jeden získá a druhý ztratí (Caplan 2010, str. 56). Dochází tak k degradaci směnných transakcí na pouhé transfery bohatství od jednoho k druhému. Shumpeter (1950, str. 144) mluví o nevykořenitelném předsudku, že každé jednání za účelem zisku, má ze své podstaty protispoločenskou povahu. V obdobném duchu mluvil i Mises (1981, str. 325) když tvrdil, že veřejné mínění tržní hospodářství odmítá.

S tím souvisí i vnímání veřejnosti ohledně podnikatelských zisků. Jejich míra je výrazně nadhodnocována a v očích veřejnosti jsou pak tyto zisky nezasloužené. To souvisí s tím, že tržní struktura a tvorba cen na trhu je vnímána jako monopolní, kde je každý podnikatel tvůrce cen. Nevnímají tak tvorbu cen jako střet působení nabídky a poptávky, ale jako zvlášť a chamtivost podnikatelů, kteří schválně drží ceny nahoře. To posléze vede k preferencím, volajících po státních zásazích do cenového mechanismu. Na druhou stranu, titíž podnikatelé údajně vyplácí na mzdách jen nezbytné minimum a sami si nechávají veškerý zisk. Samotnou kapitolou jsou pak banky, které jsou spojovány v očích lidí zejména

s úroky a obíráním lidí o peníze. Úrok je pak v očích veřejnosti ekonomický nepřítel číslo jedna. Není vnímán jako odměna za poskytnutou službu, ale opět jako transfer bohatství od chudých lidí k bohatým lichvářským bankám (Caplan 2010, str. 57).

K ještě silnějším závěrům než Caplan, který mluví jen o předsudcích, dochází Rubin (2014), který mluví dokonce o strachu z trhů, tzv. emporiophobii. K podobným zjištěním dochází i Buchanan (2005). Lidé se příliš bojí zodpovědnosti a svobody, kterou kapitalismus přináší a dobrovolně volají po větší roli státu ve svých životech, aby se o ně paternalisticky staral.

Antikapitalistické předsudky a preference stojí v centru zájmu nejen behaviorálních, ale i institucionálních ekonomů. Ukazují, že kapitalistické myšlení je společné jen malému okruhu bohatých zemí, zatímco v ostatních zemích převládá poptávka po přísných regulacích, intervencích a silné roli státu. Vyslovují tak hypotézu „opovrhování kapitalisté“ (unpleasant capitalist), kdy lidé nemají rádi kapitalisty a to, co představují, z důvodu přesvědčení o nepoctivém a podvodném nabytí jejich majetku. Tento předsudek je nejsilněji vnímán v chudých zemích s hluboce zakořeněnými anti-kapitalistickými postoji, které pak vedou k vyšším regulacím (Di Tella a Macculloch 2007). Také velké společnosti jako nadnárodní korporace, nebo banky, jsou lidmi vnímány jako symbol kapitalismu, vzbuzující silné emoce a jsou často spojeny se značnou nedůvěrou. Nedůvěra ve velké společnosti se pak ukazuje jako důležitý empirický determinant. Čím větší je tato nedůvěra, tím více potenciální voliči volají po regulacích a zásazích státu do trhu (Kouba a Pitlik 2015).

3.1.2 Předsudky vůči cizincům

Lidé mají tendenci podceňovat ekonomický prospěch z obchodních styků s cizinci (Caplan 2010, str. 62). Zahraniční obchod je vnímán jako soutěžení národů, jakési pomyslné závodění ve zbrojení. Jelikož je Ricardova teorie velmi neintuitivní i po mnoho staletích, je mezinárodní obchod vnímán veřejností jako hra s nulovým součtem, kdy jeden získá a druhý ztratí. Z toho pak vyplývá zaujetí vůči importu, který je vnímán negativněji na rozdíl od exportu. Lidé jsou taky ochotni si připlácet za místní výrobky, přestože nejsou tak kvalitní jako zahraniční. Merkantilistický způsob myšlení je v myslích veřejnosti stále přítomen. V důsledku toho, ekonomům navzdory, v podstatě všechny demokracie dovoz ze zahraničí nějakým způsobem omezují (Caplan 2010, str. 16).

Negativně nejsou vnímány jen obchodní transakce s cizinci, ale i jejich imigrace. V očích veřejnosti jsou s přistěhovalectvím spojeny mnohé problémy. Ty sice objektivně

skutečně existují, avšak jejich míra je velmi nadhodnocována. Zveličována je míra jejich kriminality nebo počet imigrantů využívající služeb sociálního státu. Zároveň je však přítomný názor, že cizinci berou domácím lidem práci a snižují mzdovou hladinu. V mysli veřejnosti vzniká paradoxní Schrödingerovská situace, kdy jsou cizinci příliš líní, aby pracovali a zároveň berou práci domácím.

3.1.3 Posedlost zaměstnaností

Lidé mají tendenci podceňovat ekonomický prospěch, který pramení z úsporného využívání lidské práce (Caplan 2010, str. 68). Růst produktivity práce, při kterém dochází k vyšší produkci statků při využití méně zaměstnanců, bývá vnímán nikoli jako pokrok, ale jako ohrožení pracovních míst. Veřejnost nevnímá podstatu růstu a prosperity ve výrobě více statků při vynaložení menšího úsilí, ale ztotožňuje prosperitu se zaměstnaností. Zatímco na individuální úrovni si je člověk vědom výhod úspory práce, při myšlence hospodářství jako celku už propadá tomuto omylu (Caplan 2010, str. 67-70).

Z toho pramení nevraživost vůči technologiím a mechanizaci. Díky technologiím sice zanikají mnohá místa a odvětví, ale zároveň vznikají nová. To už ale nemusí být zřetelné a lidé se řídí jen tím, co je vidět, ne už tak tím, co není vidět. Posedlost zaměstnaností tak pravděpodobně stojí v čele veřejného mínění vůči službám sdílené ekonomiky, díky které může potenciálně zaniknout nespočet pracovních míst, díky efektivnějšímu využívání zdrojů. Tržní hospodářství se neustále přizpůsobuje novým podmínkám. Pracovní síla je alokována tam kde je efektivní a tím vznikají nová místa. Tam kde efektivní není bude nahrazena a tyto pracovní místa zaniknou (Alm, Cox 2008, str.128). Veřejnost však vnímá tento proces jako statický.

3.1.4 Pesimistické zkreslení

Lidé mají tendenci nadhodnocovat vážnost ekonomických problémů, a naopak podceňují nedávnou, současnou i budoucí výkonnost hospodářství (Caplan 2010, str. 74). Veřejnost nevnímá problematiku dostatečně široce, což posléze vede k přehánění důsledků vyskytujících se problémů. Lidé zveličují vážnost rozpočtových deficitů, rozsah zneužívání sociálního systému nebo problematiku korupce ve společnosti. Pesimistické může být ale i celkové vidění společnosti – nevyhnutelnost globální katastrofy, jaderná válka nebo ekonomický úpadek západu. Kořeny pesimistického myšlení můžeme spatřovat v idealizaci

podmínek, jež panovaly v minulosti (Caplan 2010, str. 76). Herman (2010) ukazuje, že idea úpadku společnosti je společná všem kulturám na světě. Paradoxní je, že pokud je zachováván status quo – ať už je v podobě masové chudoby, negramotnosti nebo korupce – lidé jsou na tento stav zvyklí a připadá jim přirozený. Pokud se však stav věcí obrací k lepšímu a podmínky se objektivně zlepšují, narůstá mezi lidmi přesvědčení o zhoršujícím se stavu věcí. Lidé často přehlíží nebyvalé zvýšení kvality života, produkováných statků a služeb a vzpomínají na časy, jak platili nízké ceny za dle nich kvalitnější produkty (Caplan, 2010, str. 77).

Mohlo by se zdát, že tato zjištění jsou v rozporu s Kahnemanem (2012), který naopak tvrdí, že lidé jsou pod vlivem různých optimistických zkreslení. Podnikatelé, zaměstnanci, spotřebitelé, ti všichni podléhají iluzi kontroly, neberou v potaz vnější vlivy, ignorují rizika a mají nadměrnou sebejistotu, že jich se negativní okolnosti týkat nebudou. Toto však platí na individuální úrovni. Pokud lidé uvažují o agregátech jako rodina, známí, země nebo celé lidstvo, jejich optimismus se vytrácí. Čím větší uvažovaný agregát, tím pesimističtější vyhlídky.

3.1.5 Multiplikátory zkreslení

Systematicky chybná přesvědčení jsou v populaci hluboce zakořeněná, a proto je důležité zvážit i mechanismy, které vedou k jejich šíření. Největším hráčem na poli informací jsou bezesporu média. Média šíří tato zkreslení ze dvou důvodů. Zaprvé, novináři a publicisté, kteří tvoří mediální agendu většinou sami patří mezi populaci bez ekonomického vzdělání, tudíž jsou sami pod vlivem zkreslených přesvědčení. Druhým důvodem je samotná podstata soukromých médií. Jak vysvětluje teorie tržního modelu fungování médií, média názory veřejnosti spíše odrážejí, než utvářejí. V tomto modelu jde o maximalizaci zisku a větší podíl na trhu. Dávají tedy lidem to, co chtějí slyšet nebo co v nich vyvolá emoce. Reagují tak na jejich preference ohledně názorů (Heywood 2008). Jak píše Akerlof (2010, str. 83) „Zpravodajská média mají za úkol vytvářet narativy, které si lidé rádi poslechnou. S tím souvisí tendence k přehnanému vysvětlování ekonomických událostí. (...) Skuteční ekonomové se tedy před narativy a před definováním reality jejich prostřednictvím mají oprávněně na pozoru.“ Jakou mají média moc na formování postojů na ekonomická témata, dokládají četné studie. Například podle Blendona a kol. (1997) mají média tendenci vykreslovat stav hospodářství jako horší, než skutečně je a zaměřovat se na ty aspekty, které se zhoršují a věnují méně pozornosti těm, co se zlepšují. To vytváří značně pesimistické

naladění ohledně stavu národní ekonomiky. Existují však značné rozdíly mezi druhy médií a jejich vlivu na vnímání ekonomických otázek. Zatímco čtenáři novin ukazují vyšší míru souladu s ekonomy a jejich názory¹⁰, čerpání ekonomických znalostí z televize velmi negativně ovlivňuje ekonomické znalosti a podporuje zkreslené představy (Roos 2007). Toto potvrzuje i další studie, kdy televize jako nejrozšířenější masmédiu dopadla jako jeden z nejhorších zdrojů ekonomických informací a její diváci jako nejhůře informovaní. Otázka je, jak sami autoři připouští, zdali směr kauzality není obrácen (Blinder, Krueger 2004).¹¹ Tento rozdíl mezi novinami a televizí může mít několik důvodů. Noviny obvykle poskytují hlubší analýzy ekonomických otázek než televizní zpravodajství. Lidé mohou věnovat větší pozornost novinám než zprávám v televizi, které jsou často vnímány jen povrchně. Kromě toho, čtení novin vyžaduje aktivní výběr vnímaných informací. A konečně jako vizuální médium televize pravděpodobně evokuje mnohem více afektivních reakcí než novinové zprávy, které aktivují a vyžadují hlubší kognitivní analýzu (Roos 2007).

Tento zcela zásadní vliv médií při formování systematicky zkreslených názorů umocňuje heuristika dostupnosti. Ta je druhem mentální zkratky, kdy je přisuzována důležitost a četnost tématům dle toho, jak snadno si je vybavíme. Tím dochází ke zveličování problémů u témat, které máme často na očích nebo které v nás vyvolávají emoce. Kahneman (2012, str. 15) píše „Heuristika dostupnosti pomáhá vysvětlit, proč některé záležitosti či otázky jsou v mysli veřejnosti vysoce dominantní, zatímco jiné jsou opomíjeny. Lidé mají sklon hodnotit relativní důležitost věcí podle snadnosti, s jakou si ji vybaví v paměti – a to je z velké míry ovlivněno rozsahem pokrytí této věci v médiích. Témata, která jsou často zmiňovaná, v našich myslích zůstávají, zatímco jiná nám z podvědomí odcházejí. A zase naopak to, co uveřejňují média, koresponduje s jejich názorem na to, co má aktuálně v hlavě veřejnost.“

Podobně jako peníze bývají často nazývány krevním oběhem ekonomiky, i zkreslení mají svůj klíčový krevní oběh – sociální multiplikátor¹². Ten je formou jisté sociální externality, kdy různé společenské agregáty přenášejí svoje atributy, jako třeba preference nebo názory, na jednotlivce.¹³ Tato zkreslení se pak formou zjednodušujících narativů šíří

¹⁰ Toto ovšem neplatí, pokud lidé preferují lokální noviny (Roos, 2007).

¹¹ V úvahu připadá rovněž výběrové zkreslení.

¹² Výzkumy ukázaly silný vliv sociálního multiplikátoru v oblastech kriminality, zdraví a lidského kapitálu

¹³ Sociální multiplikátor může vysvětlit volební geografické diferenciace, kdy například jisté územní celky volí naprosto odlišně (např. sousední města, vesnice nebo okresy se stejnými charakteristikami mají tendence volit zcela odlišné typy stran, ač pro to neexistují vysvětlující objektivní socioekonomické proměnné).

kulturní transmisí napříč společností a zůstávají v myslích jednotlivců. Toto šíření probíhá mezi laiky, mezi médii a jejich klienty, nebo mezi politiky a jejich voliči (Rubin 2003). Akerlof (2010, str. 79-86) sílu těchto narativů modeluje pomocí matematických modelů, původně sloužících k popisu šíření epidemických chorob. Například narativ o chamtivých podnikatelích a jejich vysokých ziscích bude mít míru infekčnosti velmi vysokou. Naproti tomu myšlenka, že se můžeme naobědvat jen díky sobectví řezníka, sládka nebo pekaře¹⁴ je natolik neintuitivní a v rozporu se zažitými představami lidí o fungování ekonomiky, že se její míra infekčnosti limitně blíží nule.

¹⁴ Odkaz na často citovanou pasáž z Pojednání o podstatě a původu bohatství národů od Adama Smithe.

Praktická část

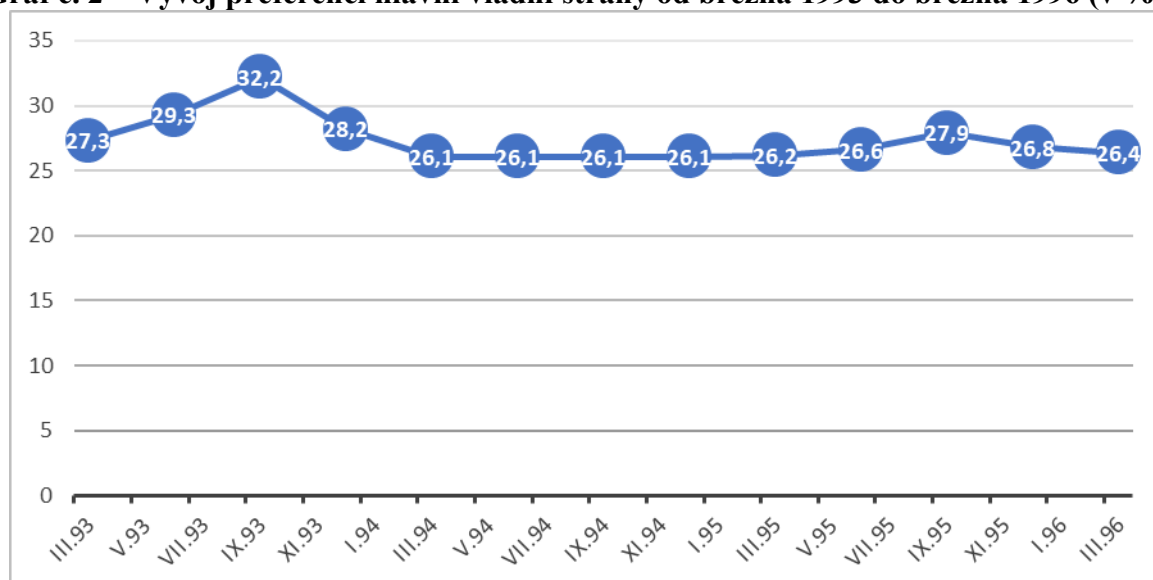
4 Analýza vývoje společnosti

4.1 Období 1993–1996

4.1.1 Politický vývoj

Volby do tehdejší Československé národní rady probíhaly v červnu 1992. V těchto volbách zvítězila koalice Občanské demokratické strany a Křesťanské demokratické strany pod vedením předsedy Václava Klause. Ta se posléze jako vítěz voleb se ziskem bezmála 30 % odevzdaných hlasů, stala dominantní politickou silou v nově vzniklé České republice. Vítězná strana vytvořila koaliční vládu s KDU-ČSL a Občanskou demokratickou aliancí.

Graf č. 2 – Vývoj preferencí hlavní vládní strany od března 1993 do března 1996 (v %)

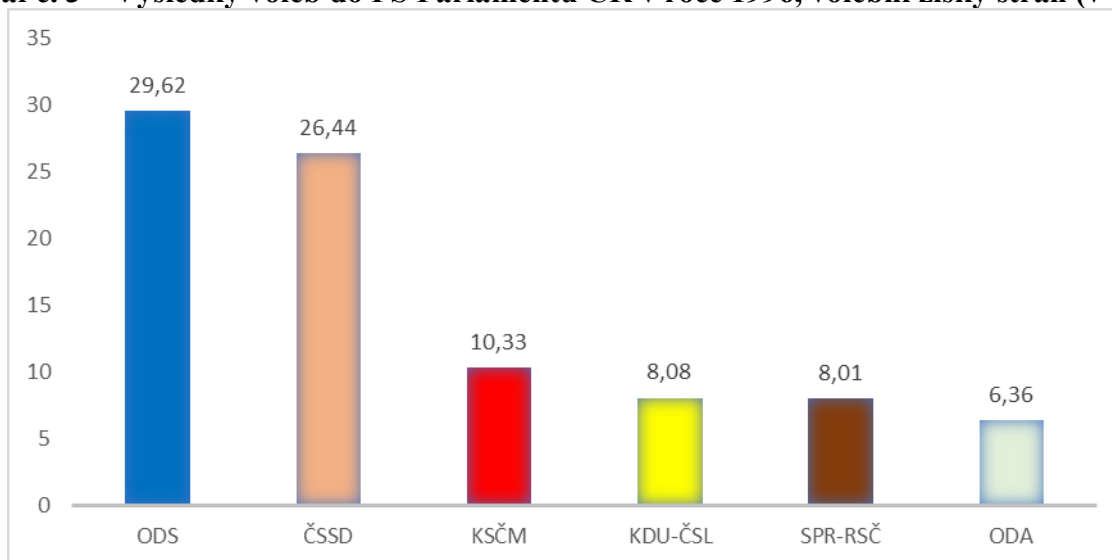
Zdroj: IVVM 1993-1996a, vlastní zpracování

Na grafu č. 2 můžeme vidět vývoj preferencí hlavní vládní strany (ODS+KDS) ve sledovaném období. Svého vrcholu popularity dosáhla v září 1993, kdy přesáhla úroveň 32 %, nicméně poté až do voleb v podstatě pořád klesala až na úroveň 26,4 % těsně před volbami.

Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR pak můžeme vidět na grafu č. 3. Pro ODS se naplnila predikce stabilních preferencí po celé období a získala takřka obdobný počet hlasů jako v roce 1992. Obě vládní koaliční strany si pak připsali lepší volební výsledek než v roce 1992. Přesto výsledky zůstaly za očekáváním, neboť se čekalo, že současná vládní koalice získá ve volbách většinu. Překvapením voleb se pak stal zejména suverénní nástup ČSSD jako druhé nejsilnější strany a v podstatě ideového antagonisty ODS. Ta měla ještě ve volbách

v roce 1992 volební zisk 6,53 %. Jedná se tak o největší přírůstek voličů mezi volbami v řádu více jak 400 %. KSČM sice oslabila, ale potvrdila svoji roli etablované strany i po překotném revolučním vývoji. Tyto volby jako celek znamenali značný posun preferencí společnosti směrem doleva.

Graf č. 3 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 1996, volební zisky stran (v %)

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.1.2 Ekonomický vývoj

Transformační vývoj ekonomiky v letech 1993–1996 (graf č. 4) se vyznačoval především stabilně nízkou mírou nezaměstnanosti, která oscilovala kolem úrovně 4 % a v roce 1996 dokonce klesla pod tuto hranici. Toto koreluje i se strmým nárůstem HDP v roce před volbami, kdy růst překročil 6 %. Za celou období pak růst HDP dosahoval průměrné výše 3,5 %. Ještě lépe na tom byl růst reálných mezd, který se v letech 1993–1995 pohyboval kolem nebo výrazně nad hranicí 8 %. Až v posledním roce období růst reálných mezd poklesl na úroveň 1,3 %. Také výsledky státního rozpočtu byly velmi dobré, zejména v komparaci s pozdějšími roky (graf č. 5). První tři roky ve sledovaném období skončil státní rozpočet v přebytku, přičemž vrcholů dosáhl v letech 1994, kdy dosáhl úrovně přes 10 miliard korun, a v roce 1995, kdy dosáhl na úroveň překračující 7 miliard korun. Až v posledním roce se poprvé dostal do menšího schodku, toto však nemohlo být voliči v době voleb registrováno.

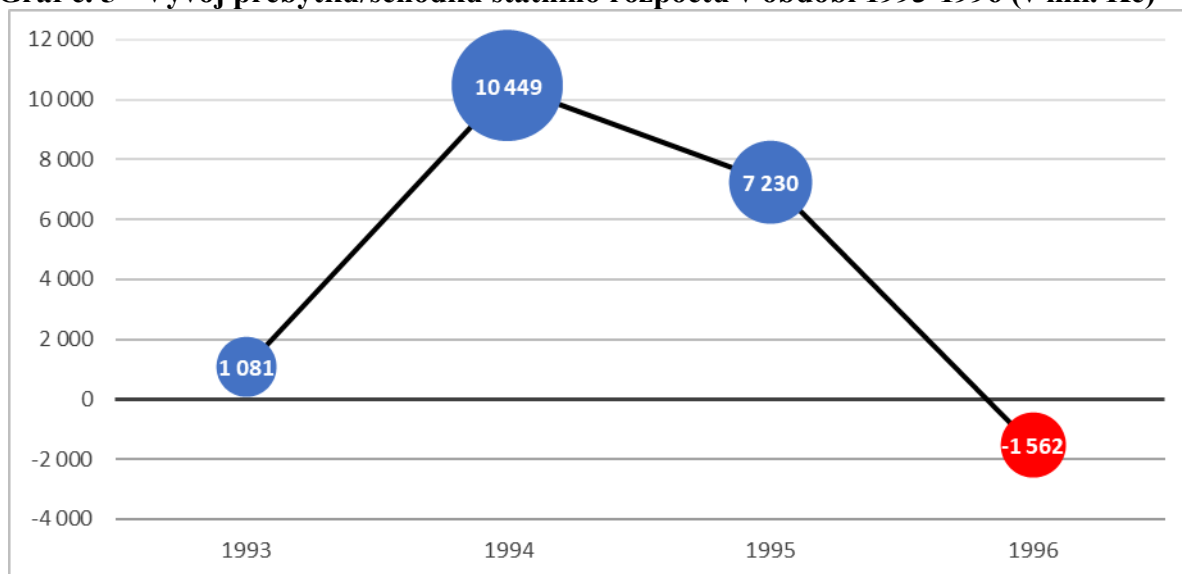
Graf č. 4 – Makroekonomické ukazatele v období 1993–1996 (v %)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Také výsledky státního rozpočtu byly velmi dobré, zejména v komparaci s pozdějšími roky (graf č. 5). První tři roky ve sledovaném období skončil státní rozpočet v přebytku, přičemž vrcholů dosáhl v letech 1994, kdy dosáhl úrovně přes 10 miliard korun, a v roce 1995, kdy dosáhl na úroveň překračující 7 miliard korun. Až v posledním roce se poprvé dostal do menšího schodku, toto však nemohlo být voliči v době voleb registrováno.

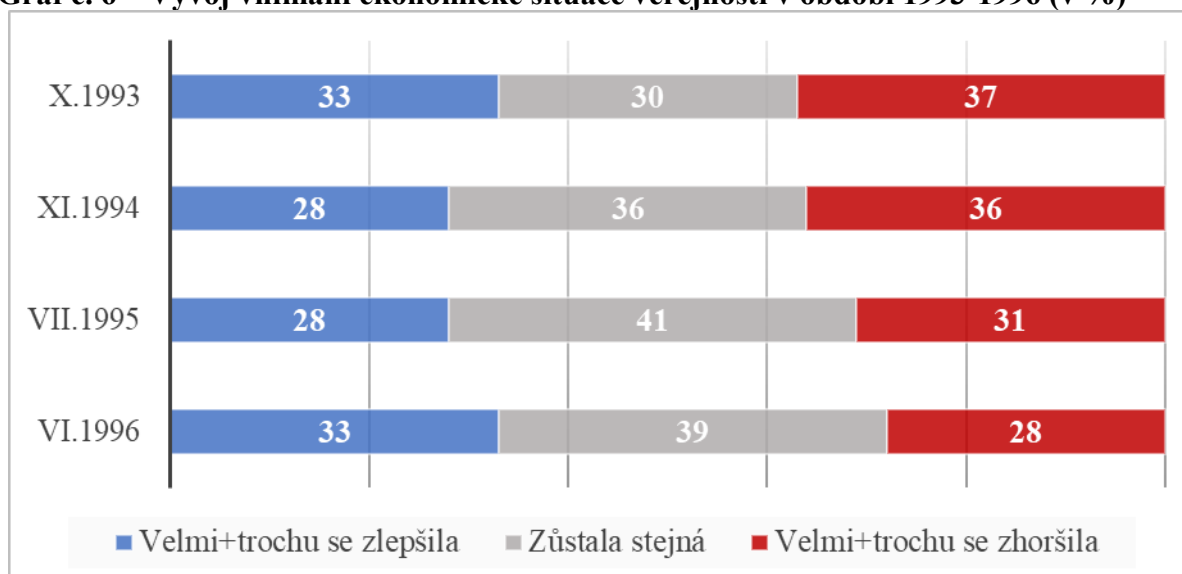
Graf č. 5 - Vývoj přebytků/schodků státního rozpočtu v období 1993-1996 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Zajímavé je srovnání těchto objektivních makroekonomických dat s tím, jak skutečně veřejnost vnímala a pociťovala výsledky ekonomiky (graf č. 6). Od roku 1994 se začíná projevovat mírný nástup optimistických hodnocení ekonomiky a víceméně tak tyto percepce kopírují vývoj ekonomiky. V roce 1996 poprvé od začátku období překročil počet lidí spokojených se zlepšující se situací počet lidí nespokojených se zhoršujícím se stavem ekonomiky. Největší podíl lidí takřka po celé období však pociťovalo ekonomickou situaci jako neměnnou.

Graf č. 6 – Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1993-1996 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

Jak je vidět z předchozích uvedených dat, hospodářská situace se začala mírně zhoršovat až v roce 1996. Vzhledem k tomu, že volby se konaly v první polovině tohoto roku, pravděpodobně se to nijak nemohlo promítnout do zorného pole veřejnosti. Jak ostatně naznačuje výzkum vnímání ekonomické situace veřejností, který se konal v rovněž v první polovině roku 1996, lidé vnímali situaci v roce 1996 stále jako výrazně zlepšující se. Přestože už makroekonomická data ukazovala jiný trend.

4.1.3 Dominantní témata pohledem stran

V průběhu volebního období docházelo stále k častějším střetům liberálním pravicových idejí ztělesněných v ODS a její reformní doktrínou „trhu bez přívlastků“ a vize sociálně tržního hospodářství reprezentovaného konkurenční ČSSD. Tématem voleb se tak stal zejména spor o podstatu ekonomické transformace, která byla v plném proudu.

Volební kampaň ODS se soustředila na vyzdvihování úspěchů dosavadního vývoje transformace, s programem nazvaným „Svoboda a prosperita“. Vyzdvihován je hospodářský růst, udržení stabilní cenové hladiny vzdor liberalizaci cen a daňové reformě, nízká nezaměstnanost a přebytkové rozpočty. Glorifikován je proces privatizace, především kuponové. V programu se píše o „zcela bezprecedentním procesu privatizace, který umožnil miliónům spoluobčanů zapojit se do vytváření soukromého vlastnictví“ (ODS 1996). Zároveň strana slibuje pokračování v cestě založené na svobodě, volném trhu a individuální odpovědnosti.

ČSSD vyšla do voleb s programem „Lidskost proti sobectví“. V tomto programu je prioritní vymezování vůči hospodářské politice koaliční vlády v čele s ODS, jejichž dosavadní liberální hospodářská politika měla představovat ono sobectví. Důraz na solidaritu a sociální politiku pro rodiny, dělníky, nájemníky a důchodce prostupuje celým programem. Kritizován je egoismus jako úspěch vykupovaný neúspěchem jiných. Patrné je vymezování vůči neviditelné ruce trhu, jako samospasného řešení a důraz je kladen na nutnost viditelné ruky státu. V programu (ČSSD 1996) se píše: „Touto vizí se vymezujeme i vůči představám dnešních vládnoucích politických stran. Tyto strany tvrdí, že živelný vývoj a neviditelná ruka trhu vyřeší vše a odmítají proto dlouhodobé rozvojové koncepce a programy.“ Protivládní étos dále provázely silné výroky o spálené zemi, rozkrádání a tunelování podniků (Kopeček 2010, str. 197). O kuponové privatizaci se pak ústy nejvyšších představitelů strany mluvilo jako o „podvodu století“ (Havlík a Pečinka 2005, str. 163).

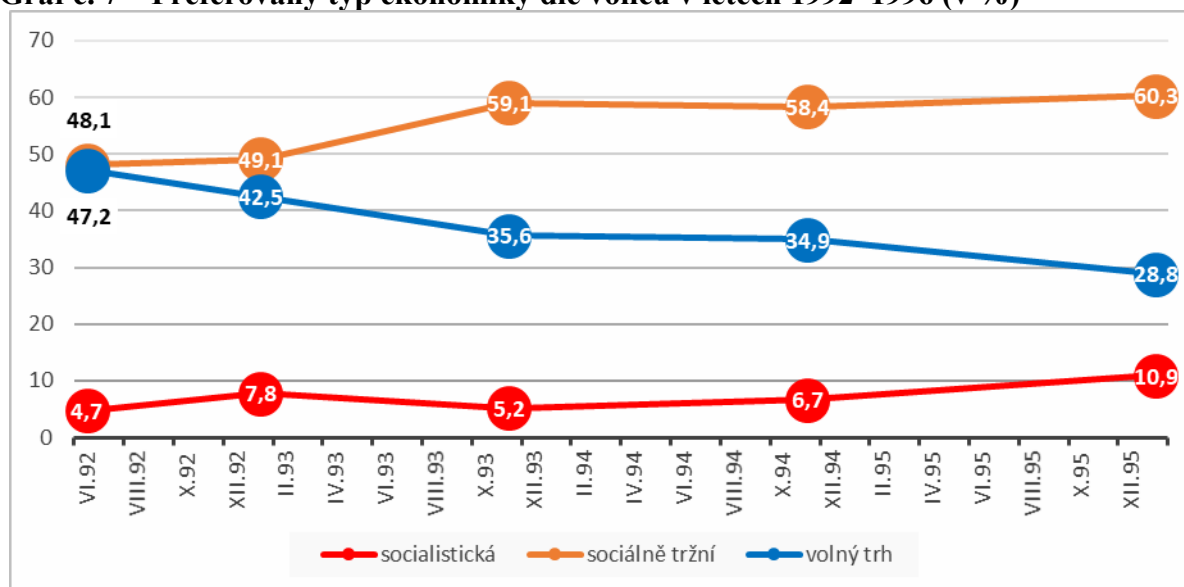
Nejvýraznější třetí tematická linie se tak vytvořila kolem pohledu na hospodářskou politiku jako celek a na privatizaci, a to především kuponovou.

4.1.4 Analýza volebního chování

Z výsledků voleb je vidět téměř totožný výsledek ODS jako ve volbách 1992. U ČSSD naopak došlo k největšímu přesunu voličů. Optikou ekonomické teorie hlasování je třeba se zaměřit na ekonomický výstup vlády. Ekonomika vykazovala takřka po celé období výborné výsledky. To se projevilo i na vnímání ekonomiky, kdy neustále klesal počet nespokojených a rostl počet spokojených voličů s ekonomickou situací. Přesto stranu ODS voliči neodměnili za dobrou ekonomickou situaci vyšším volebním ziskem, naopak vytáhli jejího největšího ideového konkurenta z 6,53 % na 26,44 %. Je tedy zřejmé, že tyto volby teorie ekonomického hlasování nedokáže vysvětlit.

Pro sledované období optikou tematického hlasování bylo nejdůležitější štěpení postojů kolem transformace ekonomiky. Postoje voličů na toto téma měly v průběhu období jednoznačný trend (graf č. 7). Zatímco v počátcích transformačního období byl podíl lidí preferující volný trh a sociálně tržní ekonomiku přibližně stejný, v dalších letech postupně následoval trend přiklánějící se směrem k vizi ekonomiky dle ČSSD, a odklon od volného trhu prosazovaného ODS. Zároveň s tím dochází k růstu lidí zklamaných z polistopadového vývoje, kteří preferují socialistickou ekonomiku. Nakonec se podpora volného trhu těsně před volbami dostala na úroveň 28,8 %, zatímco sociálně tržní ekonomiku preferovalo přes 60 % voličů.

Graf č. 7 – Preferovaný typ ekonomiky dle voličů v letech 1992–1996 (v %)

Zdroj: EOP 1992 – 1996, vlastní zpracování

Jak byla veřejnost před volbami většinově nakloněna proti ideologii volného trhu dokládají i jejich názorové preference. V období těsně před volbami si přes 60 % přálo, aby

stát více vykonával cenovou regulaci na trzích, zhruba stejný počet se vyjadřoval i pro regulované nájemné. Proti volnému působení zahraničních firem v ČR bylo 70 % voličů. Přes 80 % by chtělo ekonomiku pod kontrolou státu, Výrazná většina také vyjadřovala odpovědnost státu dát lidem práci nebo jim obstarat bydlení (EOP 1996).

Dalším velkým tématem byla probíhající privatizace. Na veřejné mínění před volbami působily mediálně vděčné kauzy ukazující nezdary privatizace. Tím bylo například vytunelování Kreditní a průmyslové banky Praha a banky Bohemia v letech 1993 a 1994. Další narušení důvěry veřejnosti způsobily problémy privatizované Poldi Kladno. Otřes důvěry zasáhl i kuponovou privatizaci, zejména její tzv. třetí vlna v režii Motoinvestu (Kopeček 2010, str. 212–214). Další pokles důvěry provázel přeměnu desítek privatizačních fondů na holdingy, což bylo doprovázeno jejich rozsáhlým tunelováním.¹⁵ Jeden z otců privatizace Tomáš Ježek (2007, str. 177) k tomu napsal, že improvizované vpuštění investičních privatizačních fondů do kuponové privatizace bylo osudovou chybou, která způsobila řadu finančních skandálů a otřásla důvěrou veřejnosti. V tomto se stal mediální ikonou Viktor Kožený a jeho Harvardské fondy. Následky těchto kauz a kampaně ČSSD o podvodu století pozvolna měnilo vztah lidí k privatizaci, ale i obecně k tržnímu hospodářství dle vize ODS.¹⁶ V roce 1996 si přes 55 % lidí myslelo, že privatizace znamená převod majetku do nesprávných rukou a toto číslo v čase dále rostlo. Přes 80 % lidí, a to po celé období transformace, bylo přesvědčeno, že lidé bohatnou především nepoctivým způsobem (EOP 1996). Nelze se tedy divit, že narativ o podvodu století byl pro tolik lidí přitažlivý.

Jak je vidět na vývoji veřejného mínění na klíčová témata voleb, veřejnost byla značně nakloněna vidění světa dle ČSSD. To se projevovalo rostoucími preferencemi ČSSD po celé období a pomalé dotahování se na vládnoucí ODS s tím, jak se měnili postoje občanů. V tomto období lze tvrdit, že dominantní byla volba dle témat, která přinesla vzestup ČSSD a stagnaci preferencí ODS i přes dobré ekonomické výsledky vlády.

¹⁵ Odhad Komise pro cenné papíry mluví o majetku v hodnotě 40 miliard Kč (Ježek 2007, str. 182)

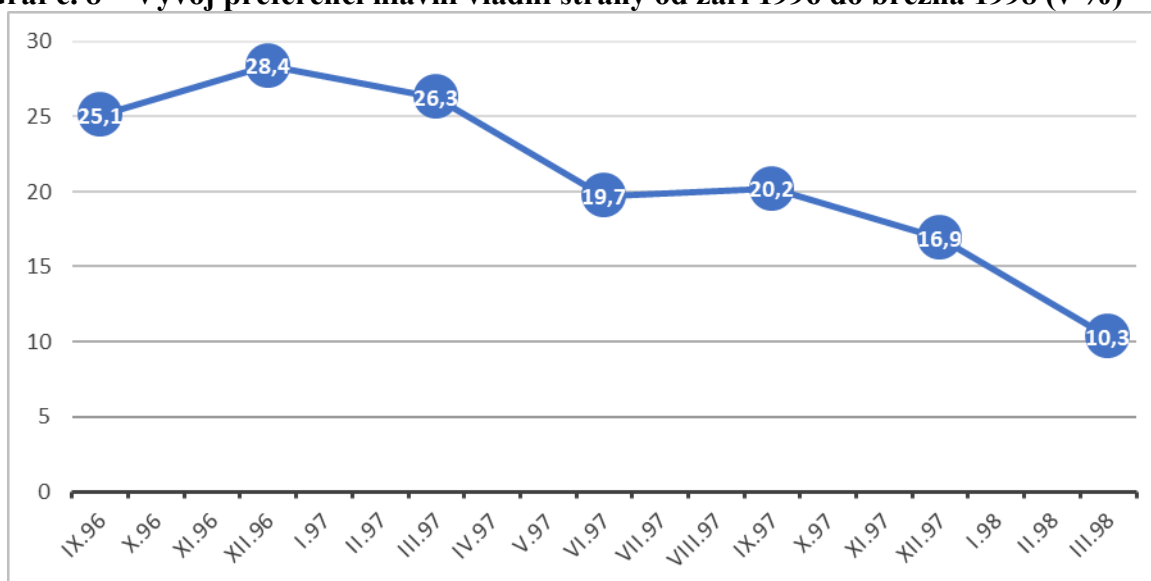
¹⁶ Ekonomické a politické důsledky se nicméně naplno začaly projevovat až po volbách v dalším období (Kopeček 2010, str. 214)

4.2 Období 1996–1998

4.2.1 Politický vývoj

Po volbách v červnu 1996 byl sestavováním vlády pověřen vítěz voleb – ODS v čele s Václavem Klausem. Následkem toho byla v červenci téhož roku ustavena koaliční menšinová vláda, složená z ODS, KDU-ČSL a ODA. Vládu provázely četné problémy, které se vyostřili měnovou krizí v květnu 1997. S těmito ekonomickými problémy rostlo napětí mezi koaličními partnery, které vyvrcholilo v listopadu 1997, kdy došlo k tzv. Sarajevskému atentátu. V něm šlo především o pochybné financování ODS. To vedlo k rozkolu v koalici, následkem čehož koaliční strany KDU-ČSL a ODA odešly z vlády. Celá vláda pak podala demisi v listopadu 1997, fakticky ale vládla až do ledna 1998. Poté byla ustavena úřednická vláda Josefa Tošovského, která měla zemi spravovat do voleb v červnu téhož roku. Celý tento překotný vývoj se projevil i na preferencích, jak je vidět na grafu č. 8. Od konce volebního roku zaznamenala hlavní vládní strana setrvalý sestup preferencí, které dosáhli svého minima těsně před volbami v březnu 1998.

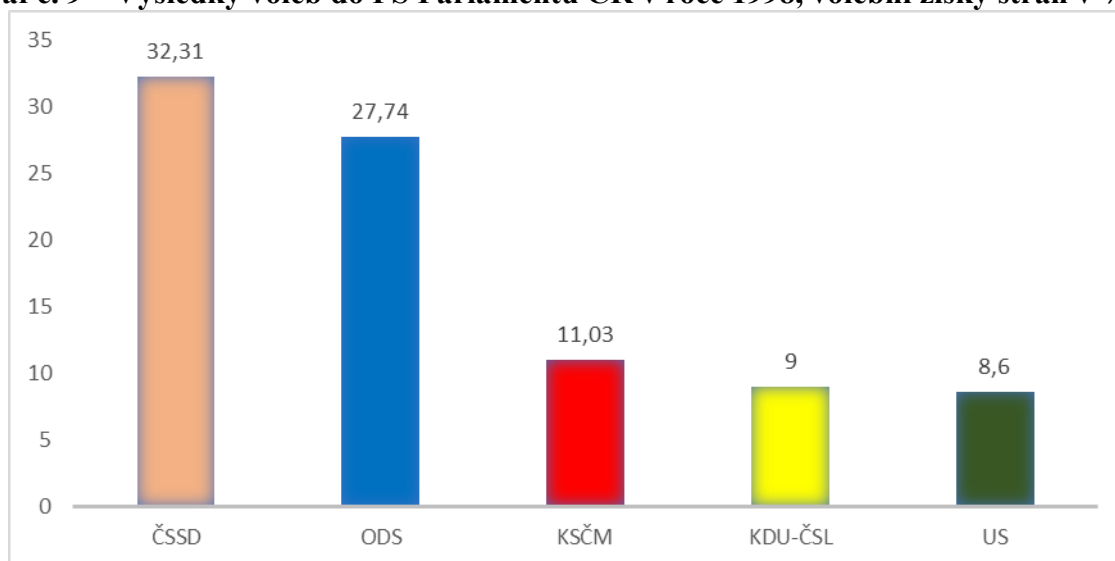
Graf č. 8 – Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 1996 do března 1998 (v %)

Zdroj: IVVM 1996-1998a, vlastní zpracování

Samotné předčasné volby by se pak daly charakterizovat jako návrat české levice k moci (graf č. 9). Vítězem voleb se stala ČSSD se ziskem 32,31 %. To znamenalo nárůst oproti roku 1996 o 6 procentních bodů. Oproti minulým volbám lehce posílila i KSČM jako další levicová strana. ODS přes velké propady preferencí a značně pesimistické předpovědi nakonec získala 27,74 %, což bylo jen o 2 % méně než v předchozích volbách.

Graf č. 9 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 1998, volební zisky stran v %

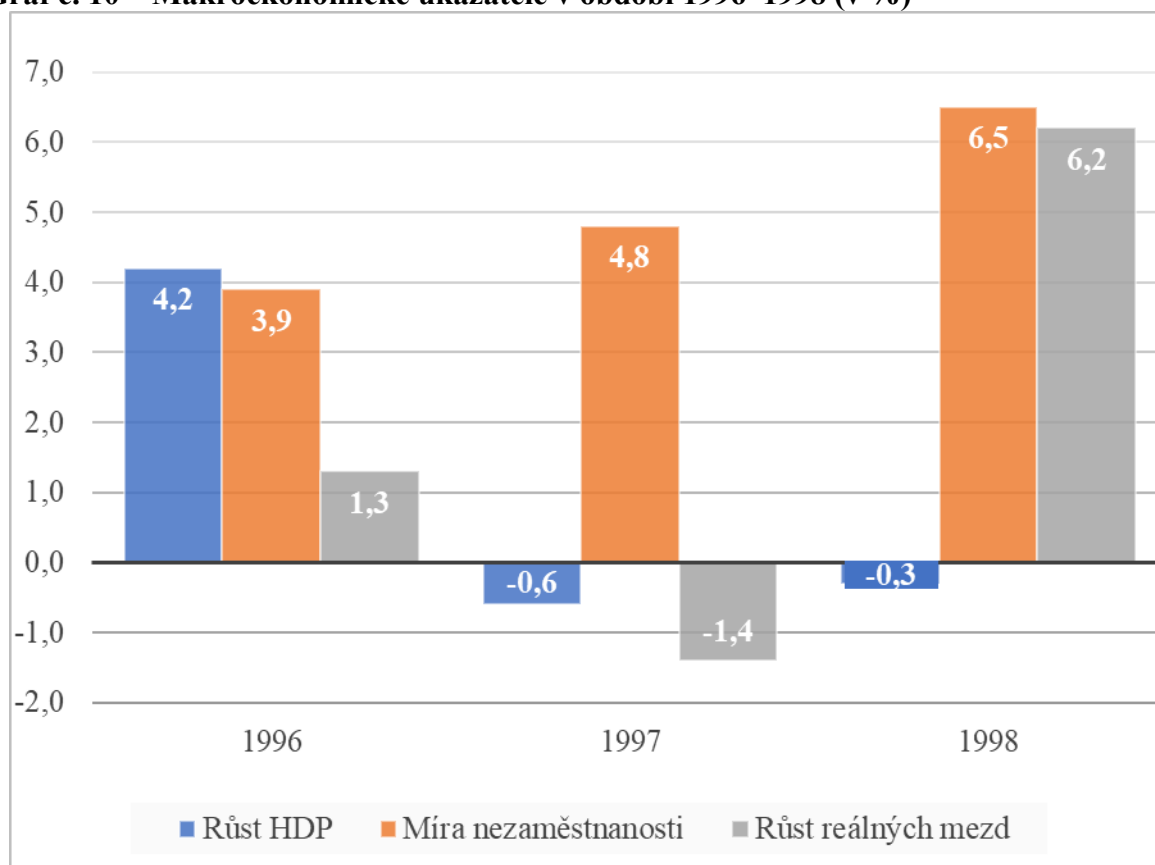

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.2.2 Ekonomický vývoj

Pokračující transformační vývoj v druhé polovině devadesátých let narušila měnová krize a následná recese v roce 1997 a 1998 (graf č. 9). Zatímco volební rok se vyznačoval vysokým tempem růstu a nízkou mírou nezaměstnanosti, o rok později už bylo vše jinak. Strmý propad růstu HDP až na záporné hodnoty a míra nezaměstnanosti o procentní bod vyšší – takový byl rok 1997. Rovněž došlo k poklesu reálných mezd, poprvé od začátku transformace v roce 1990/91. V následujícím roce se sice podařilo zastavit tento pokles mezd a ty opět začaly stoupat, avšak růst HDP se stále nevyšplhal nad nulovou úroveň. Zároveň s tím neustále stoupala nezaměstnanost až na úroveň 6,5 %,

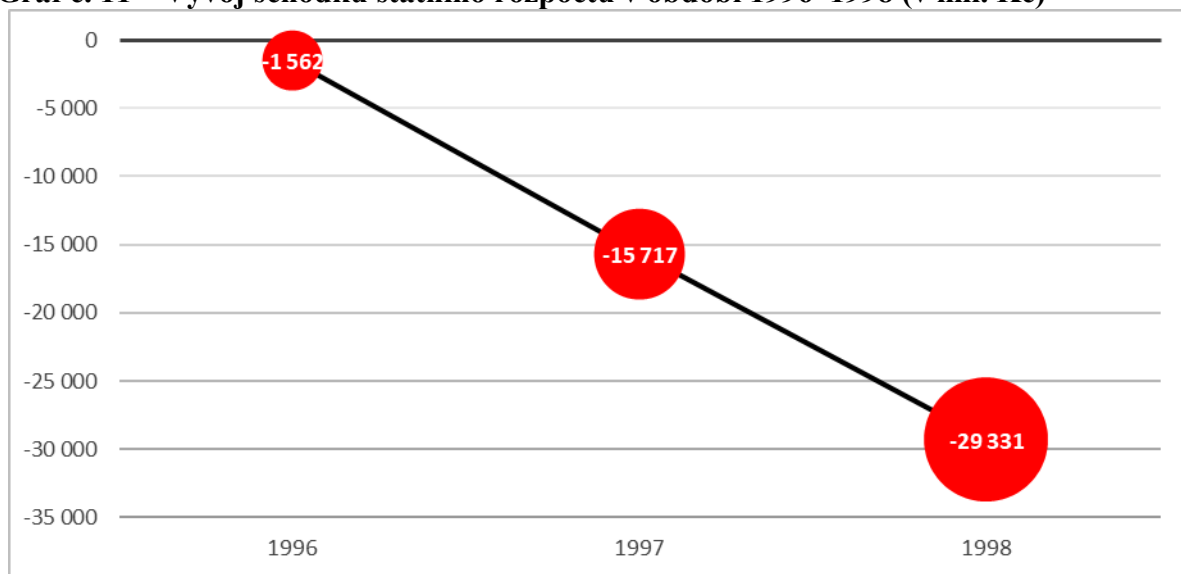
Graf č. 10 – Makroekonomické ukazatele v období 1996–1998 (v %)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Souběžně s hospodářským vývojem přicházel větší tlak na státní rozpočet (graf č. 11). Ten se na rozdíl od minulého období, kdy byl většinu období v přebytku, nacházel permanentně ve schodku. Ten se neustále zvětšoval až do té doby bezprecedentních 30 miliard. Rok 1995 tak byl na dlouhou dobu posledním rokem, kdy měla ČR přebytkový státní rozpočet.

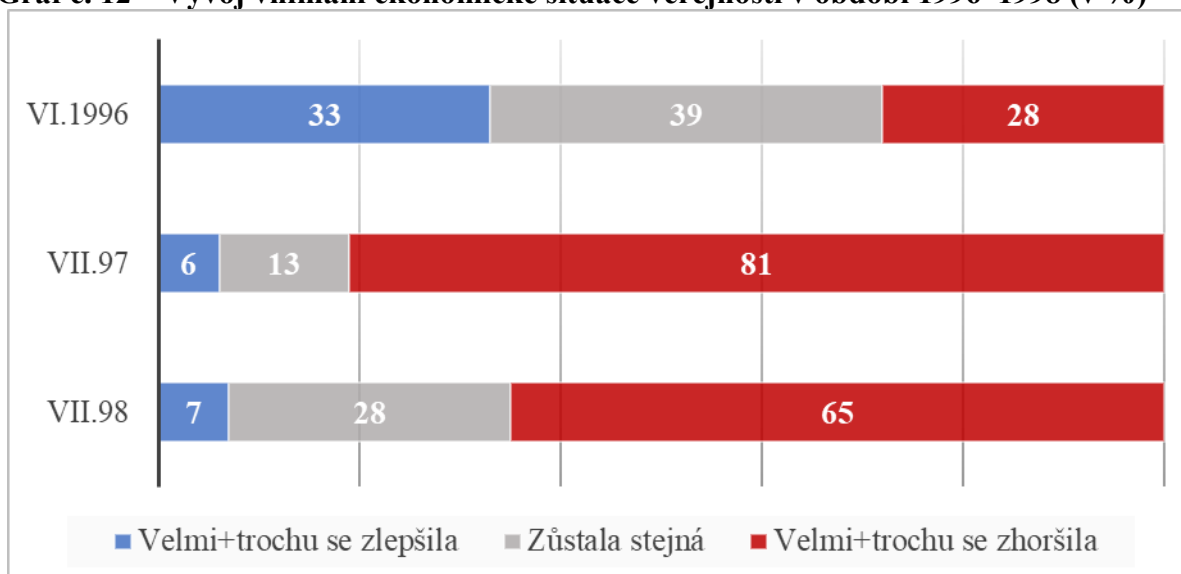
Graf č. 11 – Vývoj schodků státního rozpočtu v období 1996–1998 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Převažující optimismus mezi veřejností ohledně hospodářské situace v roce 1996 vystřídal skokový nárůst pesimismu (graf č. 12). Zatímco v roce 1996 vnímalo stav ekonomiky jako zhoršující se jen necelá třetina voličů, o rok později toto číslo vzrostlo na 81 % voličů. Veřejné mínění tak bylo zasaženo stejnou měrou. Tento pesimismus se podařilo částečně zmírnit v období voleb 1998, i tak ale téměř dvě třetinu voličů vnímalo ekonomickou situaci jako zhoršující se a téměř jedna třetina vnímala stav jako neměnný. Voliči pokládající stav ekonomiky jako zlepšující tvořili jen marginální počet.

Graf č. 12 – Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1996–1998 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.2.3 Dominantní témata pohledem stran

Zásadní ideový rozpor mezi trhem bez přívlastků a sociálně tržní ekonomikou pokračoval i po volbách v roce 1996.

ČSSD se ve své kampani zaměřuje na kritiku nesprávné hospodářské a sociální politiky vlády, která vedla k ekonomickému rozvratu země. Kritika v tomto směřuje především na stagnující hospodářský růst, růst nezaměstnanosti a inflace a na rostoucí zadlužování (ČSSD 1998). Vymezuje se proti neudržitelné koncepci slabého státu a ultraliberální strategie transformace a zdůrazňuje nutnost viditelné ruky státu. Proti tomu staví koncepci sociálního státu a solidarity. ČSSD ještě zostřila rétoriku oproti předchozím volbám a zřetelnější je vymezování se vůči bující ekonomické kriminalitě, korupci, daňovým únikům a tunelování ze strany ekonomických mafií (ČSSD 1998). Veřejně hlásala že pokud se dostane k vládě, spustí akci „Čisté ruce“ na potrestání hospodářské kriminality, která je údajně vládou tolerována (Kopeček 2010, str. 267). Dále se dočteme (ČSSD 1998): „Nechceme žít v zemi kde je člověk člověku vlkem, kde platí pravidla džungle, kde individuální úspěch je vykupován neúspěchem ostatních a kde nejúspěšnější je tunelář“.

ODS se svým programem „Hlavu vzhůru“ hájila dosažené pozice a sama se tituluje pravicovou jistotou. Vyzdvihována je předchozí úspěšná činnost vlády, vyrovnané rozpočty a úspěšná kuponová privatizace (ODS 1998). V programu deklaruje pokračování v privatizaci a dokončení privatizace bank. V programu je patrné strašení návratu socialismu, který je dáván do spojitosti s očekávaným vítězstvím ČSSD (ODS 1998) a následně vyjádřené ve volebním heslu „Doleva nebo s Klausem“.

Ústřední tematika voleb tak zůstala takřka neměnná – spor o koncepci hospodářské politiky a o úspěšnost či neúspěšnost privatizace.

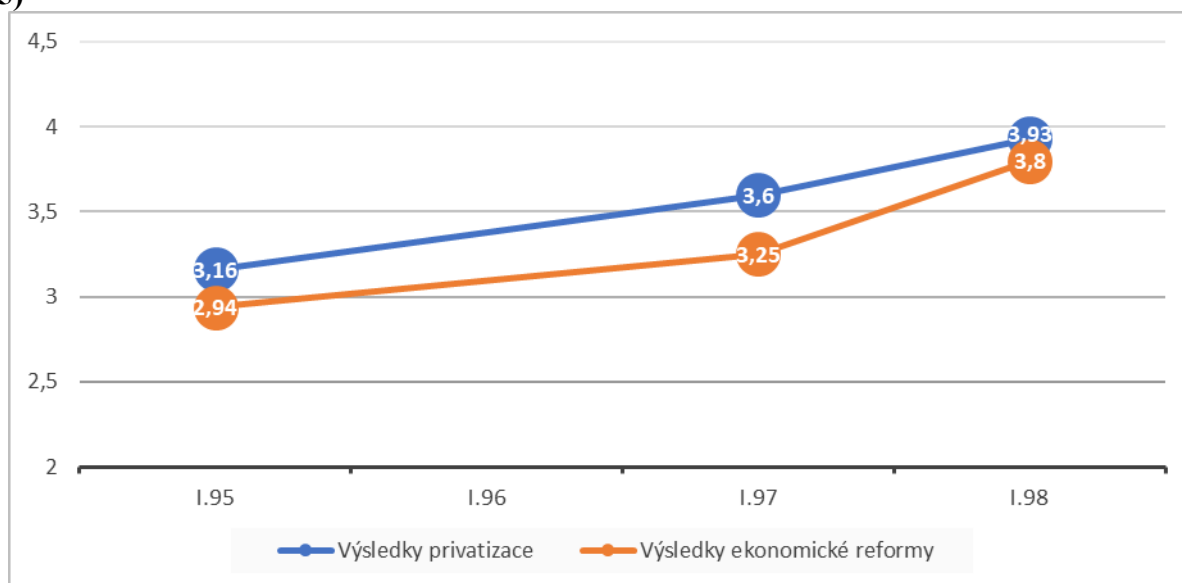
4.2.4 Analýza volebního chování

Ve volbách 1998 už tentokrát vyšla ČSSD jako vítěz ideového střetu s ODS. Získala navíc 6 procentních bodů, naopak ODS 2 ztratila. Pohledem teorie ekonomického hlasování je už toto období zajímavější. Pokud se podíváme na vývoj preferencí hlavní vládní strany (graf č.8) a porovnáme ho s makroekonomickým vývojem i vnímáním ekonomiky voliči, můžeme vidět, že mají totožný průběh. V polovině roku 1997 došlo k rapidnímu zhoršení ekonomiky i jejího vnímání a zároveň se preference ODS ocitly na svém minimu. Na podzim 1997 pak pokračuje setrvalý pokles preferencí, což je ale s vysokou pravděpodobností způsobeno

politickými faktory v souvislosti s rozkolem ve vládě a její demisí, a ne stavem ekonomiky. Zároveň s poklesem preferencí ODS dochází k souběžnému posilování ČSSD.

Z pohledu tematického hlasování dominovaly ve veřejném prostoru a v kampaních témata ekonomické transformace a privatizace. Na grafu č. 13 je vidět, jak se negativně měnilo veřejné mínění ještě před propuknutím ekonomické recese v roce 1997. Jak výsledky privatizace, tak ekonomické reformy mají negativní trend, kdy na začátku roku 1998 jsou hodnoceny vůbec nejhorší známkou.

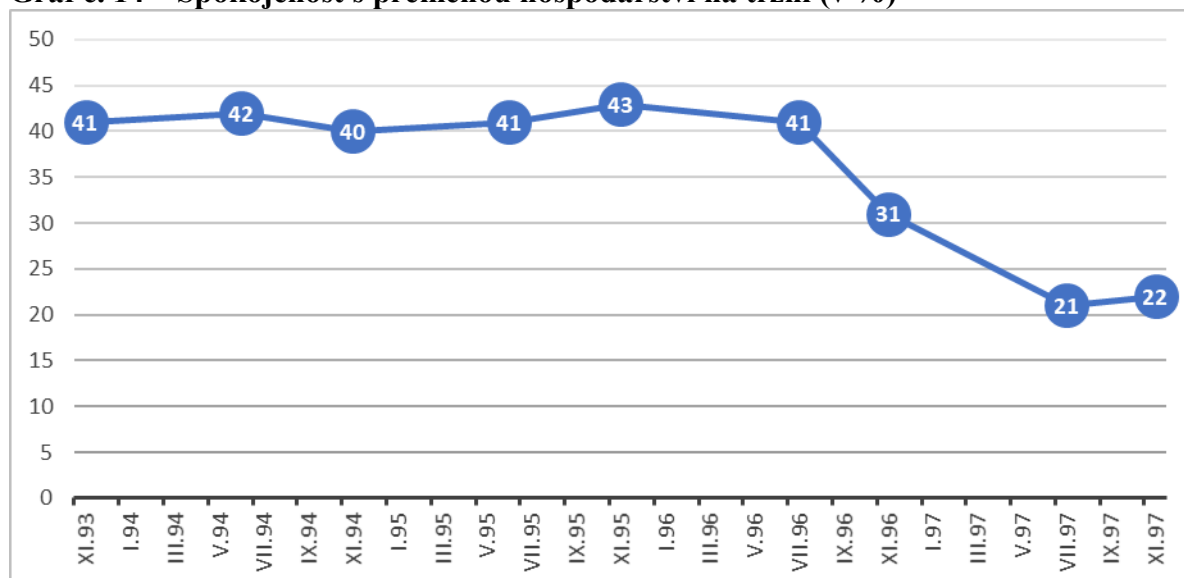
Graf č. 13 – Hodnocení výsledků činnosti vlády v období 1995–1998 (průměr známek 1–5)

Zdroj: STEM 2001, vlastní zpracování

Mezi lety 1996 a 1998 vzrůstají negativní postoje k výsledkům privatizace. Zásadní obrat ale začíná už během roku 1996. Symbolem tohoto roku se stávají privatizované banky a jejich problémy. Na konci srpna končí v nucené správě Kreditní banka Plzeň, za necelé tři týdny ji následuje Agrobanka (5. největší banka v zemi), což je doprovázeno odhalením o jejím vytunelování (Kopeček 2010, str. 245). V tento okamžik nastává zlom a v listopadu 1996 poprvé od začátku transformace prudce klesá spokojenost s přeměnou hospodářství na tržní (graf č.14). Tento propad posléze pokračuje s nástupem recese v roce 1997.

Graf č. 14 – Spokojenost s přeměnou hospodářství na tržní (v %)

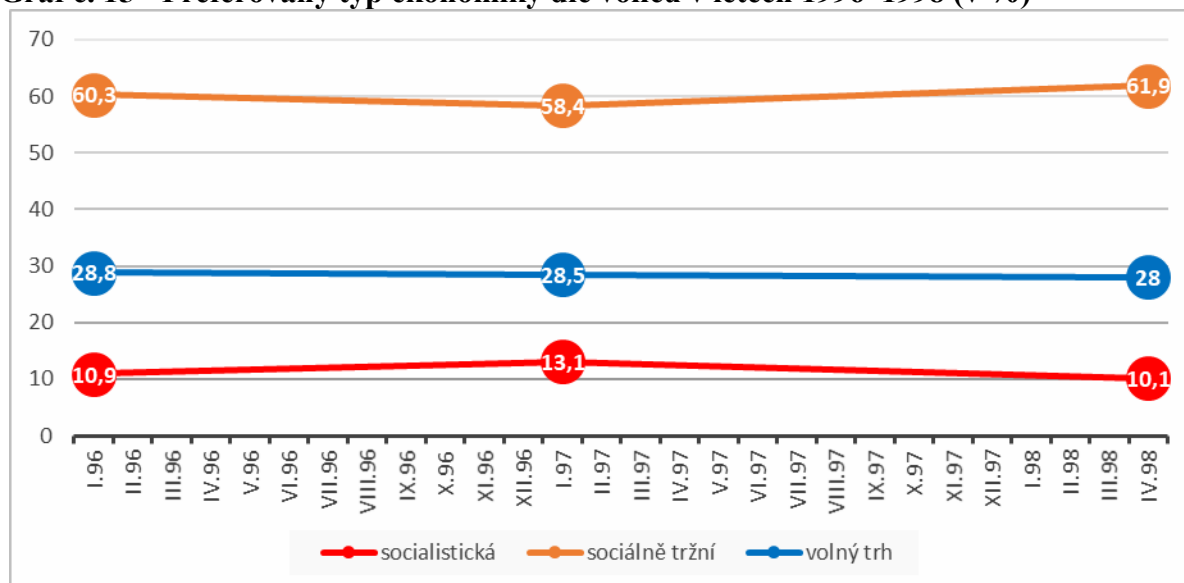

Zdroj: IVVM 1993 – 1997b, vlastní zpracování

V roce 1997 se pokračuje v nastalém trendu a začínají se množit případy žalob akcionářů privatizačních fondů (Ježek 2007, str. 184). Veřejné mínění je konfrontováno s případy podvodů, tunelování, krádeží a nemorálního jednání všeho druhu (Večerník a Matějů 1998, str. 236) To ještě dále prohlubuje negativní vnímání veřejnosti na privatizaci. V roce 1998 už jsou dvě třetiny voličů přesvědčeny o privatizaci jako nástroji převodu majetku do nesprávných rukou (o více jak 10 % než v roce 1996). Rovněž stranou ODS zamýšlená doprivatizace bank neměla podporu veřejnosti, kdy přes 75 % lidí se vyslovilo proti (EOP 1998).

V názoru na ekonomiku zůstává preferovaným typem sociálně tržní, která od voleb 1996 ještě lehce posiluje (graf č.15). Naopak podpora volného trhu se dostala na své minimum. S tím i nadále roste podpora regulačních opatření a státních zásahů do trhu (EOP 1998)

Graf č. 15 - Preferovaný typ ekonomiky dle voličů v letech 1996–1998 (v %)

Zdroj: EOP 1996–1998, vlastní zpracování

V závěru volebního období se stává důležitým mobilizačním tématem strašení levicí a dopady jejího vládnutí na ekonomiku. Zatímco ještě v březnu před volbami dosahovaly volební preference ODS kolem 10 %, nakonec skončila se ziskem 27,74 %. Apel na zásadní historické rozcestí a strašení voličů levicí v čele s ČSSD zafungoval.

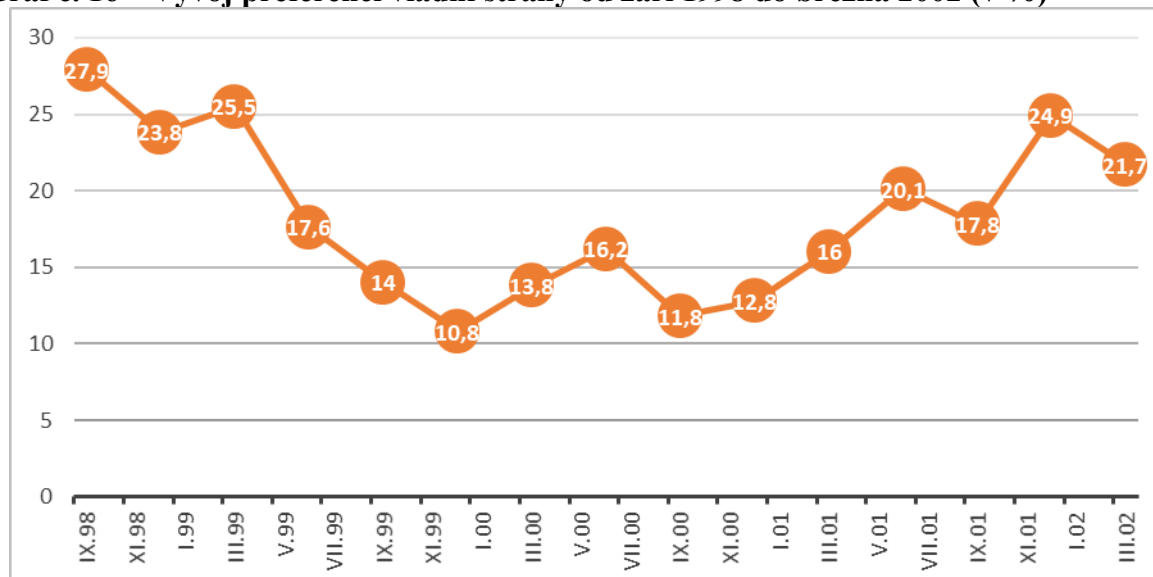
Hodnocení tohoto období není jednoznačné. Do výsledků voleb se promítla jak špatná ekonomická situace, tak silná témata. Přestože hospodářská politika vlády v podobě přístupu k transformaci a privatizaci ekonomiky se v očích veřejnosti neustále zhoršovala ještě před propuknutím krize v květnu 1997, na volebních preferencích hlavní vládní strany se to příliš neprojevovalo. Dramatický pokles nastal až po vypuknutí hospodářské recese, kdy postupně i vlivem politických událostí poklesly preference ODS až na 10 %. V závěru kampaně to bylo právě silné mobilizační téma, které dostalo ODS zpět do hry. Naopak rekordní zisk ČSSD byl způsoben jak špatnou ekonomickou situací, tak poziční převahy v hlavních tématech. Ve společnosti tak převládla touha po změně před obavami ze změny (Havlík a Pečinka, str. 164).

4.3 Období 1998–2002

4.3.1 Politický vývoj

Po porážce pravicových stran ve volbách 1998 byly na tahu poprvé od revoluce levicové strany v čele s vítěznou ČSSD. Sestavováním vlády byl pověřen její předseda Miloš Zeman. Po četných neúspěšných jednáních s potenciálními koaličními partnery byla jmenována jednobarevná vláda ČSSD. Ta získala důvěru v srpnu téhož roku, na základě dohody s opoziční ODS, tzv. opoziční smlouvě. Ta obsahovala některé kontroverzní části, jako třeba závazek nevyvolat hlasování o nedůvěře vládě. Jen díky této smlouvě vznikla v ČR první nekoaliční vláda plně pod taktovkou jedné strany – ČSSD.

Graf č. 16 – Vývoj preferencí vládní strany od září 1998 do března 2002 (v %)

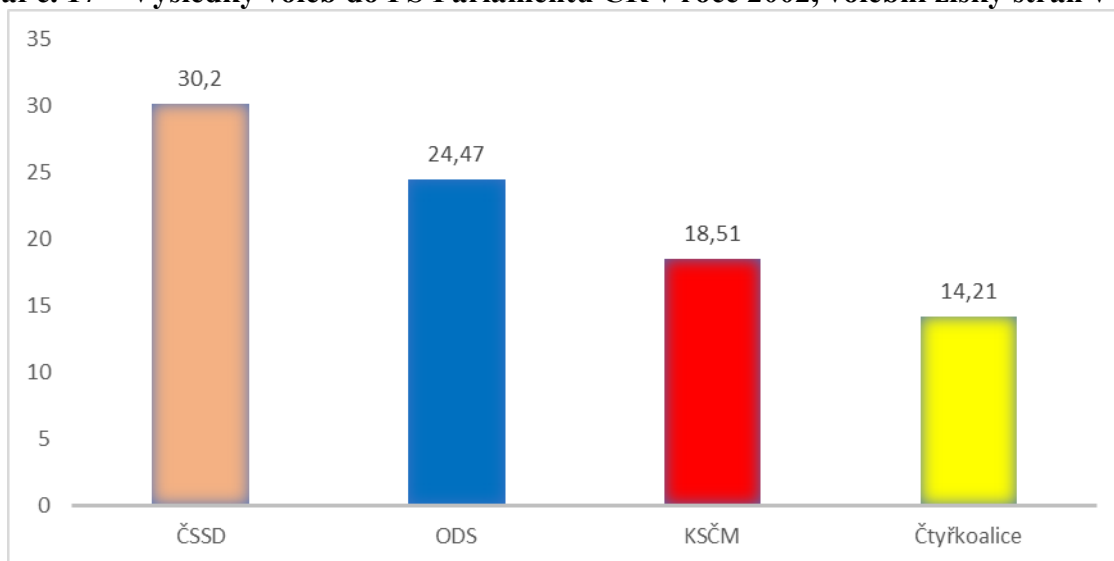

Zdroj: IVVM 1998-2000a a CVVM 2001-2002, vlastní zpracování

Graf č. 16 ukazuje prakticky sestupný vývoj preferencí ČSSD od voleb až do konce roku 1999, kdy dosáhly svého dna 10,8 %. Od té doby už preference až na krátké výkyvy stoupaly, a to až do období před volbami, kdy v březnu 2002 dosáhly na úroveň 21,7 %. I tak to ale znamenalo značný pokles oproti výsledku voleb, respektive začátku volebního období.

Samotné volby se konaly v červnu 2002 (graf č. 17). V nich opět zvítězila ČSSD se ziskem 30,2 %, tentokrát už pod vedením nového předsedy Vladimíra Špidly, který na této pozici vystřídal Miloše Zemana. Ztratila tak 2 % hlasů z roku 1998. Stejně tak ODS, která ztratila dokonce 3 %. Pro tyto volby je tak nejsignifikantnější strmý nárůst volebního zisku pro KSČM (z 11 % na 18,5 %) a nízký počet politických subjektů v poslanecké sněmovně.

Graf č. 17 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2002, volební zisky stran v %

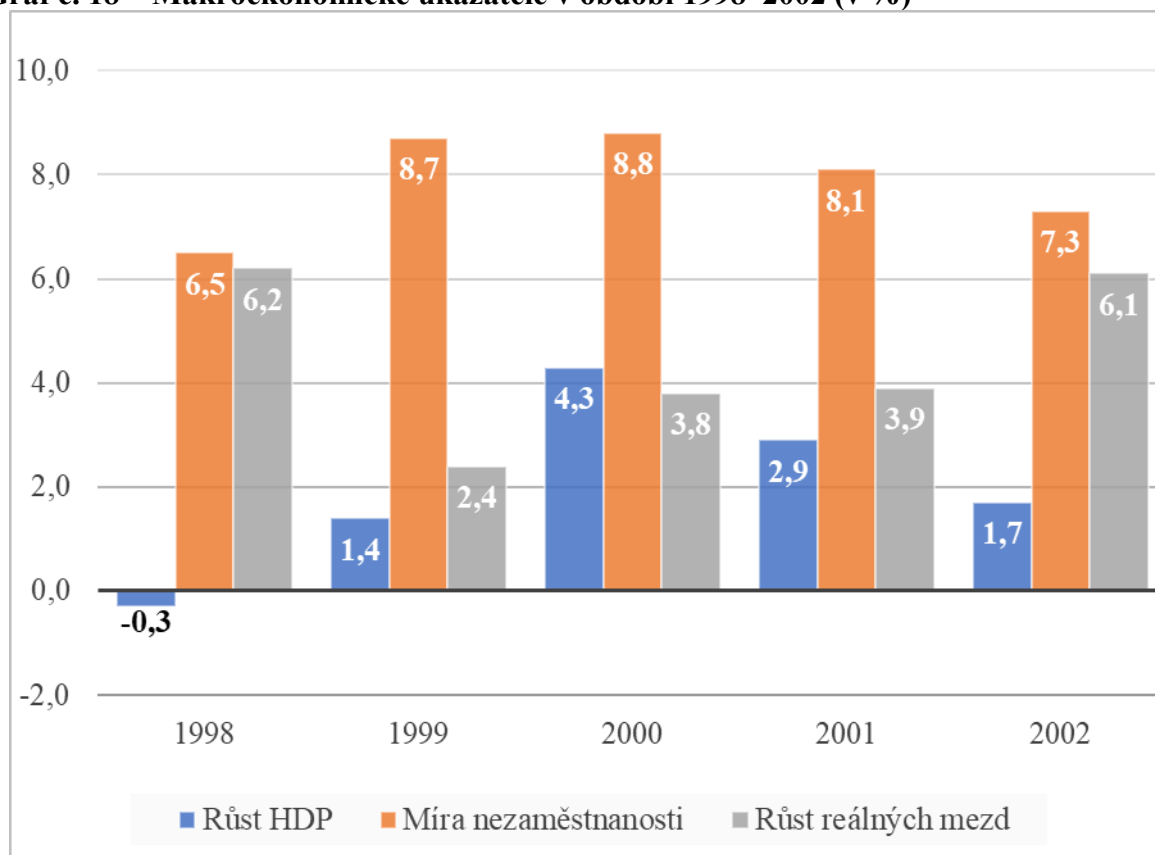

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.3.2 Ekonomický vývoj

Vláda ČSSD nastoupila v polovině roku 1998 a tak zdědila po předchozí vládě nelehkou ekonomickou situaci, pro kterou byl signifikantní záporný růst HDP a vysoká nezaměstnanost (graf č. 18). Ta začala v dalších letech nezadržitelně stoupat až se vyšplhala

Graf č. 18 – Makroekonomické ukazatele v období 1998–2002 (v %)

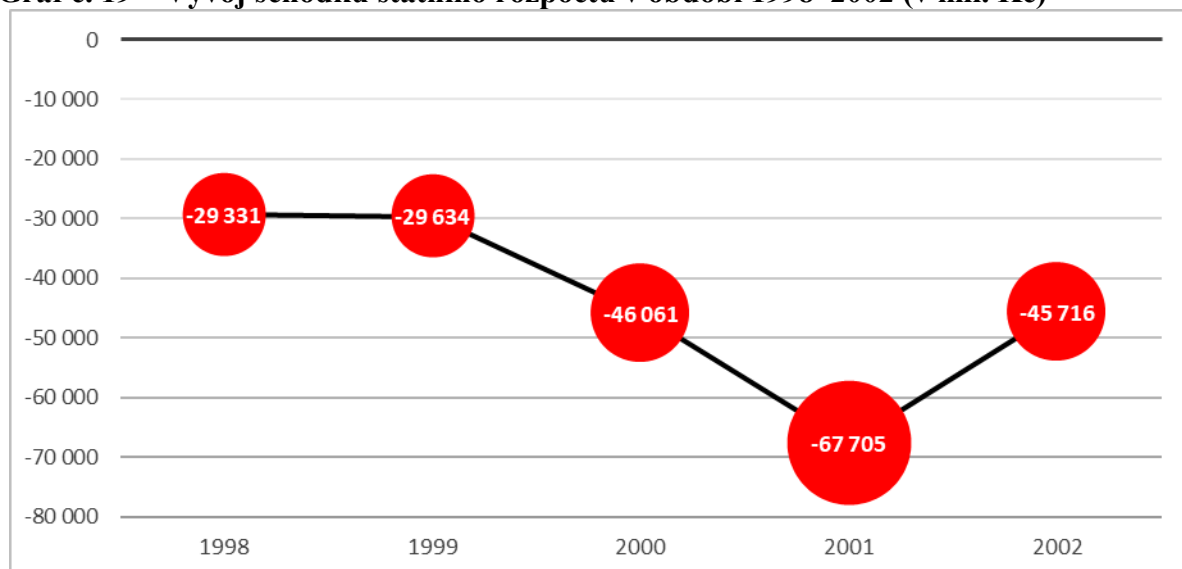
Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

na úroveň takřka 9 %, což bylo i zároveň nejvyšší číslo od počátku transformace. Tuto nezaměstnanost se vládě nedařilo snižovat ani navzdory obnovenému hospodářskému růstu, který se v roce 2000 vyšplhal nad předkrizové hodnoty. Ke konci období však opět začal lehce zpomalovat až se dostal na úroveň růstu 1,7 %, ve volební rok. Růst reálných mezd dosahoval vysoké úrovně přes 6 % na začátku a konci období, v průběhu období se pohyboval mezi 2,4 – 3,9 %.

Pro toto období je typické pozvolné navyšování schodků státního rozpočtu (graf č. 19). Zatímco na rok 1998 byl ještě předchozí vládou naplánovaný vyrovnaný rozpočet, následnická vláda zakončila rok se schodkem takřka 30 miliard. Následující rok se pak už stal prvním rokem v historii ČR, kdy byl přímo plánován deficitní rozpočet. Skutečné schodky

pak v průběhu období rostly až na nově rekordních takřka 68 miliard. Ve volebním roce pak došlo ke snížení schodku na 46 miliard.

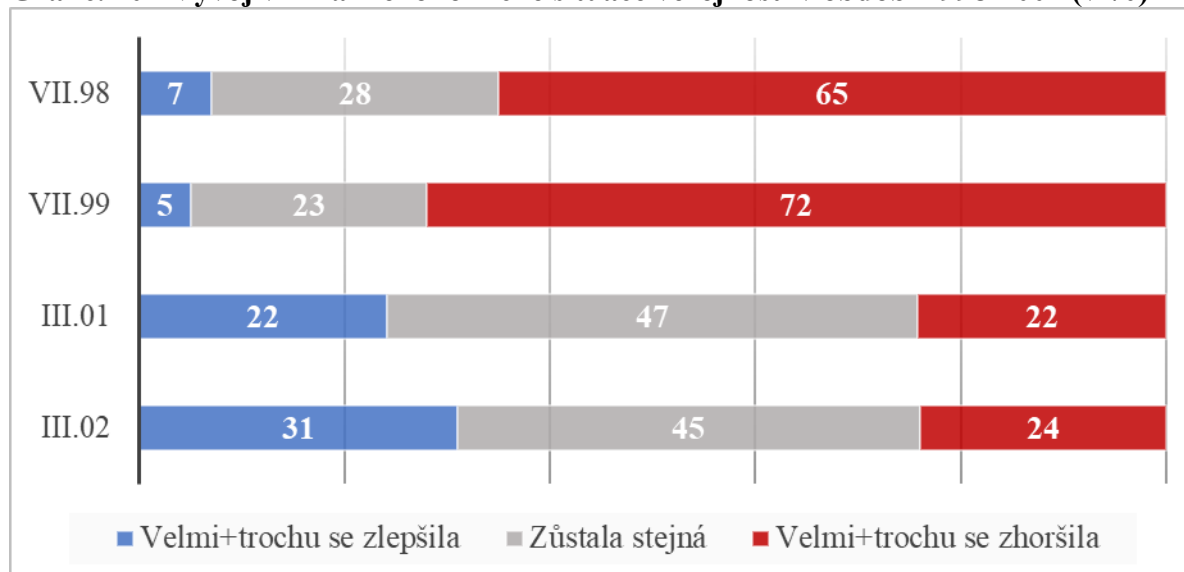
Graf č. 19 – Vývoj schodků státního rozpočtu v období 1998–2002 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Individuální vnímání ekonomiky očima voličů pokračovalo v nastalém pesimistickém trendu v nazírání na vývoj národního hospodářství ČR (graf č. 20). V roce 1999 optimistické hodnocení dosáhlo svého historického minima, kdy jen 5 % voličů zhodnotilo ekonomickou situaci jako zlepšující se, proti takřka třem čtvrtinám pesimistických hodnocení. Od roku 2001 však nastal obrat a takřka čtvrtina voličů vnímala situaci jako zlepšující se, proti stejnému podílu voličů s pesimistickým náhledem. Takřka polovina voličů, tedy zdaleka největší podíl, vnímala situaci jako neměnnou. Vnímání ekonomiky se do voleb nadále zlepšovalo, až se dostalo na úroveň předkrizového roku 1996, který byl posledním rokem, kdy převládaly optimistická hodnocení.

Graf č. 20 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1998-2002 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.3.3 Dominantní témata pohledem stran

Pro nadcházející volby zvolila vládní ČSSD program s názvem „Člověk na prvním místě. Mezi základní cíl patří vybudování moderního sociálního státu zajišťující prosperitu pro poctivé lidi. Program je koncipován se zaměřením na podporu rodin a vstup do EU, výraznější ideová linka však chybí (ČSSD 2002). Tentokrát chybí výraznější kritika ODS z důvodů opoziční smlouvy. S tím souvisí potřeba budování nové image strany, takže chybí i zdůrazňování předchozích úspěchů vlády, které by odkazovaly na Zemanovu éru.

ODS vyrazila do voleb s programem „Volební desatero“. Jednou z priorit je daňová reforma, která má snížit daňové zatížení pracujících odstraněním daňové progresivity (Program ODS, str. 8). Kritice se dočkalo výrazné zvyšování státního dluhu za vlády ČSSD a s tím spojené cíle o vyrovnaných stabilních rozpočtech. Přítomen je i akcent na malý stát, omezení byrokracie, podporu podnikání a deregulaci ekonomiky po vládě levice, vyjádřené heslem „svobodný trh nesmí být jen nostalgickou vzpomínkou“ (ODS 2002).

Na rozdíl od období devadesátých let ale chybí výraznější ideové vyhranění a silnější kritika politického konkurenta, což je způsobeno nejen absencí štěpících témat, ale i faktickou spoluprací těchto stran na základě opoziční smlouvy.

4.3.4 Analýza volebního chování

Po volbách v roce 1998 ekonomická situace pokračuje ve špatné výkonnosti. V druhém roce nové vlády dramaticky stoupá nezaměstnanost. V roce 2000 je negativní stav ekonomiky ještě umocněn bankovní krizí, ve které figurují nejen problémy Komerční banky, ale především pád Investiční a poštovní banky s téměř 3 miliony klientů. Díky tomu rekordně padají preference vládní ČSSD až na úroveň 10 %. Od roku 2001 se však ekonomická situace alespoň v očích voličů začíná stabilizovat a preference vládní strany začínají skokově narůstat.¹⁷ O rok později už je většinou voličů ekonomika vnímána s optimismem. To bylo ještě umocněno referováním médií o stavu ekonomiky. Od roku 1997 neustále klesalo negativní hodnocení národního hospodářství v tisku a televizi (Mrklas a kol. 2003, str. 69). Po celé období vývoj vnímání ekonomiky téměř kopíruje pokles a růst preferencí. V samotných volbách pak ČSSD s velkým náskokem uhájí svoji pozici před hlavním opozičním konkurentem ODS, který ještě z těchto voleb vyjde oslaben.

Z pohledu tematického hlasování byly volby roku 2002 tematicky vyprázdněné. Společností nerezonovalo žádné velké téma, kolem kterého by se vytvářela štěpící linie. Neproklamovanější téma ODS, její daňová reforma, nevyvolalo zájem veřejnosti (Kopeček 2015, str. 248). Jediné téma, které rezonovalo veřejností byl postoj ODS k Evropské unii, který se odlišoval od ostatních středových stran. Tento její euroskepticismus ale nemohl ve volbách na voliče výrazněji zafungovat, neboť jen malá část veřejnosti byla v té době vůči EU skeptická (STEM 2002). Předvolebnímu období v médiích dominovala namísto hospodářsko-politických témat zahraniční agenda. Společenskými a mediálními tématy od začátku roku až do voleb byly postupně kauza Temelín a vyhocení vztahů s rakouskou stranou a následně Benešovi dekrety (Mrklas a kol. 2003, str. 60). Jak moc tyto události rezonovaly společnostmi dokládá nejvýraznější zhoršení vnímání vztahů s Rakušaný, Němci a Maďary za celou historii ČR (Kunštát 2014, str. 197). Tato témata však nemohla promluvit do volebního boje, neboť všechny hlavní strany zastávaly obdobná stanoviska, a proto nemohlo dojít k tematickému hlasování.

V letech 1998-2002 jednoznačně převládlo ekonomické hlasování, kdy po krizových letech přišlo oživení ekonomiky, které voliči ocenili udržením vládnoucí strany u moci a oslabením jejího hlavního konkurenta. Zároveň nastala doba po opoziční smlouvě. Doba společenské apatie vůči politice a demobilizace voličů, kdy klesla volební účast na 58 %

¹⁷ Tomu napomáhá i zavedení systému investičních pobídek pro zahraniční firmy. Jen za rok 2001 přiteklo do ČR více než 200 miliard Kč zahraničních investic, což bylo několikanásobně více než v letech vlád ODS (Kopeček 2015, str. 253).

(proti takřka 75 % v roce 1998), což se projevilo na rekordním zisku komunistů, kteří sázeli na protestní a nostalgické akcenty (Kopeček 2015, str. 255).

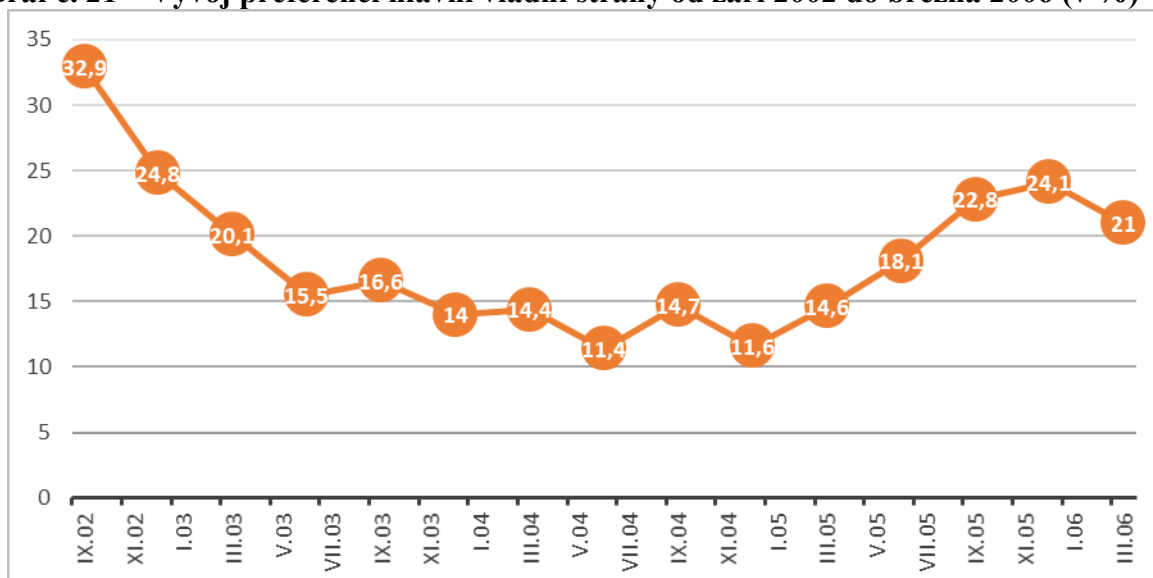
4.4 Období 2002–2006

4.4.1 Politický vývoj

Po vítězství ČSSD ve volbách byl pověřen sestavováním vlády její předseda Vladimír Špidla. Povolební vyjednávání vedla k sestavení koaliční vlády, složené z hlavní vládní strany ČSSD a dvěma stranami tzv. Koalice, KDU-ČSL a US-DEU. Ta byla jmenována v červenci, a následně získala důvěru PS v srpnu 2002. Po volebním debaklu ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004 podal premiér Špidla a s ním celá vláda demisi. Ta byla vzápětí nahrazena Stanislavem Grossem a jeho vládou. Vláda pod jeho vedením trvala od srpna 2004 do dubna 2005, kdy podala demisi kvůli politické kauze s neprůhledným financováním premiérova bytu. Grossova vláda byla nahrazena vládou premiéra Jiřího Paroubka v dubnu 2005, který následně vedl stranu i do voleb. Za toto čtyřleté období vlády ČSSD se tak vystřídaly tři premiéři.

Na grafu č. 21 je vidět opět totožný průběh s minulým obdobím. Od začátku období docházelo k setrvalému poklesu volebních preferencí hlavní vládní strany. Ty se dostaly na svá minima v polovině roku 2004, na úroveň 11,4 %. Od té doby následoval výrazný nárůst, který nezastavily ani četné politické problémy strany. V době před volbami se preference pohybovaly mírně nad 20 %, což je vzhledem k počátku období zhoršení o 12 %.

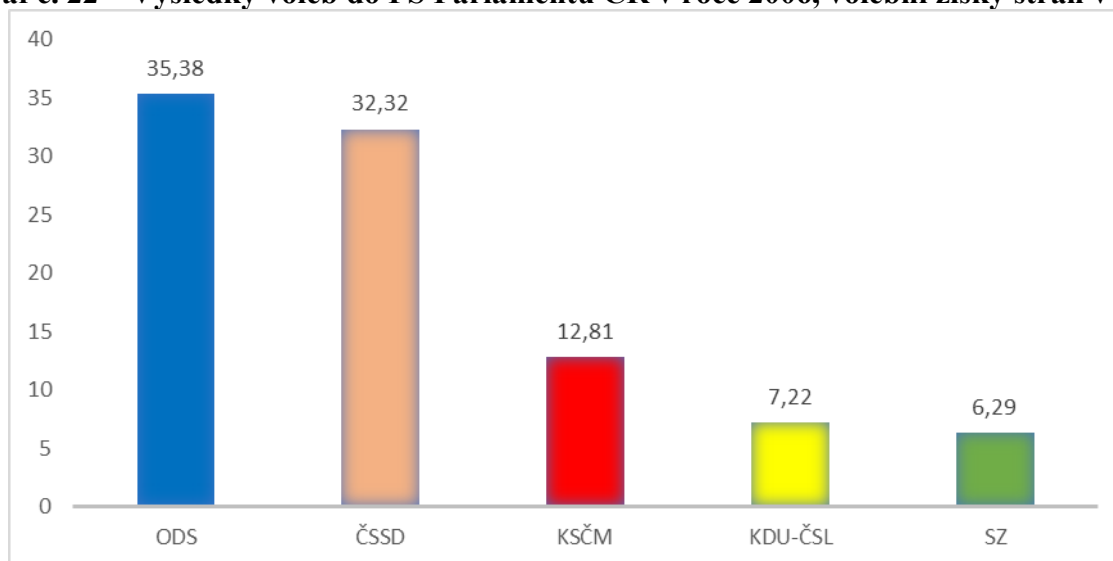
Graf č. 21 – Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 2002 do března 2006 (v %)

Zdroj: CVVM 2002-2006, vlastní zpracování

Volby se konaly v červnu 2006. Obě hlavní stranická uskupení v politickém systému dosáhla svého rekordního zisku počtu hlasů (graf č. 22). Vítězná ODS obdržela přes 35 % počtu odevzdaných hlasů, což znamená nárůst o 11 procentních bodů. ČSSD získala rovněž rekordních 32,32 % hlasů, ovšem ani to ji na výhru nestačilo. Zároveň došlo k zhoršení výsledků všech ostatních menších uskupení, v čele s KSČM, která ztratila 6 procentních bodů ze svého výsledku v roce 2002.

Graf č. 22 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2006, volební zisky stran v %

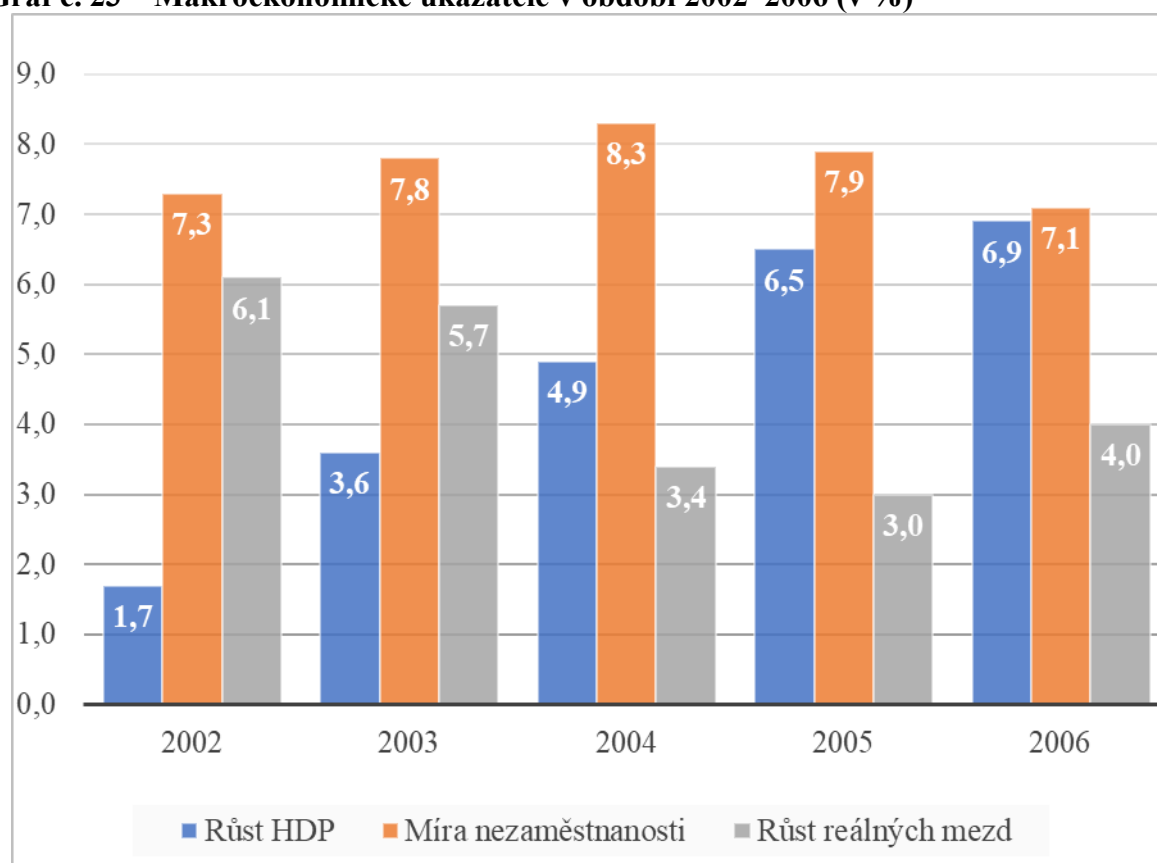

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.4.2 Ekonomický vývoj

Od začátku období docházelo k permanentnímu zvyšování tempa růstu HDP (graf č. 23). Zatímco na začátku období rostlo nejpomaleji, ve volebním roce HDP rostlo dosud nejvyšším tempem v novodobé historii českého státu. Průměrný růst za celé období se vyšplhal na bezprecedentních 4,7 % ročně. Poměrně zajímavý je ale souběžný vývoj zvyšujícího se růstu HDP a zároveň zvyšující se míry nezaměstnanosti. Po roce 2004 ale i na poli nezaměstnanosti nastal obrat a situace se začala zlepšovat až na nejnižší úroveň za celé období ve volebním roce. Vývoj ekonomiky měl z hlediska těchto ukazatelů, až na drobná zaškobrtnutí, permanentní zlepšující se trend od začátku až do konce období. Růst reálných mezd dosahoval průměrných 4,44 % ročně.

Graf č. 23 – Makroekonomické ukazatele v období 2002–2006 (v %)

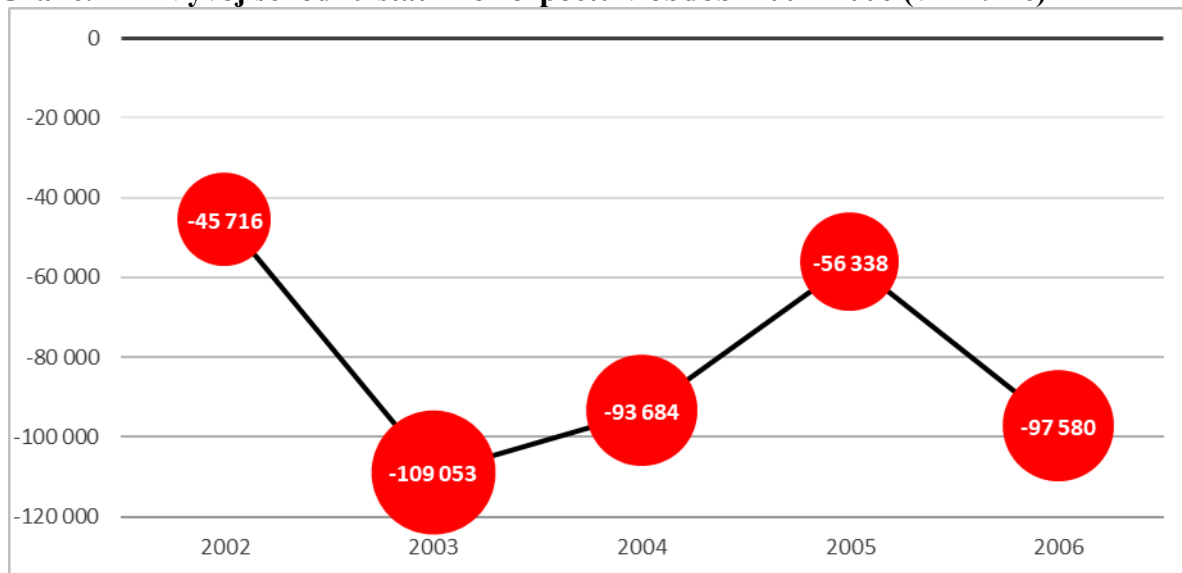

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

I přes nebývalý hospodářský růst však docházelo k rozpočtovým schodkům po celé období (graf č. 24). Jak již bylo tradicí, ty opět překonávaly všechny dosavadní rekordy. V roce 2003 došlo k naplánování do té doby nejvyššího rozpočtu na úroveň přesahující 111 miliard. Ten také nakonec skončil téměř přesně na této úrovni a na dlouhou dobu se tak tento

rok stal z tohoto pohledu rekordním. I v dalších letech docházelo k vysokým schodkům, kdy ve volebním roce atakoval schodek hranici 100 miliard.

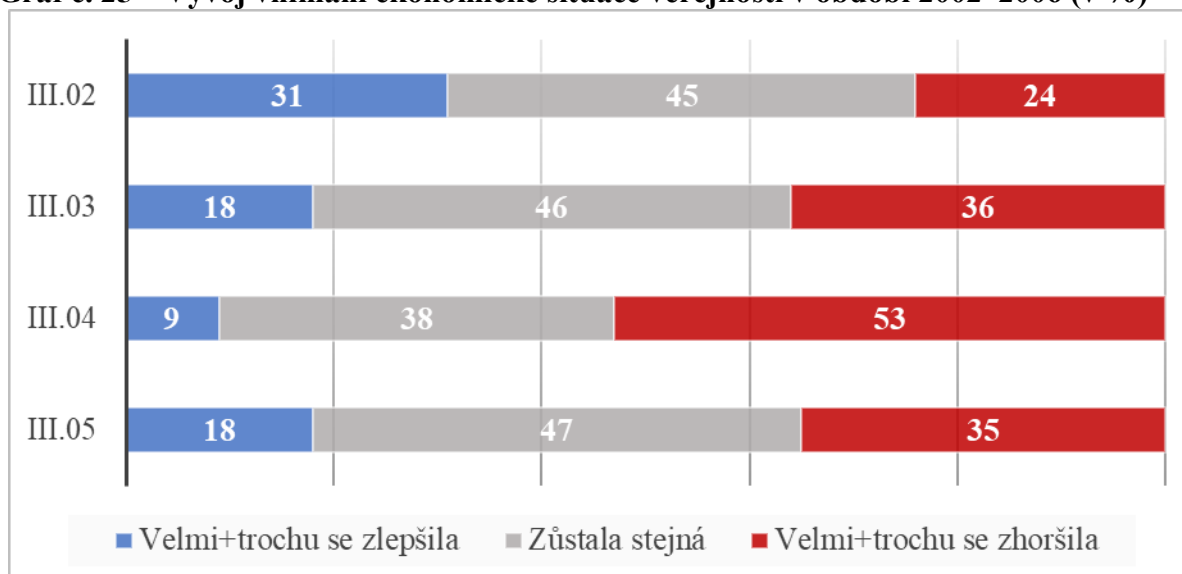
Graf č. 24 – Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2002–2006 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Veřejnost v tomto období vnímala stav ekonomiky převážně jako zhoršující se (graf č. 25). Od počátku období do jeho poloviny průběžně narůstal počet voličů, kteří vnímali ekonomickou situaci jako špatnou. V březnu 2004 tento počet dosáhl 53 %. I v předvolebním roce, kdy se konal poslední výzkum počet voličů s negativním hodnocením ekonomiky převažoval nad těmi s pozitivním hodnocením. Zde je tak vidět možný rozpor mezi makroekonomickými daty a individuálním vnímáním ekonomiky očima voličů.

Graf č. 25 – Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2002–2006 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.4.3 Dominantní témata pohledem stran

Vládní ČSSD vstoupila do volebního klání s programem „Jistoty a prosperita“. V něm především zdůrazňuje bilanci předchozích 8 let vládnutí. Vyzdvihuje výrazné zvýšení životní úrovně, zvýšení mezd a platů a příliv zahraničních investic během jejich vlád. Také chválí sociální a zdravotní systém, rovněž nejnižší míru ohrožení chudobou v EU (ČSSD 2006). Za hlavní úkol dalšího období považuje boj s nezaměstnaností, zejména pomocí aktivní politiky zaměstnanosti a zvyšování motivace pracovat. V oblasti důchodového zabezpečení prosazují solidární systém bez pravicových reforem, v oblasti zdravotnictví se nejvíce vymezují vůči pravicovým návrhům o větší privatizaci zdravotnických služeb a zavedení poplatků. Jejich priorita je v tomto 100 % bezplatné zdravotnictví (ČSSD 2006).

Konkurenční ODS se ve svém programu „Společně pro lepší život“ zaměřuje především na svou plánovanou daňovou reformu. Její podstatou je zavedení rovné daně ve výši 15 % pro FO, PO a DPH. Slibuje si od toho rychlejší hospodářský růst, omezení šedé ekonomiky a daňových úniků, ale hlavně vyšší příjmy pro všechny občany. Dalším velkým tématem je konsolidace veřejných rozpočtů, kdy je rostoucí zadlužení státu během levicových vlád velmi kritizováno. Dalším tématem je celková deregulace trhů práce, podnikání a dalších oblastí. Deregulaci vnímá ODS jako klíč ke snížení nezaměstnanosti, kterou obdobně jako ČSSD ve svém programu akcentuje. Zdůrazňována je také nutnost důchodové reformy, přičemž její řešení je spíše nejasně nastíněno (ODS 2006).

Největšími názorovými rozpory pak panovaly především v otázce daňové reformy, přístupu k boji s nezaměstnaností a zadlužováním a nad parametry sociálního systému (Lebeda 2007, str. 179).

4.4.4 Analýza volebního chování

Od volebního roku 2002, kdy byla ekonomická situace s převažujícími hlasy hodnocena pozitivně, se situace očima voličů opět začala zhoršovat. Mohlo za to především rostoucí zadlužování a nezaměstnanost, která se zvyšovala navzdory stále rychleji rostoucímu HDP. To se začalo projevovat na preferencích vládní ČSSD, která začala ztrácet preference zejména v kritických letech 2003 a 2004, kdy byla situace vnímána jako nejhorší a kdy preference ČSSD dosáhly svého dna 11,4 %. V roce 2005 už byla situace vnímána o poznání optimističtější, navzdory makroekonomickým indikátorům, které ukazovaly na stále vysoké tempo zadlužování a vysokou nezaměstnanost kolem 8 %. Přesto voliči pociťovali situaci obecně optimističtější, což se začalo projevovat na preferencích ČSSD, které od začátku roku 2005 až do voleb permanentně rostly. Obecně ale stále převažoval pesimismus ohledně stavu národní ekonomiky.

Z pohledu tematického hlasování se pozornost voličů soustředila ve volbách na spor ODS a ČSSD v otázce rovného versus progresivního zdanění, pravicového nebo levicového přístupu k financování sociálního systému, a boj proti korupci. Ve všech těchto tématech zastávali občané v průměru spíše postoje souznící s politikou ČSSD (Lebeda 2007, str. 183). Progresivní zdanění mělo podporu velké většiny veřejnosti, kdy 44 % lidí uvedlo, že lidé s vysokými příjmy platí nízké daně (22 % bylo proti). Lidé s průměrnými příjmy měly dle 50 % veřejnosti odvody příliš vysoké a lidé s nízkými příjmy měly odvody příliš vysoké podle 73 % (CVVM 2005). Většina teda byla pro větší odvody bohatších a menší zdanění poplatníků s průměrnými a nižšími příjmy. Jediné téma, v kterém mohla mít ODS komparativní výhodu byla korupce, neboť předešlé období vlády ČSSD přineslo mnoho skandálů, které stály místo i premiéra Grosse. V tomto ohledu tak tvář ČSSD značně utrpěla. Jinak ale její postoje mnohem více souzněly s většinou veřejnosti.

Z výsledků voleb je patrné že ani jedna z teorií není schopna vysvětlit volební chování v roce 2006. Došlo k výraznému posílení ODS, která vyhrála volby s rekordním ziskem. Díky tématům to ale být nemohlo, ve všech tématech převládaly postoje veřejnosti souznící s ČSSD (Lebeda 2007, str. 183). Zejména v otázce zdanění a financování sociálního systému bylo veřejné mínění výrazně proti ODS. Z pohledu teorie ekonomického hlasování v průběhu období docházelo k poklesům preferencí a následným růstem v souladu s vnímáním stavu

ekonomiky. Z volebního roku data nejsou k dispozici, avšak z pohledu na vývoj ekonomiky v roce 2005 je vysoce pravděpodobné, že se vnímání stavu ekonomiky nadále zlepšovalo. U voleb pak došlo k výraznému nárůstu ODS ale zároveň i k nárůstu ČSSD. To indikuje, že voliči neměli potřebu vyměnit vládu kvůli špatnému stavu ekonomiky, ale zároveň nebyl vnímán natolik dobře, aby byla vládnoucí strana odměněna volebním ziskem. Vzhledem k faktu že došlo k nárůstu a rekordnímu zisku obou stran, nelze volební chování v tomto období vysvětlit teorií ekonomického hlasování. V těchto volbách dominantně rozhodly jiné faktory než témata nebo stav ekonomiky.

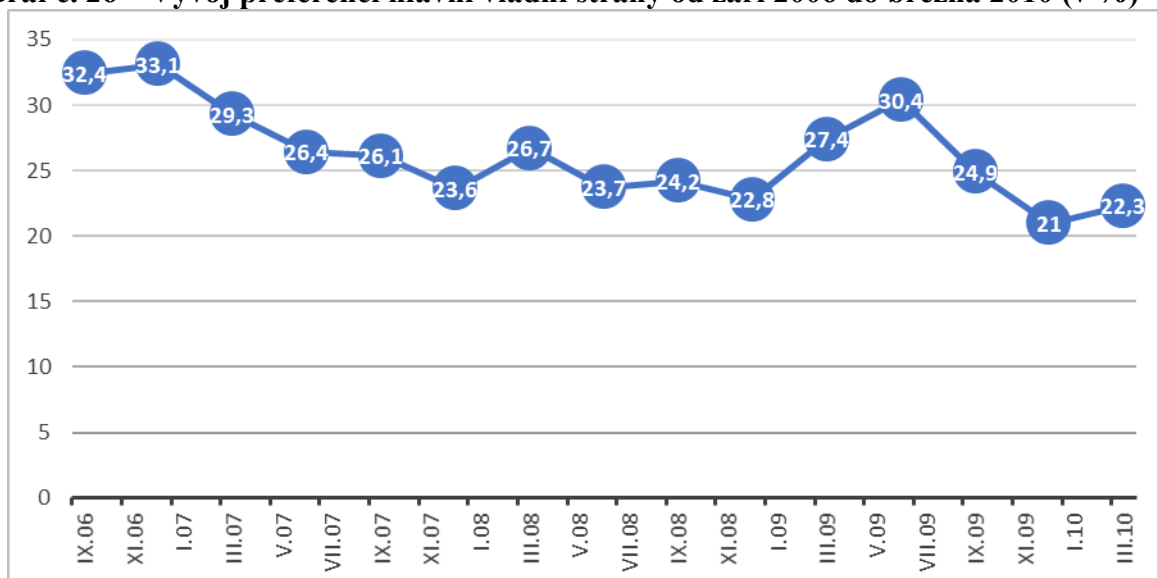
4.5 Období 2006–2010

4.5.1 Politický vývoj

Vítězství ODS znamenalo přednostní právo na sestavování vlády. Toho se ujal předseda ODS Mirek Topolánek, jehož vláda byla jmenována v září 2006. Ta byla pouze jednobarevná, díky čemuž nedostala důvěru poslanecké sněmovny, avšak fakticky vládla v demisi až do ledna 2007. Tentýž měsíc proběhl druhý pokus o sestavení vlády s důvěrou, který se už podařil. Pod vedením premiéra Mirka Topolánka a jeho ODS tvořila tuto novou koaliční vládu ještě KDU-ČSL a Strana zelených. Ani tato druhá vláda se však nedočkala konce volebního období, když ji byla v březnu 2009, během českého předsednictví v Radě Evropské unie, vyslovena nedůvěra. V květnu 2009 tak po vzájemné dohodě opozičních stran došlo k ustavení úřednické vlády pod vedením premiéra Jana Fischera. Ta už posléze dovedla zemi k volbám v květnu 2010.

Po rekordním zisku ve volbách 2006 následovalo období stabilních preferencí až do konce roku (graf č. 26). Od začátku následujícího roku však už opět nastal vývoj preferencí směrem dolů, který se odrazil ode dna v listopadu 2009. Během českého předsednictví se preference opět vyšplhaly na úroveň 30 %, po vyslovení nedůvěry ale následoval další strmý pád až na 22,3 % měsíc před volbami. To už ale ODS nebyla vládní stranou.

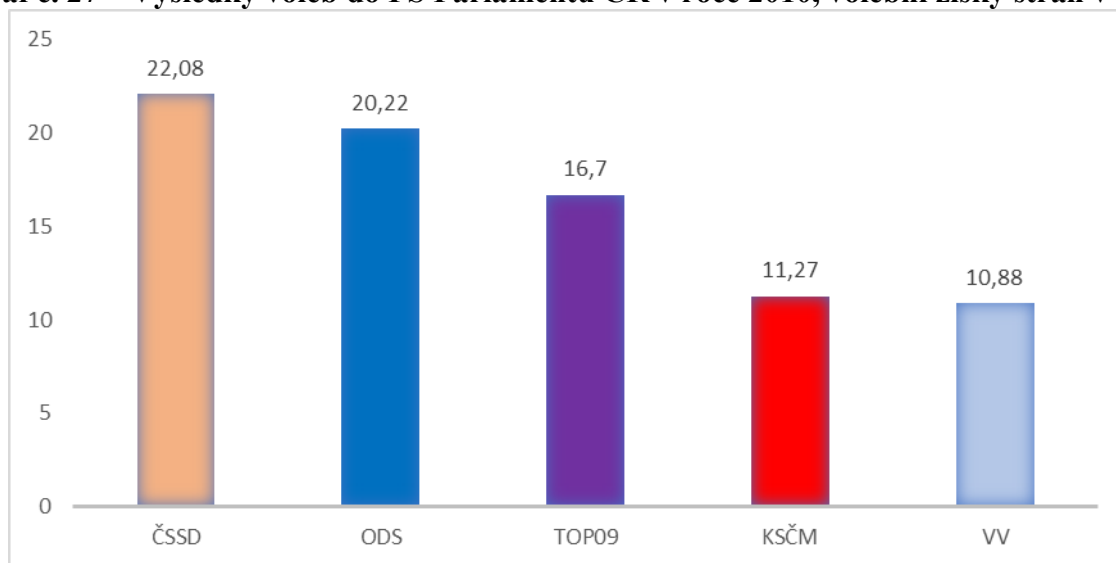
Graf č. 26 – Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 2006 do března 2010 (v %)

Zdroj: CVVM 2006-2010, vlastní zpracování

Samotné volby pak přinesly překvapivé výsledky. ČSSD nenaplnila roli favorita, když sice vyhrála volby, ale s podstatně nižším výsledkem, než se čekalo (graf č. 27). Naopak ODS naplnila svoje očekávání. Výrazného úspěchu dosáhla nově vzniklá formace TOP09, která obdržela 16,7 %. Také další nově vzniklá formace Věci veřejné obdržela nad očekávání vysoký volební zisk 10,88 %. Díky tomuto rozložení sil se tak z ČSSD stal faktický poražený voleb.

Graf č. 27 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2010, volební zisky stran v %

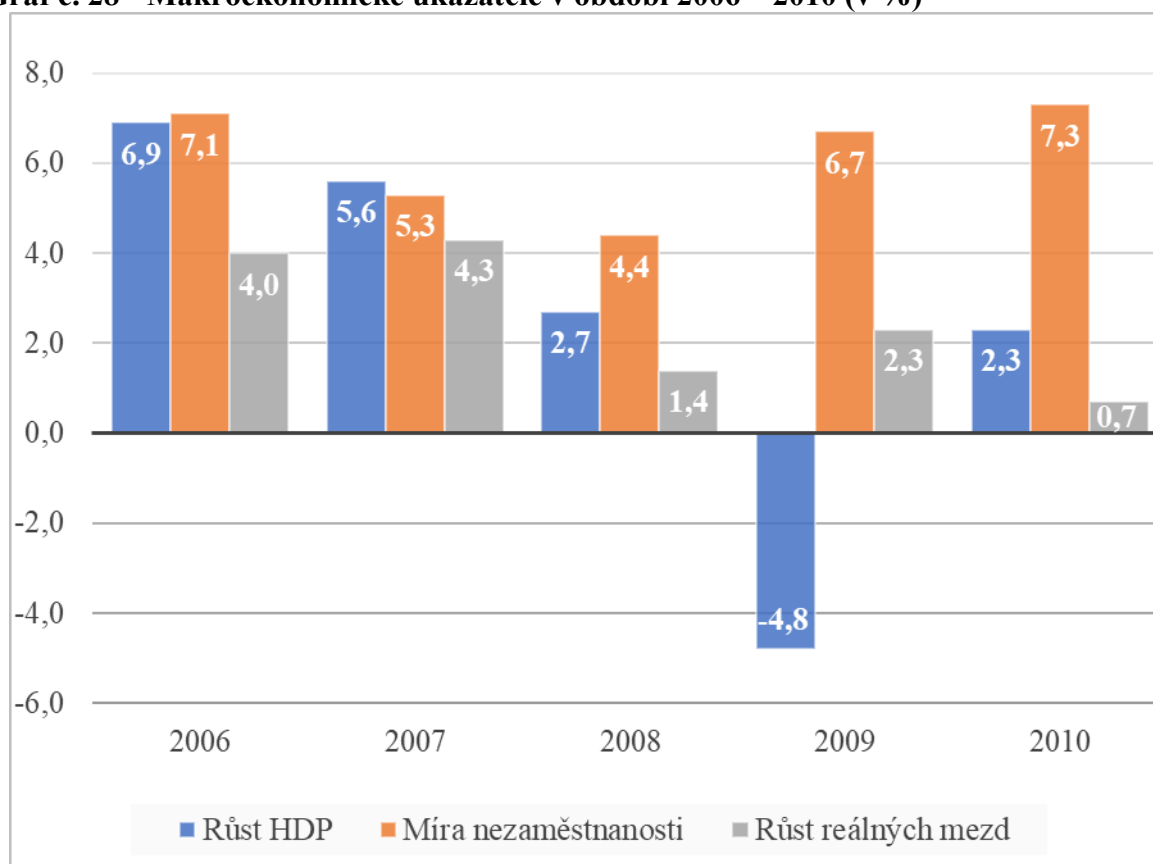

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.5.2 Ekonomický vývoj

Od volebního roku 2006 se začal projevovat trend mírného zpomalování ekonomiky (graf č. 28). Růst v porovnání s rekordním rokem 2006 blednul, i když stále dosahoval nadstandartního tempa 5,6 % a 2,7 % v letech 2007 a 2008. Zároveň se konečně dařilo s růstem HDP snižovat i míru nezaměstnanosti. Ta dokonce poklesla na 4,4 % v roce 2008, což byla úroveň naposledy zaznamenaná v transformačním období první poloviny 90.let. Na konci roku 2008 však nastala mimořádná událost exogenního šoku v podobě finanční krize v USA, která se posléze stala krizí hospodářskou, která se rozlehla do celého světa, včetně ČR. To negativně ovlivnilo konečné výsledky hospodářství za rok 2008, ale zejména rok 2009 se stal kritickým. HDP pokleslo o do té doby nevídaných 4,8 %, To bylo několikanásobně vícekrát než během krize na konci devadesátých let. Také nezaměstnanost opět prudce vyrostla takřka na úroveň začátku tohoto období a nadále se až do konce období zvyšovala až na konečných 7,3 %. V roce 2010 už se sice pokles podařilo zastavit, ale například růst mezd se prakticky zastavil. Ekonomika jako celek se však ještě rozhodně nezotavila a vykazovala horší údaje oproti začátku období.

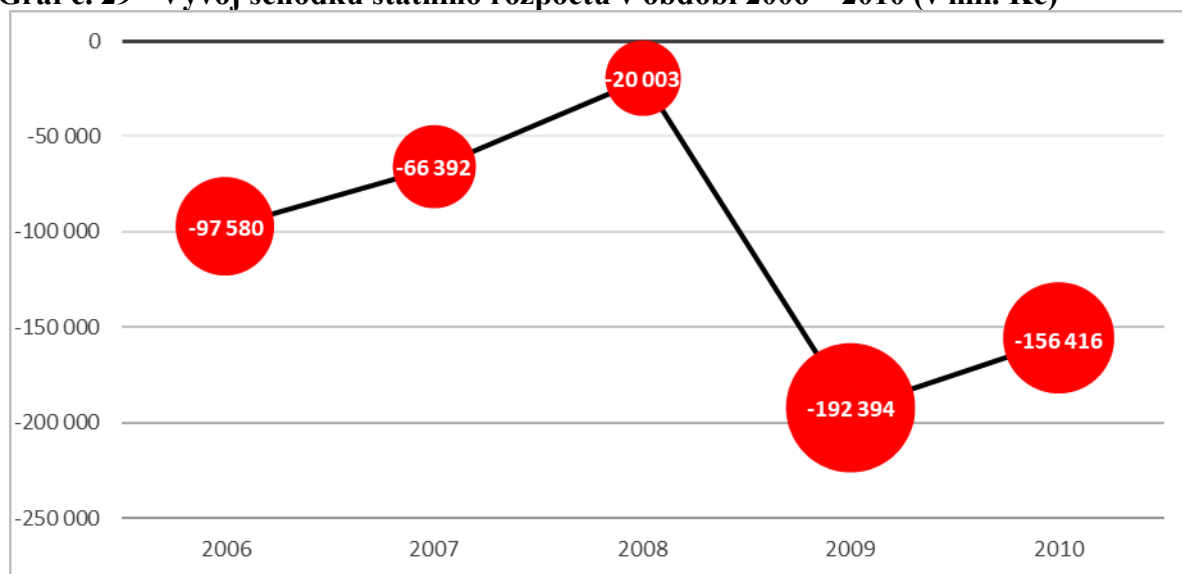
Graf č. 28 - Makroekonomické ukazatele v období 2006 – 2010 (v %)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Od začátku období se nové vládě dařilo snižovat schodky státního rozpočtu, které zejména v porovnání s minulou vládou vypadaly odpovědněji (graf č. 29). Toto období trvalo až do roku 2008, kdy se schodek SR dostal na 20 miliard, což byla nejnižší hodnota od roku 1997. S příchodem hospodářské krize a nutností učinit vládní opatření se ale v roce 2009 dostal schodek SR naopak na svou tehdejší a doposud nejvyšší hodnotu 192 miliard. Ani v dalším roce se schodek nedařilo příliš ukočírovat a vyšplhal se na rovněž závratných 156 miliard Kč.

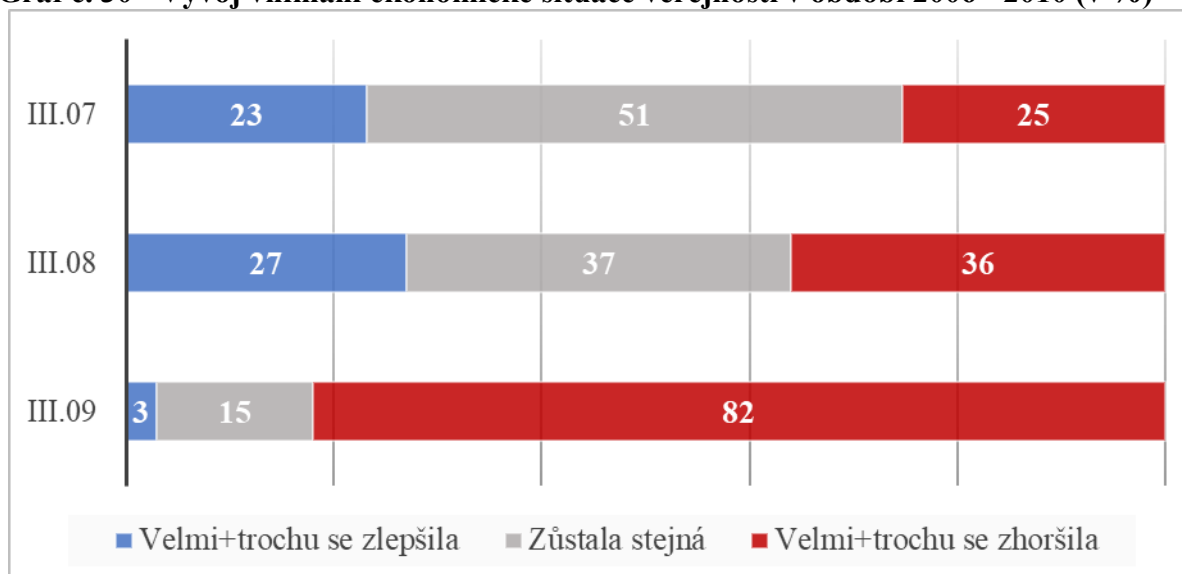
Graf č. 29 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2006 – 2010 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Od posledního měření na konci minulého období se názory veřejnosti na ekonomiku mírně posunuly směrem k optimismu (graf č. 30), přesto pesimismus lehce převažoval v poměru 25:23. V předkrizovém období v roce 2008 se objevil zajímavý jev. Zároveň se zvyšoval podíl voličů s optimistickým vnímáním, a zároveň se i zvyšoval počet voličů s pesimistickým vnímáním stavu ekonomiky. Přičemž v druhé jmenované skupině byl tento přírůstek vyšší a tvořil silnější třetinu populace. Definitivní zlom ale nastal v krizovém roce 2009, kdy stav ekonomiky hodnotilo kladně jen 3 % respondentů a celých 82 % viděla situaci značně pesimisticky. To byl vůbec nejhorší výsledek od začátku měření v roce 1993.

Graf č. 30 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2006 - 2010 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.5.3 Dominantní témata pohledem stran

Většina stran v tomto období reflektuje hospodářskou situaci a řešení jejích dopadů hraje v jejich programech prioritu. Do voleb vstoupila ČSSD s programem „Program změny a naděje: lepší budoucnost pro obyčejné lidi“. Zdůrazňuje nutnost spravedlivého systému a kritiku proti vládě ODS a její asociálnosti. Akcentuje zejména zaručení sociálních jistot i v době krize. Řešení problému krize je nastíněno poměrně vágně pomocí prevencí rizik a státních garancí (Balík 2013, str. 71).

ODS a její program „Řešení, která pomáhají“ se soustředí především na ekonomické hrozby v souvislosti s krizí. Ty chce řešit pomocí efektivní a zodpovědné politiky. V celém programu zaznívá strašení Řeckem v souvislosti s ČSSD. Silně zaznívá kritika její dluhové politiky (ODS 2010), kdy dochází ke zjednodušením typu „politika ČSSD = letenka do Řecka“ (ODS 2010).

Obdobně TOP09 má svůj program postaven na boji s krizí, který spočívá především v zodpovědném nakládání s veřejnými prostředky a odmítáním dalšího zadlužování. Přitomno je strašení v podobě neudržitelného zadlužování a zhroucení státního rozpočtu. Jejich program také vyvolal nejvíce emocí, v souvislosti s ruinováním a asociálností vůči sociálně potřebným skupinám. U Věcí veřejných je patrná snaha o vymezení se proti „politickým dinosaurům“ a boji s korupcí, kterou považují za zcela zásadní problém politiky (Balík 2013, str. 110).

Nejvíce konfliktními a zároveň nejvíce mediálně exponovanými tématy se staly způsob řešení hospodářské krize a podoba sociálního a zdravotního systému. Zde spolu

soupeřili dvě protichůdné koncepce. Pravicové strany v čele s ODS a TOP09 akcentují zodpovědnost jednotlivce, slabší stát a úsporná opatření. ČSSD a KSČM se naopak vyslovují pro silný stát garantující podmínky, které budou krizím předcházet (Balík 2013, str. 96).

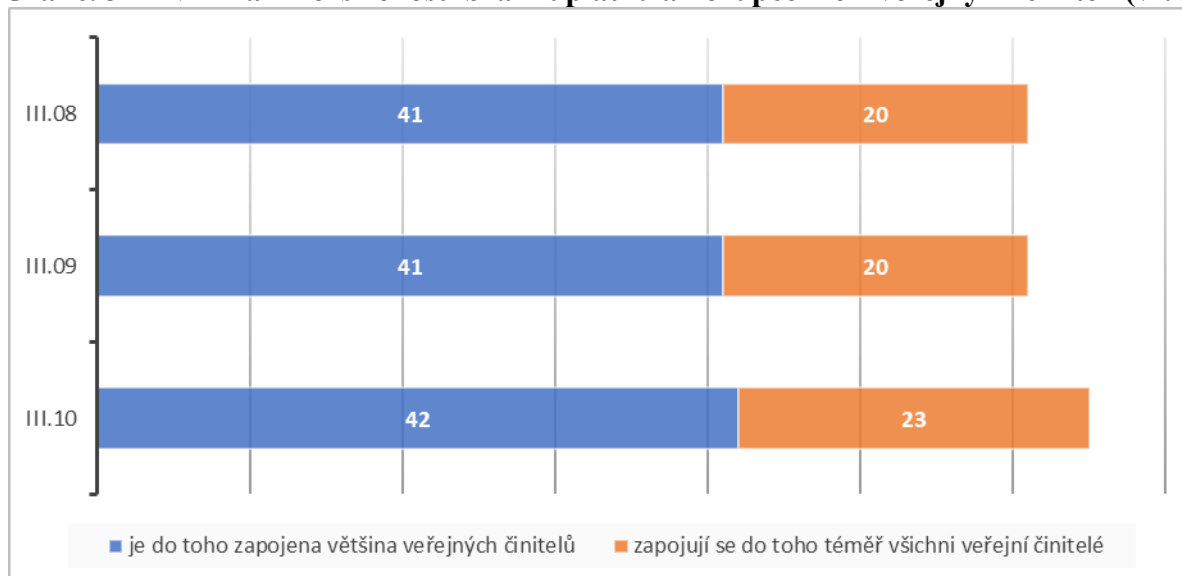
4.5.4 Analýza volebního chování

I přes velmi špatnou hospodářskou situaci nedopadly volby pro hlavní vládní opozici v podobě ČSSD dobře, jak by predikovala teorie ekonomického hlasování. Vývoj preferencí ODS nereflektoval dopad ekonomické situace v zemi. Díky mediální exponovanosti si občané byli vědomi nulové odpovědnosti současné vlády za tíživou ekonomickou situaci, a proto nedošlo k propadu preferencí. Naopak ještě rostly. K propadu došlo až posléze, kdy byla založena TOP09 jako názorově blízký substitut ODS, který jí začal přetahovat voliče. Vzhledem k pádu preferencí ČSSD a silnému nástupu nových stran nelze tvrdit, že by voliči v tomto období dominantně vykonávali ekonomické hlasování.

Silnými determinanty voleb se stala témata spojená s tematikou krize. Sami voliči považovali jako nejdůležitější témata voleb s velkým odstupem rozpočet, následovaný nutností hospodářských a ekonomických reforem, zdravotnictvím, důchodovou reformou a korupcí (CVVM 2010). Negativně vedená kampaň soustředící se na nebezpečné zadlužování a strašení Řeckem zafungovala a pravicové strany ODS a TOP09 získaly dohromady téměř 37 % hlasů. Voliči těchto stran zdůrazňovali ekonomickou krizi a nutnost řešit zadlužování státu. Také v oblasti sociální politiky převládal většinově pravicový pohled na nutnost důchodové reformy. Po volbách 73 % voličů považovalo důchodový systém za neudržitelný a 67 % to považovalo jako klíčový úkol nové vlády (STEM 2013). Naopak levice, zejména ČSSD, se svými řešeními problémů propadla, přestože měsíce před volbami aspirovala na jasného vítěze.

Výrazný úspěch další nové strany VV, lze vysvětlit existencí silného tématu korupce ve společnosti. Její kampaň byla v podstatě postavena jen na vymezování se vůči starým politickým stranám, které jsou zkorumpované. Výrazně tomu napomohlo množství problematických kauz během celého období. Jak ukazuje graf č. 31, takřka dvě třetiny voličů bylo stabilně přesvědčeno o zkorumpovanosti veřejných činitelů a společenská poptávka po tomto tématu byla dlouho nenasyčená.

Graf č. 31 – Vnímání rozšířenosti braní úplatků a korupce mezi veřejnými činiteli (v %)

Zdroj: CVVM 2013, vlastní zpracování

Z hodnocení výsledků tohoto období je jasné, že ekonomická situace ovlivnila volby jen minimálně. Respektive ovlivnila je zprostředkovaně skrze témata. Dominantně převažovalo hlasování na základě témat souvisejících s postoji k řešení hospodářské krize, sociálního systému a částečně korupcí. Jak moc byla témata důležitá na mobilizaci voličů dokládá fakt, že se jedna třetina z nich rozhodovala až na poslední chvíli (Balík 2013, str. 107). Ti se rozhodovaly především pro nové strany a jejich tematickou agendu.

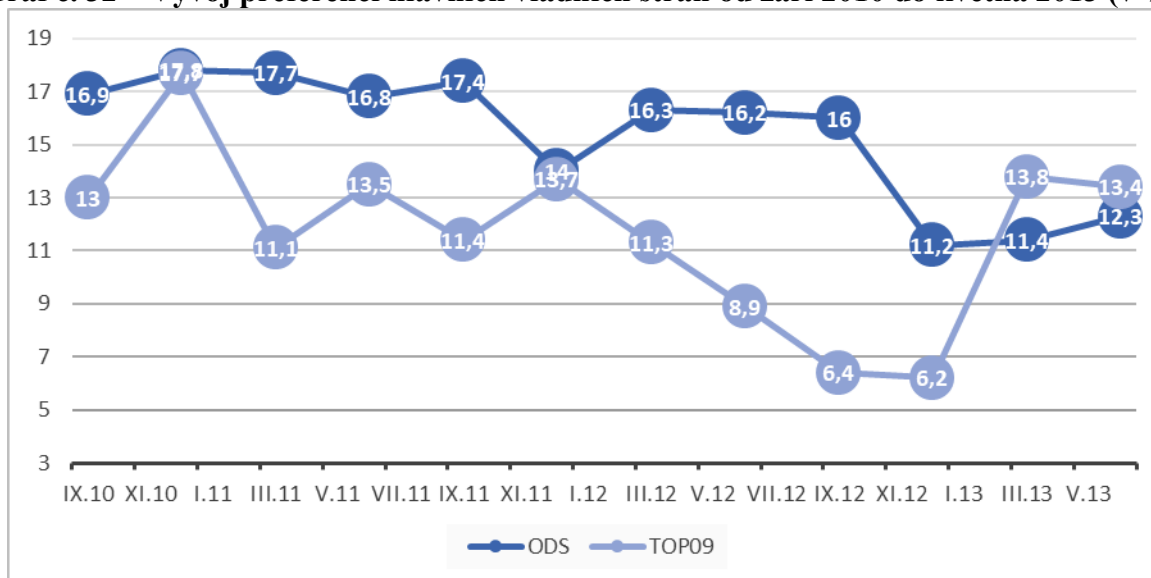
4.6 Období 2010–2013

4.6.1 Politický vývoj

Volby v roce 2010 skončily těsným vítězstvím ČSSD, vzhledem k rozložení sil ale tentokrát nebyl sestavováním vlády pověřen předseda vítězné strany. Sestavováním vlády tak byl pověřen předseda ODS Petr Nečas, jehož strana skončila ve volbách druhá. Povolební vyjednávání vyvrcholila v červenci, kdy byla jmenována koaliční vláda složená z ODS, TOP09 a Věcí veřejných. Hlavními stranami v této vládě se staly ODS a TOP09 s téměř vyrovnaným počtem ministrů v poměru 6:5 a s obsazenými klíčovými resorty. Tato vláda měla pohodlnou většinu ve sněmovně, a proto bez problému získala důvěru o měsíc později v srpnu. Její vláda trvala až do politického skandálu, tzv. kauzy Nagyové v červnu 2013. Následkem této události podal premiér demisi a prezidentem byla dosazena nová úřednická vláda pod vedením Jiřího Rusnoka. Ta byla jmenována v červenci 2013, nikdy ale nezískala důvěru poslanecké sněmovny. V demisi ale nadále pokračovala ve výkonu činnosti, dokud nebyla nahrazena vládou vzešlou z voleb 2013.

Obě hlavní vládní strany provázely obdobný vývoj preferencí v čase (graf č. 32). Po volbách zaznamenaly obě strany setrvalý pokles preferencí. Nejhůře na tom byly obě strany na konci roku 2012, kdy se preference ODS zastavily na 11,2 % a preference TOP09 dokonce jen na 6,2 %. Po odrazu ode dna na konci roku 2012 nicméně TOP09 začala růst a s blížícím se termínem voleb se dostala v preferencích před ODS.

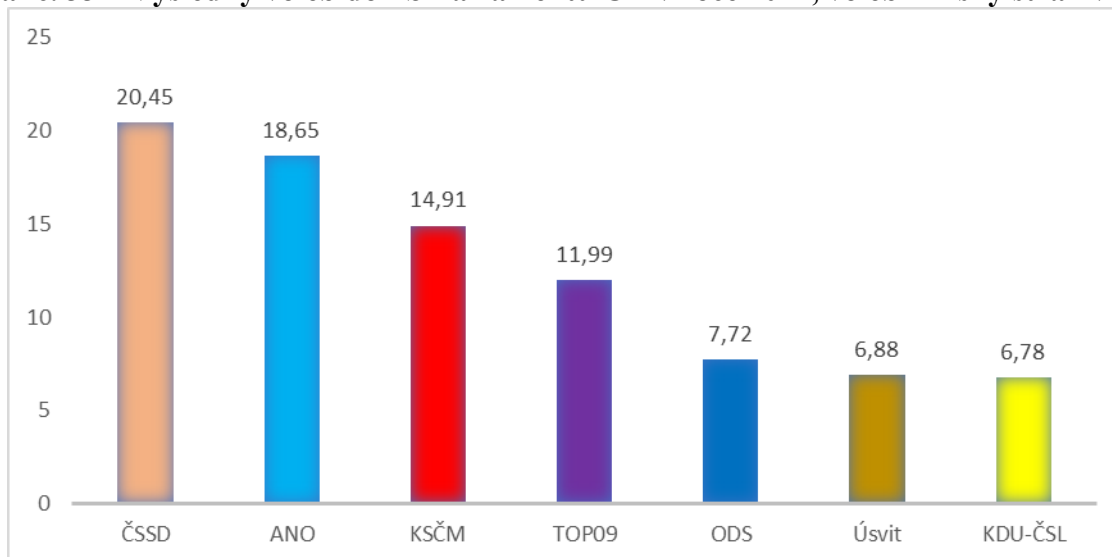
Graf č. 32 – Vývoj preferencí hlavních vládních stran od září 2010 do května 2013 (v %)

Zdroj: CVVM 2010-2013, vlastní zpracování

Jak ukázaly samotné výsledky voleb v říjnu 2013, tento stav se udržel i při volbách (graf č. 33). Obě vládní strany znatelně oslabily, v případě ODS až na úroveň pod 8 %, což byl suverénně nejhorší výsledek za celou její historii. Vítězem se opět stala ČSSD s 20,45 %, následovaná v těsném závěsu nově kandidujícím uskupením ANO, které získalo 18,65 %. Třetí skončila KSČM, která od minulých voleb posílila o 4 procentní body.

Graf č. 33 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2014, volební zisky stran v %

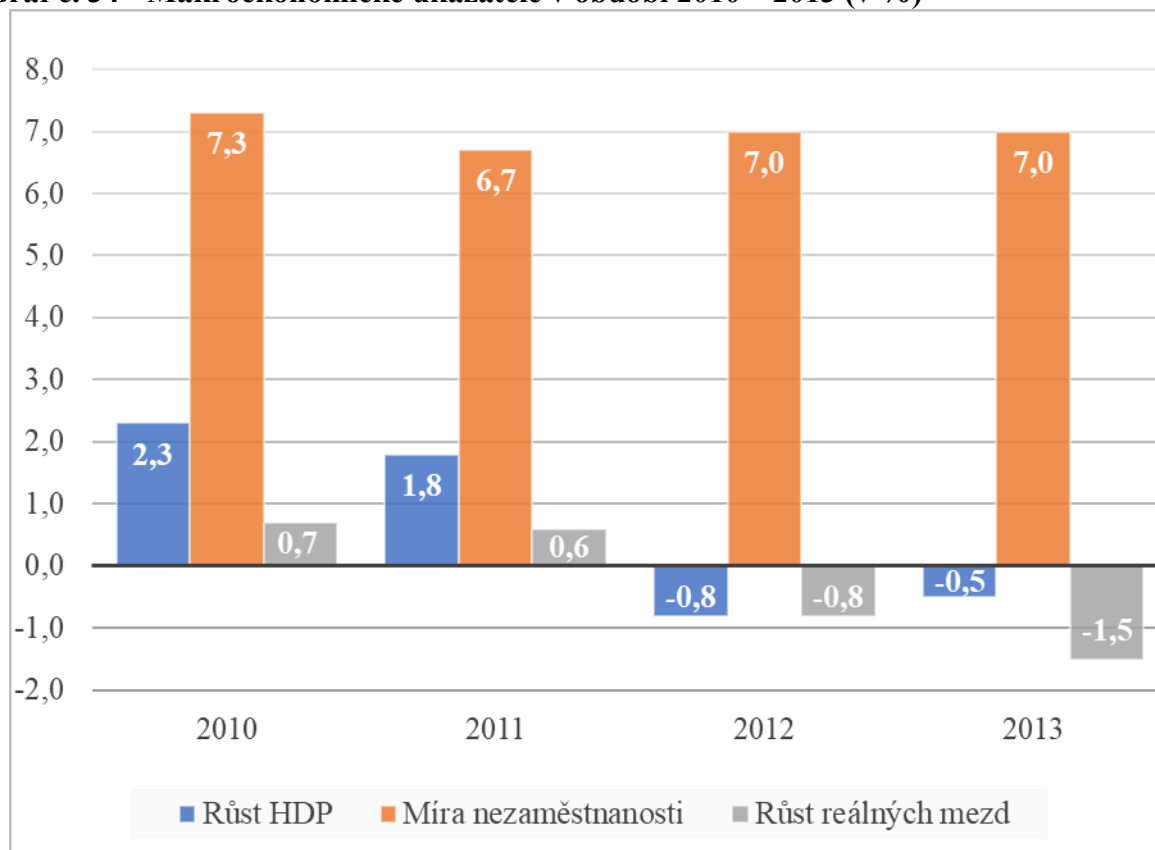

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.6.2 Ekonomický vývoj

Po krátkém oživení v roce 2010 začal růst opět klesat na 1,8 % další rok (graf č. 34). Mnohem horší situace pak nastala v letech 2012 a 2013, kdy se ekonomika opět začala propadat. Tento jev však už nebyl exogenní povahy jako v roce 2009. Během tohoto období se prakticky zastavil růst reálných mezd, poslední dva roky dokonce mzdy klesaly o -0,8 a -1,5 %. Za jediný příznivější ukazatel tak lze považovat míru nezaměstnanosti, která se i přes propady v růstu HDP držela po celé období na přibližně stejné úrovni, dokonce na konci období dosahovala nižších hodnot než na začátku období.

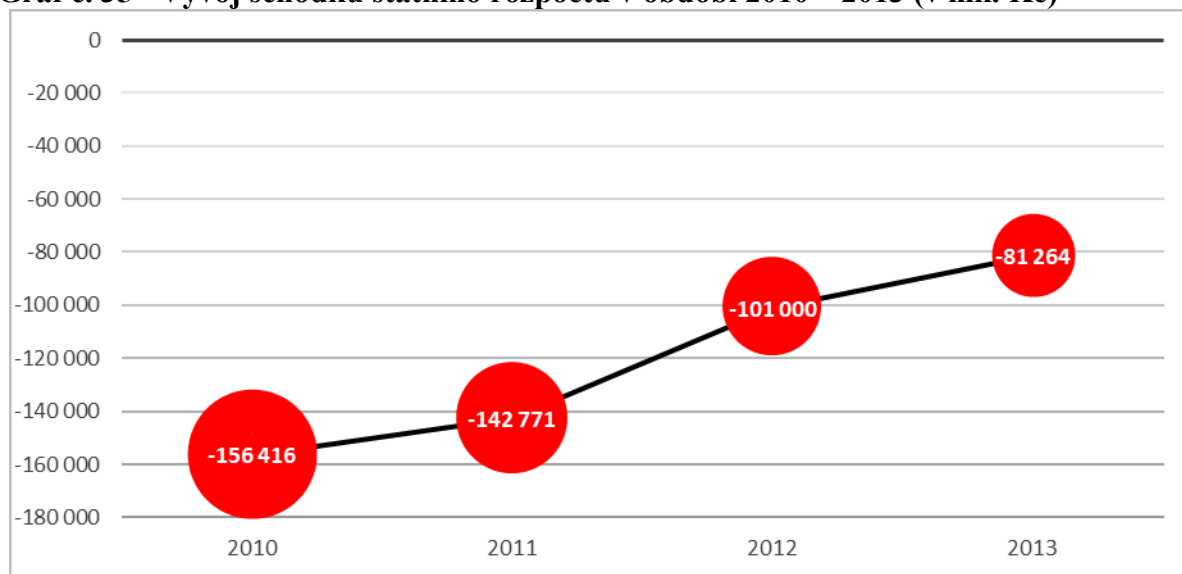
Graf č. 34 - Makroekonomické ukazatele v období 2010 – 2013 (v %)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Od schodků v astronomických hodnotách z let 2009 a 2010 se schodky v novém období začaly postupně snižovat (graf č. 35). V roce 2011 poklesl schodek 14 miliard oproti předchozímu roku i tak ale zůstal na velmi vysokých hodnotách. V roce 2012 pak opět klesl na 101 miliard. Vzhledem k vývoji ekonomiky ale i takto vysokých schodků muselo být dosahováno jen za cenu výrazných rozpočtových škrtů. V posledním roce období byl schodek plánován na 100 miliard, nicméně po výměně vlády nedošlo k naplnění všech výdajových položek a schodek nakonec skončil na nižší hodnotě 81 miliard.

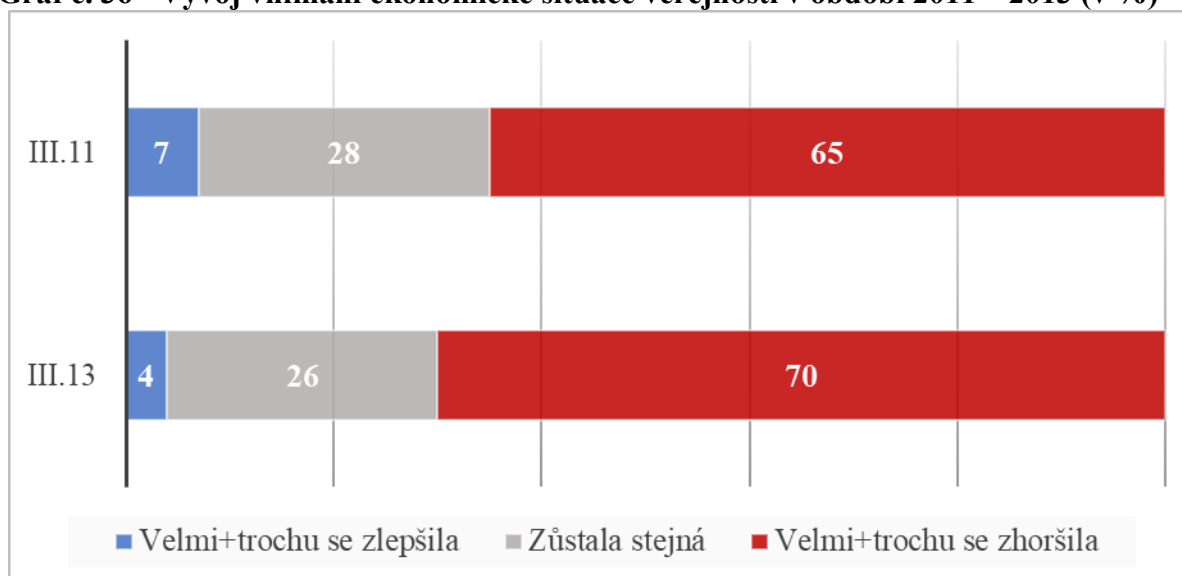
Graf č. 35 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2010 – 2013 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Po začátku období nové vlády se přechodně náhled na stav ekonomiky lehce zlepšil (graf č. 36). Pesimistické názory klesly o 17 procentních bodů na 65 %, nicméně tento odliv putoval téměř jen do skupiny s neutrálním pohledem. V roce 2013 se pak opět začal zvyšovat podíl pesimistických vyhlídek až na úroveň 70 %.

Graf č. 36 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2011 – 2013 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.6.3 Dominantní témata pohledem stran

Program opoziční ČSSD nazvaný „Prosadíme dobře fungující stát“ se soustředil především na kritiku nesprávné hospodářské politiky pravice, která ještě prohloubila důsledky hospodářské krize. V tomto ohledu nejvíce zdůrazňuje vysokou nezaměstnanost a rostoucí zadlužování. Vymezuje se proti pravicovým reformám ve zdravotnictví a v sociálním systému. Mezi nejakcentovanější oblasti v tomto patří slib zrušení druhého pilíře důchodové reformy a zrušení poplatků u lékaře (ČSSD 2013). Zároveň slibuje navyšování minimální mzdy, která za pravicových vlád nerostla (ČSSD 2013).

Hnutí Ano vzniklo během volebního období, nejdříve jako tzv. Akce nespokojených občanů. jako reakce na mimořádně nepopulární politiku vlády. Již od začátku bylo hlavním akcentem hnutí vymezování se vůči korupci v nejvyšších patrech, která systematicky rozkrádá náš stát, přičemž poukazoval na tehdejší vládu. Hlavní idea byla shrnuta do hesla „řízením státu jako prosperující firmy a zbavením se korupce, nekompetentnosti a lhostejnosti některých úředníků je možné časem ušetřit stovky miliard korun, které je potřeba použít ve prospěch občanů“ (ANO 2013). To bylo převtěleno i do volebního hesla „nejsme jako politici, makáme“ (Šíma a Králíková 2014, str. 110). Dalším velkým tématem programu je důsledné vybírání daní s poukazováním na daňové úniky a hospodářskou kriminalitu.

Hlavními akcentovanými tématy voleb z pohledu stran se tak stalo vymezování vůči asociálně vnímané hospodářské politice škrťů a protestní rétorika proti nejen vládním, ale i opozičním zavedeným stranám

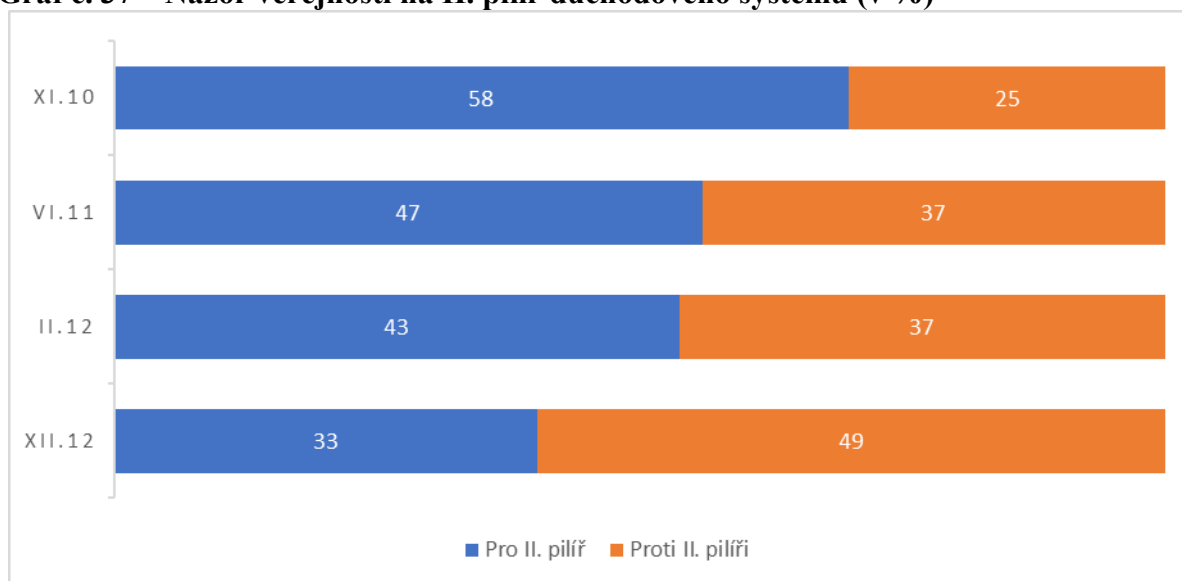
4.6.4 Analýza volebního chování

Období vlády Petra Nečase se vyznačovalo zejména v druhé půlce období velmi špatnou ekonomickou situací. Krátké oživení nastalo v prvním roce vlády, kdy i došlo k zvýšení optimismu voličů ve stav ekonomiky, tento stav ale dlouho nevydržel a ekonomika upadla do recese. Na preferencích se to projevilo pomalým, ale setrvalým poklesem preferencí vládních stran, přičemž tato vláda byla hodnocena jako vůbec nejméně oblíbená. Na rozdíl od předchozího období už se plně projevila odpovědnost vlády za stav ekonomiky, což se náležitě projevilo ve volbách. ODS v něm dosáhla vůbec nejhoršího výsledku za celou historii a skončila se 7,72 %. To byl pokles o takřka 13 %. Obdobně druhá koaliční strana TOP09 poklesla o takřka 5 % bodů.

Selhání vlády v ekonomické oblasti nahrávalo ČSSD, která měsíce před volbami aspirovala na volební vítězství se ziskem nad 30 % (CVVM 2013). Ta těchto preferencí dosahovala prakticky po celé období souběžně s tím, jak vládní strany preference ztrácely.

Celé období do voleb tak pro ni bylo jen jakýmsi čekáním na vítězství. Držela i silné tematické triumfy v podobě zrušení neoblíbeného druhého pilíře, jehož podpora setrvale klesala (graf č.37). Zároveň s tím chtěla zrušit i zdravotnické poplatky a po letech, svými slovy asociální politiky vlády, chtěla zavádět solidární opatření v sociální politice. Od září však začíná ztrácet volební preference, a naopak ANO začíná získávat se svou agendou.

Graf č. 37 – Náзор veřejnosti na II. pilíř důchodového systému (v %)

Zdroj: CVVM 2012, vlastní zpracování

Tematická volba se nejvíce projevila u hnutí ANO, které se dokázalo z nuly vypracovat až na téměř volební vítězství se ziskem 18,65 %. Středobodem jejich programu a kampaně bylo vymezování se vůči zkorumpovaným politikům. Toto téma rezonovalo mezi veřejností. K výraznému posílení ve vnímání korupce veřejností dochází už od roku 2009, kdy ČR klesla v žebříčku CPI o několik míst. Hnutí ANO v tomto silně pomohla mediální agenda referování o korupci, která kulminuje v roce 2012. V letech 2010 až 2012 dochází k prudkému nárůstu referování o korupci v médiích, přičemž počet zpráv týkajících se korupce je vůbec nejvyšší za celou historii ČR (Naxera 2015, str. 60–61). Následkem toho v roce 2012 nepovažovalo korupci za jeden z nejzávažnějších problémů země jen 11 % voličů (STEM 2013). Toto kontrastuje s tím, jak se k problematice korupce stavěly ostatní strany. Ty problematiku korupce upozadřovaly, což je nejmarkantnější u ODS, která se tématu korupce ve svém programu zcela vyhýbá (Naxera 2015, str. 78). Tento dlouhodobě přítomný problém tak dokázalo ANO plně využít.

Dalším velkým tématem bylo důsledné vybírání daní a zabránění daňovým únikům. Po tomto tématu byla ve společnosti velká poptávka, neboť hodnocení podnikatelského

prostředí se za vlády pravicových vlád od roku 2006 neustále zhoršovalo. Jak ukazuje výzkum (STEM, 2018), v roce 2012 byla poctivost v podnikání hodnocena stejně negativně jako naposledy během transformačního období.

V tomto období tedy silně působí oba efekty hlasování. Z pohledu ekonomického hlasování tíživá hospodářská situace vyústila v razantní pokles preferencí hlavní vládní strany, ale i koaličních stran, z nichž jedna už do parlamentu ani nekandidovala. Tematické hlasování je nejvíce viditelné na vzestupu hnutí ANO, které využilo společensky rezonujících témat ohledně všudypřítomné korupce a nepoctivosti podnikatelů. V případě korupce tak přebralo štafetový kolík po straně VV, která v této oblasti v očích voličů neuspěla. Definitivně byl těmito volbami také završen rozpad stranického systému s dominancí ODS a ČSSD a jejich střídáním u moci.

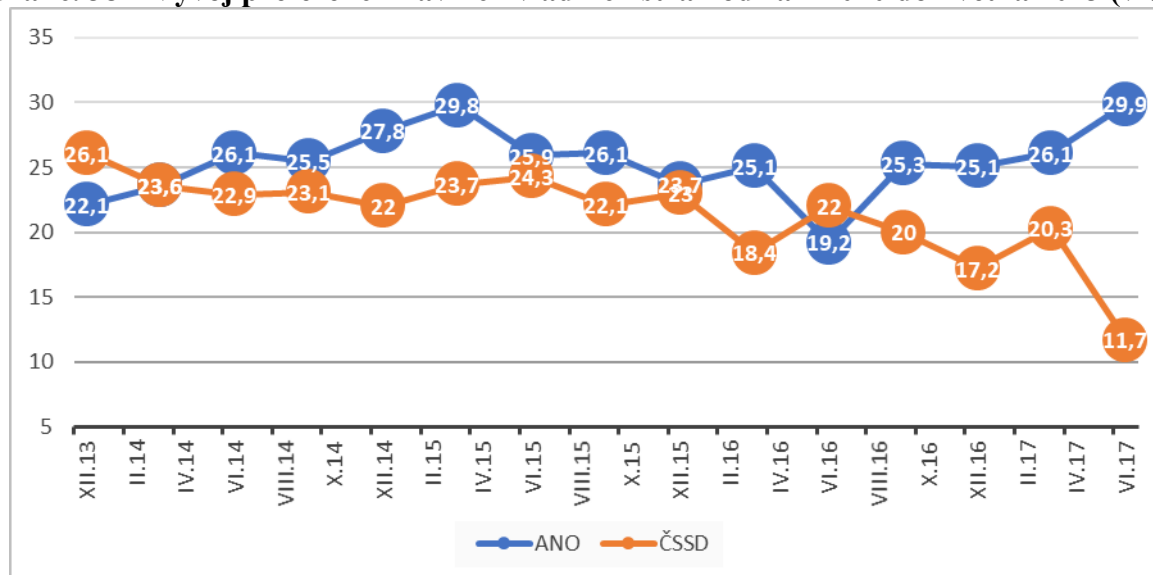
4.7 Období 2013–2017

4.7.1 Politický vývoj

Po vítězství ČSSD ve volbách byl sestavením vlády pověřen její předseda Bohuslav Sobotka. Jmenování proběhlo už v lednu 2014 a důvěru získala o měsíc později. Povolební vyjednávání vykristalizovala v koaliční vládu složenou ze tří stran: ČSSD, ANO a KDU-ČSL. První dvě jmenované byly hlavními vládními stranami s poměrem ministerských postů 8:6. Tuto vládu provázely četné roztržky, které eskalovaly vládní krizí a avizovanou demisí v květnu 2017. Ta byla posléze urovnána výměnou problematických členů vlády. Tím tato vláda mohla dovést zemi k volbám v říjnu 2017.

Vývoj preferencí takřka po celé období provázal zajímavý trend (graf č. 38). Pokud jedna vládní strana rostla, druhá zároveň klesala. Po většinu času to bylo ale hnutí ANO, které tahalo za delší konec. Jejich preference se permanentně po celé období nacházely nad jejich obdrženým volebním výsledkem. Stále větší rozevírání nůžek mezi preferencemi obou vládních stran začalo nabírat na síle od poloviny roku 2016 a trvalo s menšími výkyvy až do voleb v říjnu 2017.

Graf č. 38 – Vývoj preferencí hlavních vládních stran od září 2010 do května 2013 (v %)

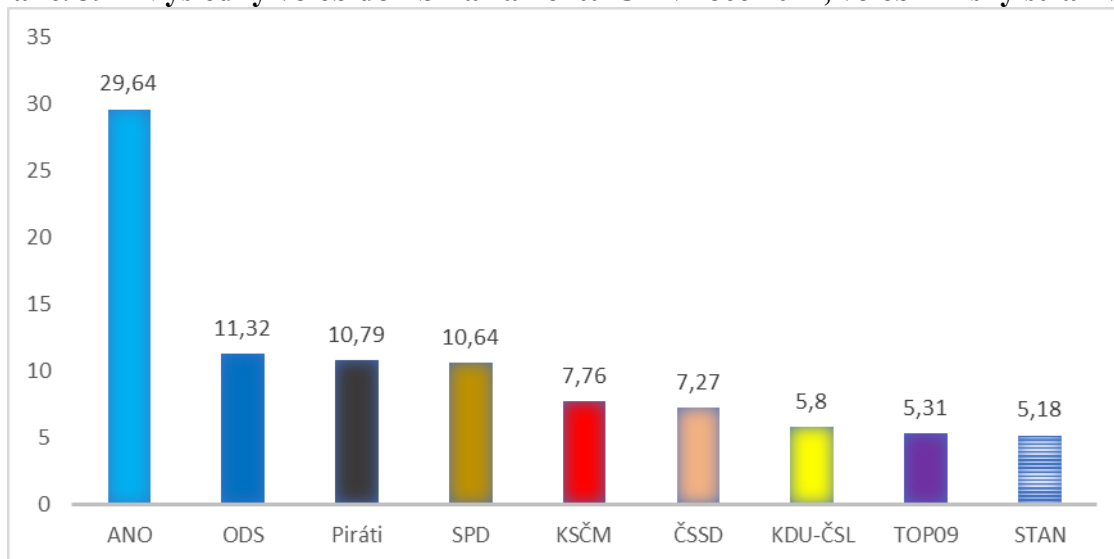

Zdroj: CVVM 2013-2017, vlastní zpracování

Výsledky voleb jen potvrdily nastolený trend preferencí (graf č. 39). Volby ovládlo se suverénním náskokem hnutí ANO, které získalo takřka 30 % hlasů. Až s velkým odstupem za hnutím Ano skončily 3 strany: ODS a sněmovní nováčci Piráti a SPD. Druhá vládní strana

ČSSD těsně před volbami ještě více propadla a dostala se na kritickou mez 7,27 % hlasů. To znamenalo nejhorší výsledek od voleb v roce 1992.

Graf č. 39 – Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2017, volební zisky stran v %

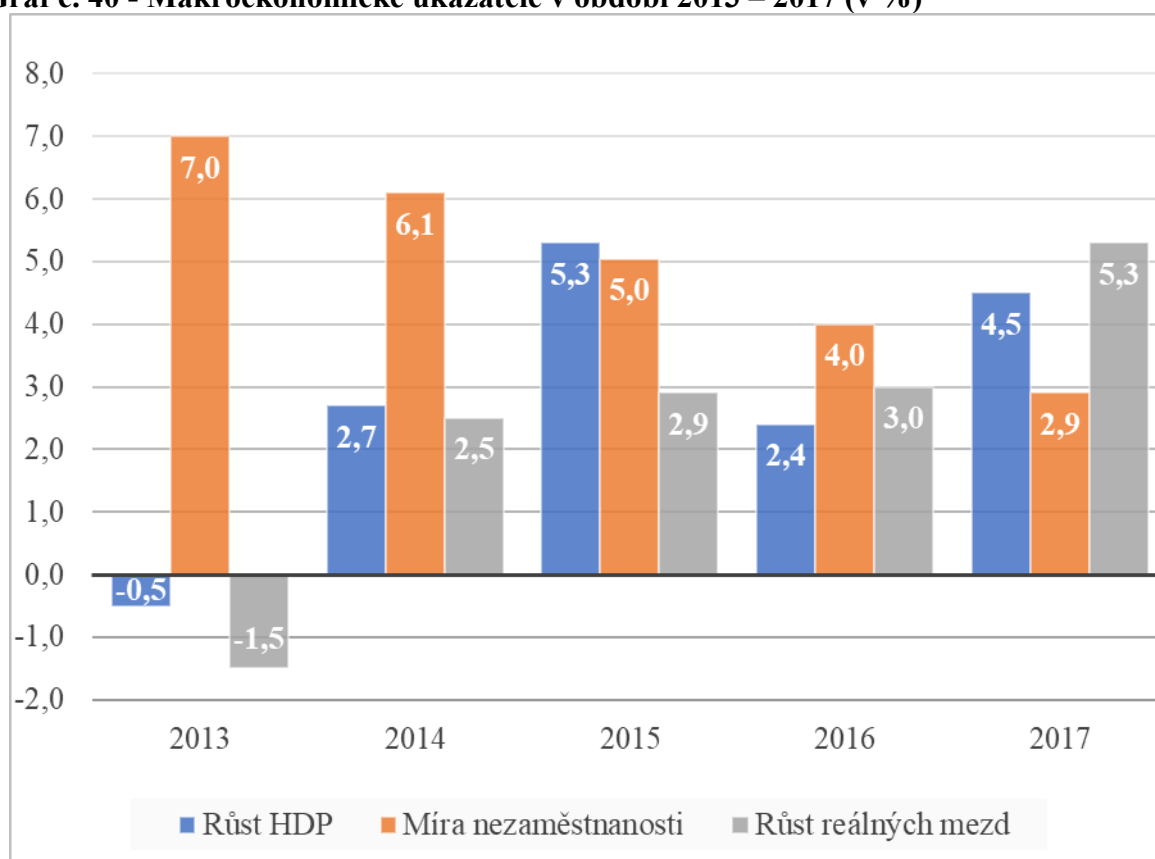

Zdroj: ČSÚ 2018a, vlastní zpracování

4.7.2 Ekonomický vývoj

Nastupující vláda zdělila stav ekonomiky v žalostném stavu, jak ukazují ukazatele za rok 2013 (graf č. 40). Hned další rok už byl přelomový. Růst HDP se konečně vyšplhal ze záporných hodnot na 2,7 %, reálné mzdy po letech rostly o 2,5 % a nezaměstnanost se snížila na 6,1 %. Další rok pak byl vůbec nejúspěšnějším z pohledu růstu HDP, který dosáhl na nejvyšší hodnotu od roku 2007. Do konce období se nezaměstnanost nadále snižovala, až překonala úroveň z počátku 90. let. Zároveň pokračovala vysoká tempa růstu HDP a po letech vysoká tempa růstu reálných mezd, která snesla srovnání jen s lety z počátku tisíciletí.

Graf č. 40 - Makroekonomické ukazatele v období 2013 – 2017 (v %)

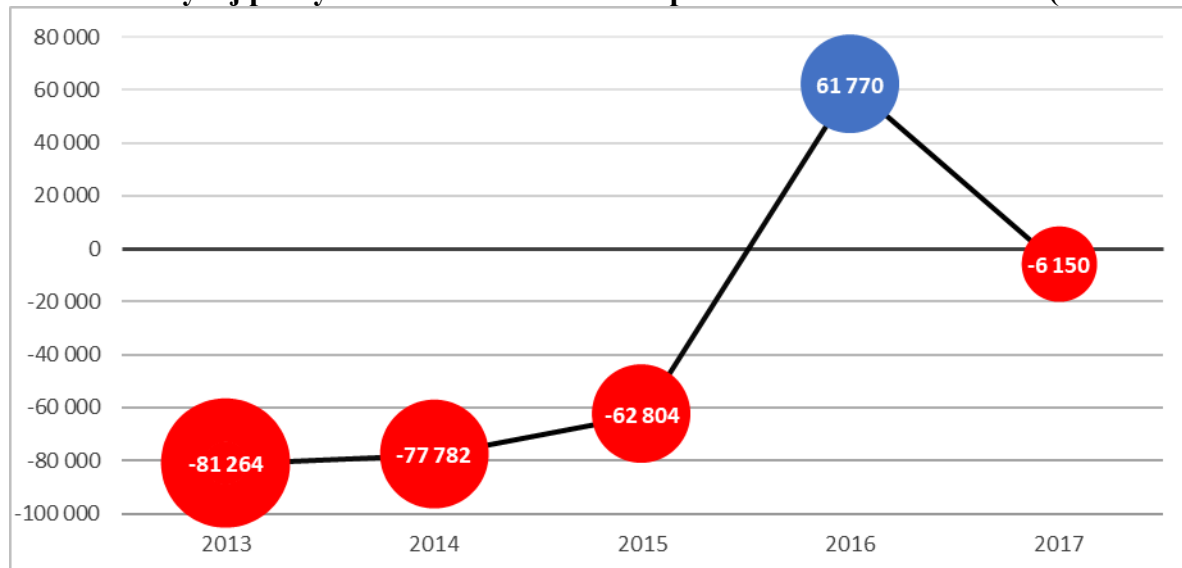

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Po období vysokých rozpočtových schodků, které trvalo prakticky od začátku hospodářské krize, docházelo k postupnému snižování deficitů SR (graf č. 41). V letech 2014 a 2015 se postupně snižovaly chodky v řádech jednotek miliard až na -63 miliard. Skutečně zlomovým pak byl rok 2016, kdy rozpočet skončil v přebytku takřka 62 miliard. Přebytkový SR měla ČR naposledy v roce 1995, ale co do jeho výše ani tak s rokem 2016 nesnese

srovnání. I poslední rok období lze, v kontextu předchozích let, považovat z hlediska schodku SR za úspěch. Ten měl podobu -6 miliard.

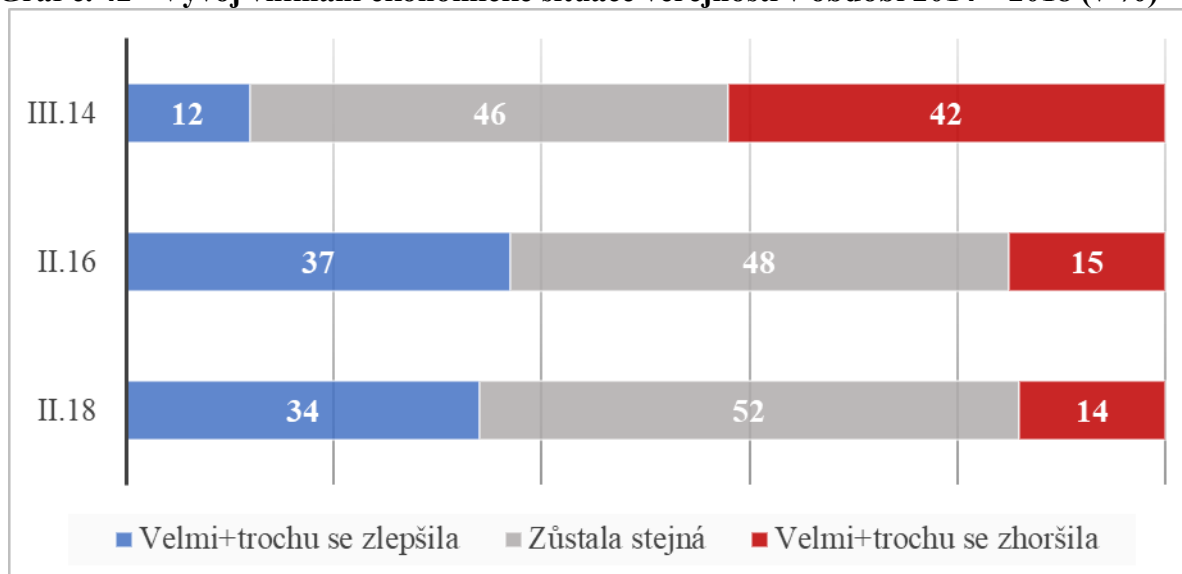
Graf č. 41 - Vývoj přebytků/schodků státního rozpočtu v období 2013 – 2017 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2018b, vlastní zpracování

Veřejnost se po letech značně pesimistického vnímání začala postupně obracet k optimismu (graf č. 42). S výměnou vlády přišel i pokles pesimismu ohledně ekonomiky o 28 procentních bodů na 42 %. V roce 2016 už ale optimismus jasně dominoval a vyšplhal se dokonce na úroveň 37 %, což bylo vůbec nejvíce od začátku měření. Nikdy za celou historii ČR nepanoval takový optimismus ve vnímání stavu ekonomiky, což stále platilo i po nepatrném poklesu optimismu na 34 % v březnu 2018.

Graf č. 42 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2014 – 2018 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

4.7.3 Dominantní témata pohledem stran

Vládní ČSSD vstoupila do volebního klání s programem „Dobrá země pro život“. V něm jsou vyzdvihovány předchozí ekonomické úspěchy vlády jako vysoký hospodářský růst, snižování státního dluhu a nejnižší míra nezaměstnanosti v EU. Nechybí vymezení a porovnání s pravicovými vládami a jejich politikou škrtů, privatizace a podlamování sociálního státu. Vyzdvihováno je dále zrušení II. pilíře, poplatků ve zdravotnictví a zvyšování minimální mzdy. Program jako celek je pak hlavně koncipován se zaměřením na práci, což je shrnuto ve volebním heslu „konec levné práci“. Zdůrazňováno je především zvyšování průměrné mzdy a platů, minimální mzdy a nemocenské od prvního dne nemoci (ČSSD 2017).

Druhá vládní strana ANO s programem „Teď nebo nikdy“ na prvním místě zmiňuje bezpečnost v souvislosti s migrační krizí a terorismem. Dále samozřejmě nechybí připomínání hospodářských úspěchů minulého období s akcentem na rozpočet. Zároveň je stále silně přítomné téma korupce mezi politiky, které míří i na bývalého koaličního partnera z vlády a na opoziční pravicové strany. Dalším důležitým bodem programu je elektronizace státní správy, která má zjednodušit život občanům a zefektivnit fungování byrokratického aparátu (ANO 2017).

Programovými prioritami pravicových stran v čele s ODS je pak zejména zrušení kontrolního hlášení, pozastavení EET a zajištění svobody a deregulace podnikání (ODS 2017).

4.7.4 Analýza volebního chování

Na začátku období nová vláda zdělila po minulé vládě špatnou hospodářskou situaci. To se projevuje lehce klesajícími preferencemi ČSSD, a naopak lehkým růstem ANO. S tím, jak se začíná ekonomická situace během roku 2014 zlepšovat, rostou i preference obou vládních stran. Během období ale často dochází k razantním poklesům preferencí zejména hnutí ANO, což je spojeno se spíše politickými faktory a kauzami. Od půlky roku 2016 pak ANO stabilně rostou preference s tím, jak se začíná i mediálně přetřásat úspěchy v oblasti státního rozpočtu a rekordně nízké nezaměstnanosti. Souběžně s tím dochází k poklesu preferencí ČSSD, jejichž voliči přecházejí k ANO. Ve volbách ANO zaznamená enormní nárůst zisku hlasů a stane se suverénně nejsilnější stranou. Pro ČSSD je to naopak nejhorší výsledek od samostatné ČR. To naznačuje, že voliči nepřiznali odpovědnost za stav ekonomiky ČSSD, ale hlavně ANO, která ovládala klíčové ministerstvo financí.

V předvolebním období se opět ukazuje tematická vyprázdňenost. Jeden z hlavních ideových střetů nejen před volbami, ale celého období byl spor vládních stran v čele s ANO a pravicových stran o regulaci podnikání. Největší důraz byl přitom kladen na EET a kontrolní hlášení. Tento spor ale nemohl pravici přinést výraznější volební zisk, neboť dvě třetiny voličů s EET dlouhodobě souhlasí (STEM 2017). Těsně před volbami zasáhla do výsledků kauza Lithium, kterou odborníci uvádějí jako jednu z hlavních příčin pádu ČSSD ve volbách. Obrovský tematický potenciál mělo téma migrační krize, v této záležitosti ale všechny strany zastávaly obdobná stanoviska, tudíž nemohla vzniknout štěpící linie. Přičemž i tak to stačilo na zisk přes 10 % pro SPD a jejím programu stojícím na migrační krizi a s ní spojeným euroskepticismem.

V tomto období jednoznačně převažovalo ekonomické hlasování. Voliči náležitě odměnili ekonomickou prosperitu po letech strádání, což přineslo enormní volební zisk vládní straně identifikované jako nositele tohoto úspěchu. Tento výsledek je ještě obdivuhodnější vzhledem k tomu, že vrcholné představitele ANO po celé období provázejí četné kontroverze nebo problémy se zákonem. Nebýt jich, pravděpodobně by volební zisk byl ještě mnohem vyšší.

5 Trendy v ekonomickém hlasování

V jednotlivých obdobích se ukázala ekonomická výkonnost země jako faktor, se kterým je třeba kalkulovat při vysvětlování volebního chování. V některých obdobích se ukázala důležitost ekonomického hlasování zřetelněji, v jiných hrála spíše marginální roli. Obecně lze říci, že v obdobích, ve kterých nebyla přítomna silná témata, zvažovali voliči stav ekonomiky do své volby.

Pokud porovnáme vývoj makroekonomických ukazatelů a subjektivního vnímání ekonomiky na individuální úrovni, většinou je spojitost velice silná. Zajímavé je v tomto ohledu období 2002–2006, ve kterém panovalo během celého období negativní přesvědčení o stavu ekonomiky. A to i přes to, že docházelo k rekordním růstům HDP a poměrně vysokému růstu reálných mezd. To ukazuje na velmi citlivé vnímání na vysokou míru nezaměstnanosti a zvyšování zadlužování, ke kterému souběžně docházelo. Jak moc v tomto období byly tyto dva makroekonomické ukazatele společenským tématem dokládá i jejich priorita ve volebních programech. Obě hlavní strany řešení nezaměstnanosti a zadlužení zdůrazňovaly, což se také stalo jablkem sváru ve volbách.

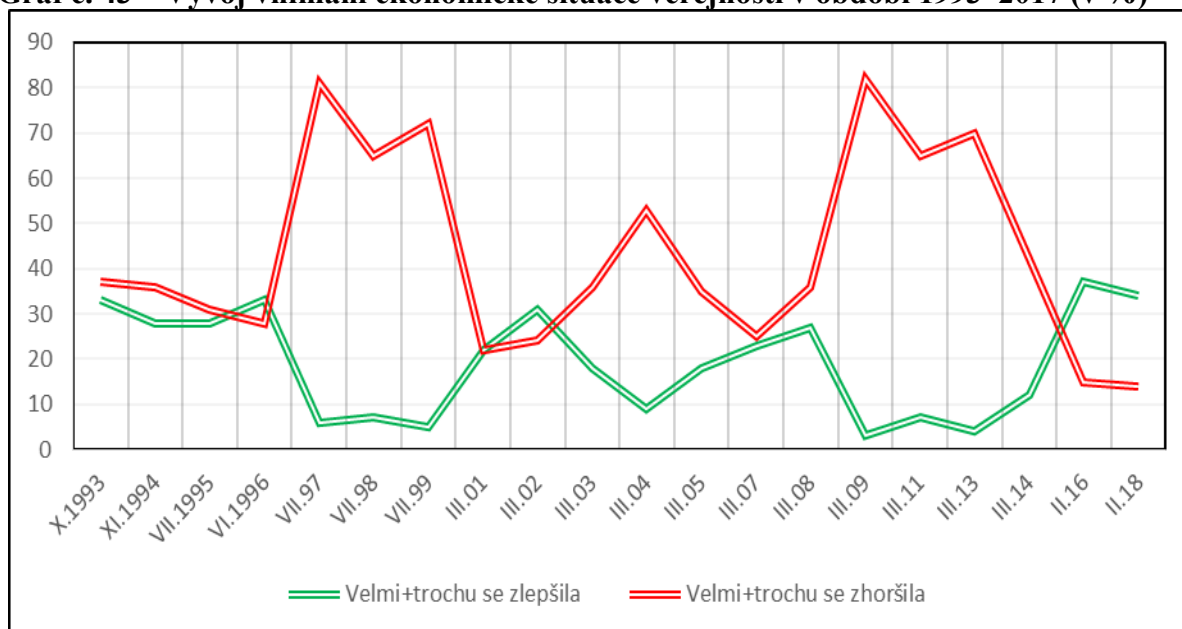
Obecně se, v souladu s většinou výzkumů, ukázal větší vliv subjektivních vnímání stavu ekonomiky na preference, než objektivních makroekonomických dat. I když se ekonomika jako celek vyvíjí dobře, je někdy negativně vnímána. To se pak navzdory skutečnému stavu ekonomiky, projevuje na poklesu preferencí vládní strany.

Jako velmi důležitý faktor se ukázala odpovědnost, jaká je vládě připisována za stav ekonomiky. Zatímco v roce 1998 byla odpovědnost za stav ekonomiky připsána vládní straně, a to přispělo k její porážce ve volbách, v roce 2010 si voliči uvědomovali přítomnost exogenního šoku v podobě hospodářské krize a nechali pokračovat vládnout pravici. V dalším období, kdy už převládlo přesvědčení o odpovědnosti vlády za špatný stav ekonomiky, došlo k její porážce ve volbách. Zajímavý fenomén je i vnímaná odpovědnost napříč stranami ve vládě. Nejsignifikantněji se to projevilo ve volbách 2017. Zatímco hlavní vládní straně nebyla připsána odpovědnost za ekonomickou prosperitu, druhé „hlavní“ vládní straně byly naopak připsány veškeré zásluhy na výborném stavu ekonomiky. Ta těžila z toho, že držela klíčové ministerstvo financí. To se pak projevilo při volbách, kdy strana identifikovaná jako odpovědná za hospodářský vzestup drtivě zvítězila, na rozdíl od druhé vládní strany, která drtivě propadla. O důležitosti držby klíčových exekutivních postů jako je ministr financí nebo premiér na vnímání odpovědnosti pojednává mnoho studií (Fisher a Hobolt 2010, Urquiza-Sancho 2011).

Jak moc je vnímání stavu ekonomiky důležité dokládá graf č. 43. Ve všech obdobích, kdy převládalo optimistické vidění stavu ekonomiky, došlo k obhájení vítězství ve volbách. V roce 1996 to byl pravděpodobně dobrý stav ekonomiky, co zabránilo vítězství ČSSD ve volbách, kde měla jednoznačnou převahu z pozice témat. Rovněž v roce 2002 převládá optimismus ohledně ekonomiky, což vyústilo, i díky tematické vyprázdňenosti v daných volbách, v obhajobu vítězství ČSSD. A konečně, volby v roce 2017, kdy bylo hodnocení ekonomiky vůbec nejoptimističtější za celou historii samostatné ČR, vyústily v drtivé vítězství ANO, jako strany s přiznanou odpovědností za tento vynikající stav ekonomiky. A to i přes nebývalé skandály provázející členy její strany.

Pokud převládá silný pesimismus ohledně stavu národního hospodářství, výsledky už tak jednoznačné nejsou. V roce 1998, kdy byla ekonomika vnímána velmi špatně napomohl stav ekonomiky v kombinaci se silnými tématy k porážce vlády. Rok 2006 přinesl dost nejednoznačné výsledky, které nedokáže vysvětlit ani teorie tematického hlasování. V roce 2010 negativní hodnocení ekonomiky sice dosáhlo svého historického vrcholu, přesto ve volbách obhájila pravice jako celek své vítězství díky tomu, že v očích voličů nenesla za tento stav odpovědnost. V roce 2013 už však zde nebyl žádný exogenní šok, který by v očích voličů obhájil špatný stav ekonomiky, a proto došlo k zúčtování ve volbách.

Graf č. 43 – Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1993–2017 (v %)

Zdroj: STEM 2018a, vlastní zpracování

Ekonomické hlasování ve volebním chování voličů je nejvíce patrné v roce 2002, 2013 a 2017. V roce 1996 a 1998 pak sehrálo svou roli spolu s tematickým hlasováním. Ve volbách roku 2010 a 2006 pak hrálo roli spíše marginální.

6 Trendy volebních témat

Po dobu fungování samostatného českého státu zasahovaly do výsledků voleb silná i méně silná témata. Pohledem behaviorální ekonomie jim často dominovala témata vykazující¹⁸ znaky Caplanem popsaných systematických chyb, kterých se lidé dopouštějí.

Patrné to bylo zejména na začátku v transformačním období. Volební boj v letech 1993-1998 ovládla především dvě témata – ekonomická reforma a privatizace. Jak moc silně ovlivňovaly zakořeněné protitržní předsudky výsledky voleb, které stály na podpoře či odporu vůči reformě, stojící na ideologii volného trhu, ukazuje tabulka č. 1. Postoje ČSSD vůči trhu vycházely z většinových názorů veřejnosti, a proto byla porážka ODS stojící na obhajobě volného trhu jen otázkou času. Rovněž spojování privatizace jako rozkrádání státního majetku potenciálně vykazuje znaky pesimistického zkreslení. Přestože během privatizace docházelo k mnoha chybám a hospodářské kriminalitě, její míra byla velmi zveličována rétorikou o podvodu století. Narativ o privatizaci, především kuponové jako o systematickém rozkrádání státního majetku hrstkou tunelářů, je v české společnosti stále přítomen. Výsledky privatizace jsou i po desítkách let vnímány silně negativně, podle průzkumů veřejného mínění (STEM 2018b), se výsledky privatizace pravidelně již od transformačních let umisťují jako problém společnosti s vůbec nejhorším hodnocením.

Tabulka č. 1 – Názory veřejnosti na témata v oblasti ekonomiky a hospodářství (v % souhlasných odpovědí)

Podnikatelé využívají děr v legislativě	60,3 %
Podnikatelé se hlídají mezi sebou a nedovolí snížit ceny	65,9 %
Podnikatelé si připočítávají jen rozumný zisk	25 %
Stát by měl větší měrou úředně stanovovat ceny	60,2 %
Stát by měl zajistit práci každému, kdo chce pracovat	75,6 %
Zahraniční firmy by měly mít otevřené pole působnosti	29,4 %
Regulovat nájemné je správné	63,4 %
Stát by měl zajišťovat bydlení každé rodině, která nemůže sehnat byt	70,2 %

Zdroj: IVVM 1995b, EOP 1996, vlastní zpracování

¹⁸ Caplanovy poznatky ohledně systematických chyb stojí na disonanci mezi názory ekonomů a veřejnosti, přičemž vychází ze studie Survey of Americans and economist on economy. Studie mezi českými ekonomy na níže popsaná témata neexistuje, takže nelze přesně doložit rozdíly v názorech veřejnosti a ekonomů na různá témata u nás. Lze však předpokládat, vzhledem k mezinárodnosti ekonomie, že jejich názory budou obdobné. Naopak u veřejnosti, v duchu principu path dependency, lze očekávat ještě silnější předsudky.

Protitržní názory mají lidé po celém světě, jak ukazují i studie WVS a EVS. V nově vzniklé České republice to bylo ještě umocněno předchozími desítkami let prožitými v socialismu, které značně prohloubilo protitržní myšlení obyvatel. Postoje lidí ohledně ekonomiky jsou formovány během vyrůstání a ekonomické uspořádání a státní ideologie, ve které vyrůstají, formuje jejich preference ekonomického systému (Landier 2008). K obdobným zjištěním dochází i Alesina (2007), který na příkladu NDR a NSR ukazuje rozdílnost preferencí ohledně ekonomiky, kdy občané z NDR mají výrazně odlišnější preference směrem k státnímu intervencionismu a paternalismu na úkor trhů. S trochou nadsázky lze tvrdit, že v devadesátých letech nebyli největšími soupeři Klause a jeho ekonomické reformy Zeman, koaliční partneři nebo stav ekonomiky, ale princip path dependency.¹⁹ Nesoulad mezi zaváděnými formálními tržními institucemi a neformálními, většinově protitržními institucemi, se neustále zvětšoval až došlo k zvratu v roce 1998.

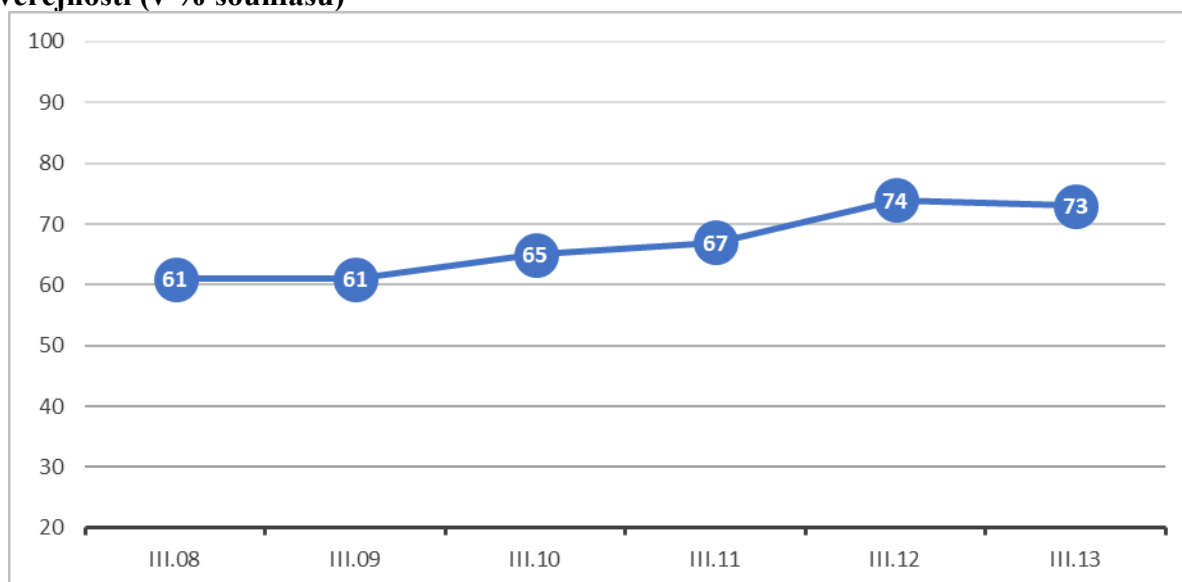
Dalším velkým tématem se v roce 2010 stalo obecně strašení Řeckem, stojící na pesimistickém zkreslení. Pravicové strany využily tehdejšího špatného stavu národního hospodářství a problémy ještě zvětšily. Jejich rétorika byla založená na strašení rozpočtovým bankrotem, ke kterému dojde v případě vítězství levice, kdy ekonomika ČR byla přirovnávána k padajícímu Řecku. Pro srovnání ČR měla v roce 2010 velikost státního dluhu v poměru k HDP 37,4 % a v Evropě patřila k zemím s nejzdravějším stavem veřejných financí, Řecko 146,2 (Eurostat 2018). To jen náležitě dokládá, jak moc bylo toto téma irelevantní a sloužilo jen k politickému boji. Pravicové strany efektivně využily sklonu lidí podhodnocovat výkonnost a budoucí stav národní ekonomiky. Další velké téma cílilo na voliče tím, že zdůrazňovalo neudržitelnost a zhroucení důchodového systému, pokud se radikálně nezmění. Tuto přehnanou rétoriku nejlépe dokládá studie CERGE-EI, která mluví o stabilitě a relativní udržitelnosti důchodového systému (Schneider 2011). Rovněž nejnovější vládní studie mluví o dobrém stavu důchodového systému a spíše parametrických změnách (Klepárník a kol. 2017). Toto značně kontrastuje s pesimistickým viděním situace před volbami 2010. Voliči na to ale slyšely, po volbách byly většinově přesvědčeni (73 % z nich) o neudržitelném důchodovém systému, jejich počet ale po vystřízlivění začal značně klesat (STEM 2013a).

V roce 2013 a částečně i v roce 2010 byl velmi silným tématem mýtus všudypřítomné korupce. Strana Věci veřejné, ale zejména ANO dokázalo využít rozjitřené atmosféry ohledně zkorumpovanosti politiků a jen uspokojily společenskou poptávku po výměně starých

¹⁹ Ekonomika ale i celá společnost je závislá na minulé cestě. Existuje tak jakási pomyslná institucionální paměť. Jak řekl Douglas C. North – Na historii záleží (North, 2009).

úplatných politiků. Narativ o všudypřítomné korupci se line celým obdobím samostatného českého státu, přičemž značně zesílil v období před volbami 2010 a 2013 (graf č. 44) Zejména před volbami 2013 došlo k enormnímu nárůstu počtu zmínek o korupci v médiích (Naxera 2015), což mimo jiné vedlo k podpoře názorů veřejnosti o všudypřítomné korupci.

Graf č. 44 – Rozšířenost braní úplatků a korupce mezi veřejnými činiteli podle veřejnosti (v % souhlasu)

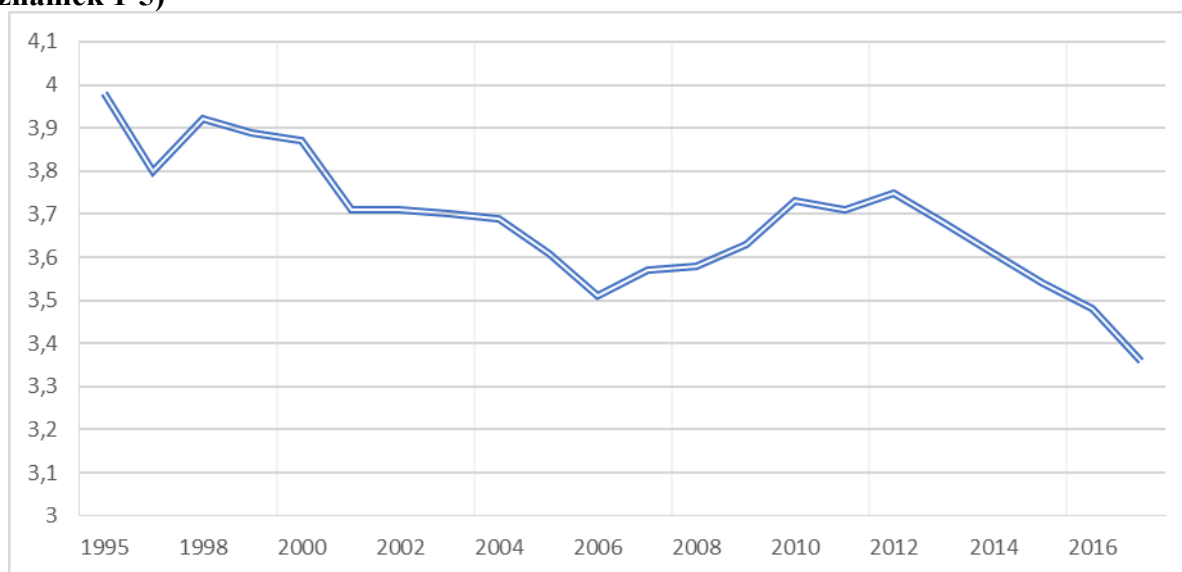
Zdroj: CVVM 2013, vlastní zpracování

ČR se pravidelně umísťuje v žebříčcích vnímání korupce na úrovni kolem 40. až 60. místa. V roce 2012 se pod vlivem mediální agendy a korupčních událostí dostala ČR až na úroveň Malajsie nebo Turecka. Tato pesimistická vidění stavu věci však o skutečném stavu korupce neříkají nic. Někteří autoři popisují silnou korelaci mezi mírou korupce v zemi a velikostí šedé ekonomiky. Velikost šedé ekonomiky byla v ČR odhadována v letech silícího protikorupčního étosu kolem 16 %. Přičemž ve sledovaném období vykazovala šedá ekonomika setrvalý pokles až na dnešních 15 %. To je výrazně pod průměrem evropských zemí a řadí nás to k zemím jako Belgie nebo Švédsko (Schneider a kol. 2015). Vzniká tak silný předpoklad, že narativ všudypřítomné korupce je jen nafouknutá bublina pesimistického zkreslení, která je zcela v rozporu se skutečným stavem věcí. Přesto toto téma dokáže výrazně ovlivnit volby.

S šedou ekonomikou souvisí i další silné téma roku 2013 a to potřeba narovnat podnikatelské prostředí důsledným vybíráním daní a potíráním daňových úniků. Docházelo k zveličování hospodářské kriminality a využívání protitržních předsudků vůči podnikatelům. Předsudek proti nepoctivým podnikatelům má své kořeny už v období transformace, od té

doby však setrvale docházelo ke zlepšování obrazu podnikatelů a jejich poctivosti. Zlom nastává za éry pravicových vlád a její deregulační politiky a vrcholí v letech 2012 a 2013, tedy v období voleb, kdy nejvíce sílila rétorika proti podnikatelům (graf č. 45). Posléze dochází ke zlepšování hodnocení poctivosti podnikatelů díky regulačním opatřením jako EET nebo kontrolní hlášení. Toto ukazuje na dvě věci. Zaprvé, rétorika založená na protitržních a pesimistických zkresleních ohledně nepoctivosti podnikatelů na voliče funguje. Zadruhé, pokud je podnikatelské prostředí více regulováno, roste i hodnocení poctivosti podnikatelů.

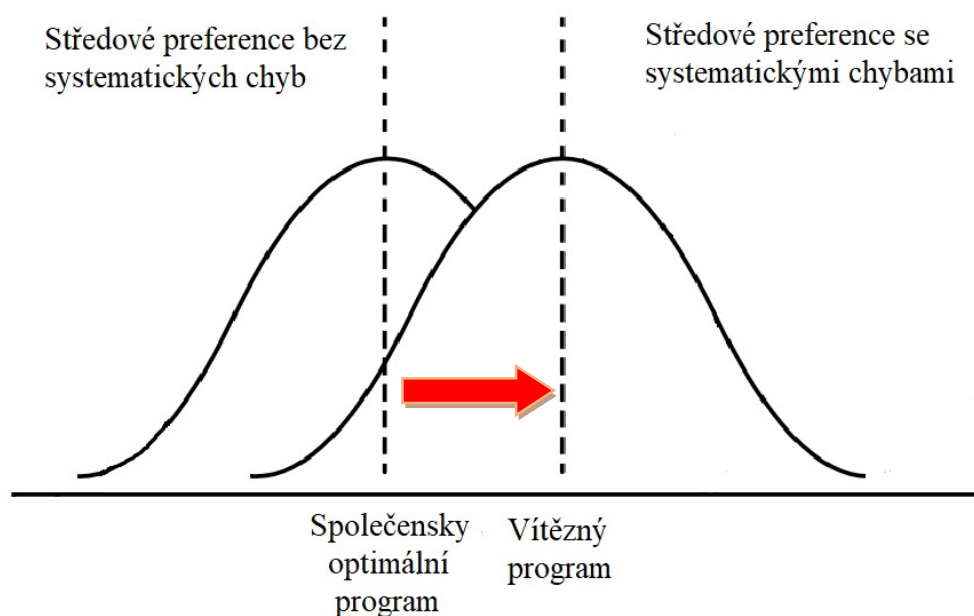
Graf č. 45 – Názory veřejnosti na poctivost podnikatelů v období 1995–2017 (průměr známek 1-5)

Zdroj: STEM 2018b, vlastní zpracování

Trendy ve volebním rozhodování ukazují na silnou přítomnost témat, vycházejících z protitržních a pesimistických zkreslení tak, jak je popsal Caplan a další. Zároveň se tyto témata postavená na zkresleních ukazují jako zvláště silná a do značné míry určující pro výsledky voleb. Při pohledu na Caplanovo schéma (obrázek č. 5) tak lze za červenou šipku dosadit nadměrné regulace trhů, řešení zveličených problémů nebo neefektivní nakládání s veřejnými prostředky. Toto všechno obsahují programy a kampaně stran, které jim zajistí úspěch.

Obrázek č. 5 - Model středového voliče se systematickými chybami

Zdroj: Caplan 2010, str. 27, vlastní zpracování

Politici ale jednají jen na základě společenské poptávky. Podobně jako se firmy rozhodují o nákladech bez znalosti křivek mezních nebo průměrných nákladů, obdobně politické strany cílí na voliče tématy, které na ně nejvíce působí. Podezírat je však ze znalosti Caplanových poznatků je přinejmenším úsměvné.

Závěr

Dlouhé období vývoje samostatné České republiky bylo determinováno mimo jiného soubojem idejí a přístupů k hospodářské politice státu. Po etablování demokratického systému jsme byli svědky mnoha střetů pravice a levice, liberalismu a paternalismu a dalších ideových přístupů k správě věcí veřejných. Tím, kdo stál v pozadí toho všeho, byli často opomíjení voliči. To oni se rozhodovali v politické soutěži stran a na základě svých preferencí se spolupodíleli na výsledné hospodářské politice. Tato práce si kladla za cíl alespoň z části objasnit tak komplexní fenomén, jako je volební chování.

V teoretické části byl kladen důraz na rozbor teorií, zabývajících se chováním voličů. Teorie ekonomického hlasování byla obohacena o lokální specifika. Voliči v České republice jako nejdůležitější při hodnocení stavu ekonomiky považují růst HDP a míru nezaměstnanosti. Druhá diskutovaná, teorie tematického hlasování, byla obohacena o poznatky z behaviorální ekonomie. Na základě výzkumu Bryana Caplana vzniká silný předpoklad, že jistá témata budou pro voliče atraktivnější, díky jejich názorovým preferencím. Ty jsou ovšem v rozporu s ekonomickým učením, zákonitě proto vedou k neefektivní hospodářské politice. Díky poznatkům z teoretické části dostala část praktická silný analytický aparát, schopný otestovat volební chování v ČR ve sledované etapě.

V praktické části bylo otestováno každé jednotlivé období. V letech 1993-1996 se ukázalo jako dominantní hlasování na základě silných témat, kdy i přes dobré ekonomické výsledky vlády došlo k enormnímu nárůstu preferencí jejího hlavního rivala. V letech 1996 až do předčasných voleb roku 1998 byl analyzován výskyt hlasování na základě ekonomiky i silných témat. Volby roku 2002 a celé předcházející období bylo provázáno ekonomickým hlasováním. Nepřítomnost silných témat a zlepšující se ekonomická situace udržely vítěznou pozici pro vládnoucí stranu ČSSD. Rok 2006 přinesl nejednoznačnost výsledků, ani jedna z teorií není schopna objasnit volební výsledky roku 2006. Volby roku 2010 provázela špatná ekonomická situace. Ekonomická situace nahrávala opozici, které by ekonomické hlasování přiřklo jisté volební vítězství. Vlivem vnímané neodpovědnosti vlády za tento stav a díky přítomnosti silných témat, stojících na pesimistických zkráceních, však pravice výhru obhájila. Období do voleb 2013 provázela pokračující špatná hospodářská situace. V těchto volbách už v očích voličů nesla vláda za tento stav odpovědnost, proto došlo k její drtivé porážce. Na výsledku voleb se projevilo i tematické hlasování, když nová strana ANO obdržela téměř 20 % hlasů. Období do voleb 2017 provázal nebývalý ekonomický rozmach, který byl ve volbách náležitě odměněn volebním ziskem. V těchto volbách se opět ukázala

důležitost vnímané odpovědnosti za stav ekonomiky. Zatímco straně ANO byla přiznána odpovědnost na hospodářském rozmachu, strana ČSSD historicky propadla. Hlavní hypotéza práce byla potvrzena jen částečně. V některých obdobích skutečně voliči hlasovali především podle stavu ekonomiky. Jedná se o období 1998 až 2002 a 2013 až 2017. V obdobích 1996 až 1998, 2010 až 2013 byly identifikovány oba přístupy k hlasování voličů. V období 1993 až 1996 a 2006 až 2010 je vliv ekonomického hlasování na výsledky voleb spíše doprovodný. Vzorce volebního chování jsou v čase velmi proměnlivé a závisí na mnoha faktorech. Obecně lze ale tvrdit, že tematická vyprázdňenost voleb zvyšuje vliv ekonomického hlasování na volební výsledky.

V souladu s vedlejší hypotézou práce byl zjištěn výskyt témat, stojících na systematických chybách. Silné protitržní předsudky se začaly pomalu projevovat po vyprchání počáteční euforie a v pozdějších 90. letech značně determinovaly podobu hospodářské politiky. Byl to zakořeněný odpor vůči tržním mechanismům a pesimistický pohled na privatizaci, co výrazně přispělo k porážce pravice. Ve volbách roku 2010 byl rovněž identifikován silný vliv pesimistických zkreslení na výsledek voleb. Vzdor neutěšené ekonomické situaci, témata rozhodla o pokračování vlády takřka ve stejném složení. V roce 2013 pak o sobě dalo vědět téma korupce, které výrazným způsobem promluvílo do výsledků voleb. Narativ o všudypřítomné korupci prostupuje českou společností již od počátků a mnohokrát, byť v menším měřítku, ovlivňoval výsledek voleb. Hypotéza o přítomnosti systematických chyb tedy byla potvrzena.

Jelikož je volební chování, jak dokládá kauzální trychtýř, neuvěřitelně komplexní fenomén, nelze postihnout všechny jeho zákonitosti. Tato práce měla za cíl alespoň objasnit některé dominantní trendy ve volebním chování, které determinují a jsou determinovány hospodářskou politikou vlády. Nutně musí dojít k zjednodušování tohoto chování na agregáty, nelze postihnout všechny motivace každého jednotlivého voliče. I ve volebním chování však existují zákonitosti, které lze postihnout.

Téma by si nicméně zasloužilo ještě detailnější analýzu, kterou je takřka nemožné realizovat na rozsahu této práce. Dopady volebního chování na praktickou hospodářskou politiku jsou značné. Proto by toto téma primárně nemělo být jen předmětem zájmu politologů a sociologů, ale především ekonomů. Ekonomický přístup k lidskému jednání může v oblasti volebního chování mnoho nabídnout.

Seznam literatury a dalších pramenů

1. Knižní publikace

Akerlof, G. A., & Shiller, R. J. (2010). *Živočišné pudy: Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro světový kapitalismus*. Praha: Dokořán.

Balík, S. (2010). *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1980). *The american voter*. University of Chicago Press.

Caplan, B. D. (2010). *Mýtus racionálního voliče: Proč v demokracii vítězí špatná politika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

Cox, M. W., & Alm, R. (2008). *Myths of rich and poor: why we're better off than we think*. Basic Books.

Dalton, R. J. (2002). *Citizen Politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. Seven Bridges Press: New York.

Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy: Anthony Downs*. N.Y.: Harper.

Duch, R. M., & Stevenson, R. T. (2008). *The economic vote: How political and economic institutions condition election results*. New York: Cambridge University Press.

Evans, J. A. (2004). *Voters and voting: An introduction*. Sage.

Havlík, P., & Pečinka, B. (2005). *Politika z obou stran: Česká politika 1989-2005*. Praha: Železný.

Herman, A. (2010). *The idea of decline in western history*. Simon and Schuster.

Heywood, A., & Masopust, Z. (2008). *Politologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Ježek, T. (2007). *Zrození ze zkumavky: Svědectví o české privatizaci 1990-1997*. Praha: Prostor.

Kahneman, D. (2012). *Myšlení, rychlé a pomalé*. Jan Melvil Publishing.

Kopeček, L. (2015). *Deformace demokracie?: Opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002*. Brno: Barrister & Principal.

Kopeček, L. (2010). *Éra nevinnosti: Česká politika 1989 - 1997*. Brno: Barrister & Principal.

Kunštát, D. (2014). *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Academia.

Lebeda, T. (2007). *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR.

Mrklas, L., Seidlová, A., & Sokol, P. (2003). *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. L. Linek (Ed.). Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

North, D. C. (2009). *Institutions, institutional change and economic performance*. New York: Cambridge University Press.

Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-461-3.

Sedláček, T. (2009). *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 1. vyd. Praha: 65. pole, 2009. 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.

Schumpeter, J. A. (1950). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. 3d Ed. New York, Harper [1962].

Šíma, P., & Králíková, M. (2014). *Volební kampaně 2013: strategie, osobnosti, rozpočty: devět největších kampaní pod drobnohledem: český politický marketing, jak jste ho ještě nepoznali*. Barrister & Principal.

Večerník, J., & Matějů, P. (Eds.). (1998). *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Academia.

Žák, M. (2006). *Hospodářská politika*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu.

2. Odborné práce

Alesina, A., & Fuchs-Schündeln, N. (2007). Goodbye Lenin (or not?): The effect of communism on people's preferences. *American Economic Review*, 97(4), 1507-1528.

Anderson, C. J. (2007). The end of economic voting? Contingency dilemmas and the limits of democratic accountability. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 10, 271-296.

Blendon, R. J., Benson, J. M., Brodie, M., Morin, R., Altman, D. E., Gitterman, D., ... & James, M. (1997). Bridging the gap between the public's and economists' views of the economy. *Journal of Economic Perspectives*, 11(3), 105-118.

Blinder, A. S., & Krueger, A. B. (2004). *What does the public know about economic policy, and how does it know it?* (No. w10787). National Bureau of Economic Research.

Buchanan, J. M. (2005). Afraid to be free: Dependency as desideratum. In *Policy Challenges and Political Responses* (pp. 19-31). Springer, Boston, MA.

Di Tella, R., & MacCulloch, R. (2007). Why doesn't Capitalism flow to Poor Countries?.

Fisher, S. D., & Hobolt, S. B. (2010). Coalition government and electoral accountability. *Electoral studies*, 29(3), 358-369.

Hellwig, T., & McAllister, I. (2016). Does the economy matter? Economic perceptions and the vote in Australia. *Australian Journal of Political Science*, 51(2), 236-254.

Ivanovicová, M., & Gröpel, P. (2009). Iracionalné presvedčenia a spokojnosť so životom: korelačná štúdia. *Ceskoslovenska Psychologie*, 53(1), 84.

Kayser, M. A., & Wlezien, C. (2011). Performance pressure: Patterns of partisanship and the economic vote. *European Journal of Political Research*, 50(3), 365-394.

Klepárník, V., & Štípek, V., & Bittner, J., & Pícl, M. (2017). Penzijní reform: od Chile až po středovýchodní Evropu. *Úřad vlády ČR*.

Landier, A., Thesmar, D., & Thoenig, M. (2008). Investigating capitalism aversion. *Economic Policy*, 23(55), 466-497.

Lyons, P., & Linek, L. (2006). Tematické hlasování, vliv lídrů a stranictví ve volbách. *Voliči a volby*, 177-202.

Mikešová, R., Šimon, M. (2015). Teorie ekonomického hlasování a její souvislosti s prostorovými vzorci volebního chování, Praha: *Sociologický ústav AV ČR*, v.v.i. 209 s. ISBN 978-80-7330-284-9.

Mises, von L. (1981). A new treatise on Economics. In *New Individualist Review*, Indianapolis: Liberty Fund, 326 – 26.

Nannestad, P., & Paldam, M. (1994). The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years. *Public Choice*, 79(3-4), 213-245.

Naxera, V. (2015). Zobrazování korupce v programatice českých politických stran v průběhu postkomunistického vývoje.. *Political Sciences/Politické Vedy*, 18(1).

Nordin, M. (2014). Do Voters Vote in Line with their Policy Preferences?—The Role of Information. *CESifo Economic Studies*, 60(4), 681-721.

Page, B., & Shapiro, R. Y. (1993). The rational public and democracy. *Reconsidering the democratic public*, 35-64.

Pitlik, H., & Kouba, L. (2015). Does social distrust always lead to a stronger support for government intervention?. *Public Choice*, 163(3-4), 355-377.

Powell Jr, G. B., & Whitten, G. D. (1993). A cross-national analysis of economic voting: taking account of the political context. *American Journal of Political Science*, 391-414.

Roos, M. W. (2007). Nonexpert beliefs about the macroeconomic consequences of economic and noneconomic events. *Public Choice*, 132(3-4), 291-304.

Rubin, P. H. (2014). Emporiophobia (fear of markets): Cooperation or competition?. *Southern Economic Journal*, 80(4), 875-889.

Rubin, P. H. (2003). Folk economics. *Southern Economic Journal*, 157-171.

Schneider, O. (2011). Důchodové systémy v Evropě: reformují všichni. *Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA). Krátká studie*, 6(2011), 12.

Schneider, F., Raczkowski, K., & Mróz, B. (2015). Shadow economy and tax evasion in the EU. *Journal of Money Laundering Control*, 18(1), 34-51.

Svačinová, P. (2013). Ekonomické hlasování a odpovědnost vládních stran ve střední Evropě. *Středoevropské politické studie*, 15(2-3), 77-100.

Urquizu-Sancho, I. (2011). Coalition Governments and Electoral Behavior: Who Is Accountable?. In *Political Economy of Institutions, Democracy and Voting* (pp. 185-213). Springer, Berlin, Heidelberg.

3. Vydané prameny a elektronické zdroje

ANO. (2013). *Zkrácený program*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:
<https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/zkraceny-program/>

ANO. (2017). *Ted' nebo nikdy*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:
<https://www.anobudelip.cz/file/edee/2017/09/program-hnuti-ano-pro-volby-do-poslanecke-snemovny.pdf>

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2001-2017). *Stranické preference v březnu 2001 – červen 2017*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:
<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/CVVM/fCatalog/Catalog5>

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2005). *Názory veřejnosti na inflaci a progresivní zdanění*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1067/f9/100526s_ev51110.pdf

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2010). *Volby 2010*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/CVVM.d.5/2010.d.46/Na-e-spole-nost-2010-erven.s.V1006/Volby-2010/fSection/V1006_VG10

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2012). *Názor na důchodový systém a jeho reformu – prosinec 2012*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1494/f9/es130211.pdf

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. (2013). *Názor na rozšířenost a míru korupce u veřejných činitelů a institucí – březen 2013*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1413/f9/po130425.pdf

Český statistický úřad. (2018a). *Výsledky voleb do PSP ČR - 1996, 1998, 2002, 2006, 2010, 2013, 2017*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/>

Český statistický úřad. (2018b). *Hlavní makroekonomické ukazatele*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_cr

ČSSD. (1996). *Lidskost proti sobectví*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program_lidskost_sobectvi_1996.pdf

ČSSD. (1998). *Lidskost proti sobectví*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.cssd.cz/data/files/2000-volebni-program-a-prohlaseni-vlady-1998-tisk.pdf>

ČSSD. (2002). *Člověk na prvním místě*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program_2002.pdf

ČSSD. (2006). *Jistoty a prosperita*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.cssd.cz/data/files/volebni-program-2006.pdf>

ČSSD. (2010). *Program změny a naděje*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program_velky2010.pdf

ČSSD. (2013). *Prosadíme dobře fungující stát*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program.pdf

ČSSD. (2017). *Dobrá země pro život*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.cssd.cz/data/files/program-210x210-seda.pdf>

EOP – Ekonomická očekávání a postoje. (1992-1998). [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/EOP-Ekonomick-o-ek-v-n-a-postoje/fCatalog/Catalog8>

Eurostat. (2018). *General government gross debt - annual data*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1>

IVVM – Institut pro výzkum veřejného mínění. (1993–2000a). *Volby, stranické preference*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/IVVM/fCatalog/Catalog4>

IVVM – Institut pro výzkum veřejného mínění. (1993–2000b). *Transformace*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/IVVM/fCatalog/Catalog4>

ODS. (1996). *Svoboda a prosperita*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf

ODS. (1998). *Hlavu vzhůru*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.ods.cz/docs/programy/program_1998.pdf

ODS. (2002). *Volební desatero*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf

ODS. (2006). *Společně pro lepší život*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.ods.cz/docs/programy/program_2006.pdf

ODS. (2010). *Řešení, která pomáhají*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program2010.pdf>

ODS. (2017). *Silný program pro silné Česko*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.ods.cz/docs/volby2017/Program-ODS-2017-web.pdf>

STEM. (2001). *Hodnocení stavu společnosti: kriticky, ale s nadějí*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/hodnoceni-stavu-spolecnosti-kriticky-ale-s-nadeji/>

STEM. (2002). *Postoje ke vstupu do EU dlouhodobě stabilní*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: https://www.stem.cz/postoje-ke-vstupu-do-eu-dlouhodobě-stabilní/Postoje_ke_vstupu_do_EU_dlouhodobě_stabilní

STEM. (2005). *Kritéria hodnocení hospodářského vývoje*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/kriteria-hodnoceni-hospodarskeho-vyvoje-cr/>

STEM. (2013a). *Důchodová reforma*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/duchodova-reforma-2182/>

STEM. (2013b). *Problém korupce*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/problem-korupce/>

STEM. (2017). *Elektronická evidence tržeb má stabilně většinovou podporu veřejnosti*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/vysvedceni-spolecnosti-prace-prezidenta-a-premiera-jsou-hodnoceny-lepe-nez-vloni/>

STEM. (2018a). *Ekonomická situace v ČR se podle veřejnosti podstatně zlepšila a je nejlepší od počátku 90. let*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/ekonomicka-situace-v-cr-se-podle-verejnosti-podstatne-zlepsila-a-je-nejlepsi-od-pocatku-90-let/>

STEM. (2018b). *Vysvědčení společnosti: práce prezidenta a premiéra jsou hodnoceny lépe než vloni*. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/vysvedceni-spolecnosti-prace-prezidenta-a-premiera-jsou-hodnoceny-lepe-nez-vloni/>

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obrázek č. 1 - Praktická hospodářská politika a její determinanty	3
Obrázek č. 2 - Kauzální trychtýř volebního chování	4
Obrázek č. 3 - Model středového voliče s nahodilými chybami	11
Obrázek č. 4 - Model středového voliče se systematickými chybami	12
Obrázek č. 5 - Model středového voliče se systematickými chybami	73

Graf č. 1 - Nejdůležitější kritéria hodnocení hospodářského vývoje dle veřejnosti v %	8
Graf č. 2 - Vývoj preferencí hlavní vládní strany od března 1993 do března 1996 (v %)	19
Graf č. 3 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 1996, volební zisky stran (v %)	20
Graf č. 4 - Makroekonomické ukazatele v období 1993–1996 (v %)	21
Graf č. 5 - Vývoj přebytků/schodků státního rozpočtu v období 1993-1996 (v mil. Kč)	22
Graf č. 6 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1993-1996 (v %)	22
Graf č. 7 - Preferovaný typ ekonomiky dle voličů v letech 1992–1996 (v %)	24
Graf č. 8 - Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 1996 do března 1998 (v %)	26
Graf č. 9 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 1998, volební zisky stran v %	27
Graf č. 10 - Makroekonomické ukazatele v období 1996–1998 (v %)	28
Graf č. 11 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 1996–1998 (v mil. Kč)	29
Graf č. 12 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1996–1998 (v %)	29
Graf č. 13 - Hodnocení výsledků činnosti vlády v období 1995–1998 (průměr známek 1–5) 31	
Graf č. 14 - Spokojenost s přeměnou hospodářství na tržní (v %)	32
Graf č. 15 - Preferovaný typ ekonomiky dle voličů v letech 1996–1998 (v %)	33
Graf č. 16 - Vývoj preferencí vládní strany od září 1998 do března 2002 (v %)	34
Graf č. 17 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2002, volební zisky stran v %	35
Graf č. 18 - Makroekonomické ukazatele v období 1998–2002 (v %)	36
Graf č. 19 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 1998–2002 (v mil. Kč)	37
Graf č. 20 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1998-2002 (v %)	38
Graf č. 21 - Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 2002 do března 2006 (v %)	41
Graf č. 22 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2006, volební zisky stran v %	41
Graf č. 23 - Makroekonomické ukazatele v období 2002–2006 (v %)	42
Graf č. 24 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2002–2006 (v mil. Kč)	43
Graf č. 25 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2002–2006 (v %)	44
Graf č. 26 - Vývoj preferencí hlavní vládní strany od září 2006 do března 2010 (v %)	47
Graf č. 27 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2010, volební zisky stran v %	47
Graf č. 28 - Makroekonomické ukazatele v období 2006 – 2010 (v %)	48
Graf č. 29 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2006 – 2010 (v mil. Kč)	49
Graf č. 30 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2006 - 2010 (v %)	50
Graf č. 31 - Vnímání rozšířenosti braní úplatků a korupce mezi veřejnými činiteli (v %)	52
Graf č. 32 - Vývoj preferencí hlavních vládních stran od září 2010 do května 2013 (v %)	53
Graf č. 33 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2014, volební zisky stran v %	54
Graf č. 34 - Makroekonomické ukazatele v období 2010 – 2013 (v %)	55
Graf č. 35 - Vývoj schodků státního rozpočtu v období 2010 – 2013 (v mil. Kč)	56
Graf č. 36 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2011 – 2013 (v %)	56
Graf č. 37 - Názor veřejnosti na II. pilíř důchodového systému (v %)	58
Graf č. 38 - Vývoj preferencí hlavních vládních stran od září 2010 do května 2013 (v %)	60
Graf č. 39 - Výsledky voleb do PS Parlamentu ČR v roce 2017, volební zisky stran v %	61
Graf č. 40 - Makroekonomické ukazatele v období 2013 – 2017 (v %)	62

Graf č. 41 - Vývoj přebytků/schodků státního rozpočtu v období 2013 – 2017 (v mil. Kč) ...	63
Graf č. 42 - Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 2014 – 2018 (v %).....	63
Graf č. 43 – Vývoj vnímání ekonomické situace veřejností v období 1993–2017 (v %).....	67
Graf č. 44 – Rozšířenost braní úplatků a korupce mezi veřejnými činiteli podle veřejnosti (v % souhlasu)	71
Graf č. 45 – Názory veřejnosti na poctivost podnikatelů v období 1995–2017 (průměr známek 1-5)	72
 Tabulka č. 1 – Názory veřejnosti na témata v oblasti ekonomiky a hospodářství (v % souhlasných odpovědí).....	 69